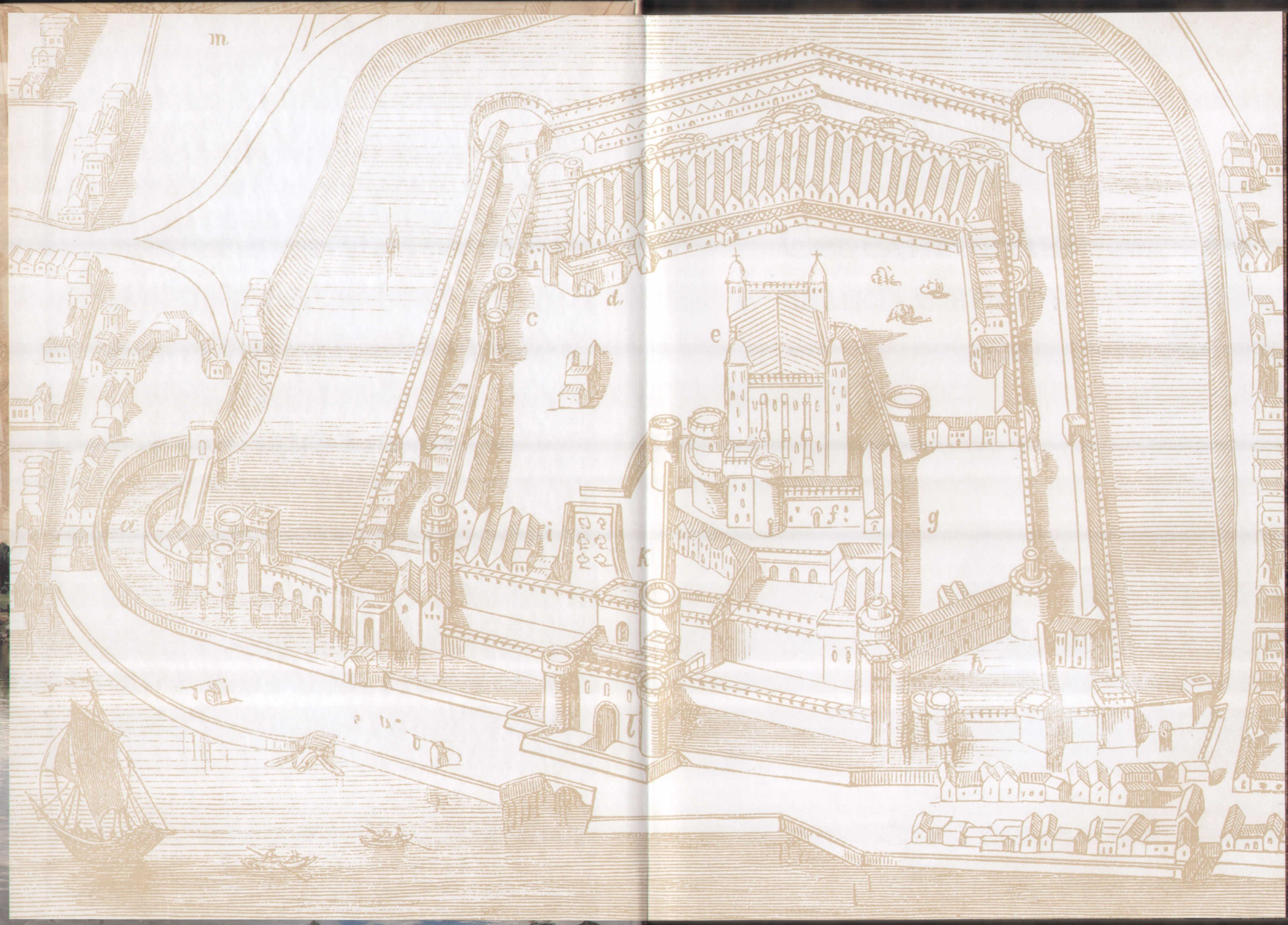
ІЛЮСТРОВАНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

І. С. Пустиннікова
Н. Ю. Безпалова

Середньовічні замки Європи

Mikko

m
c
d
e
f
g
i
k
a
b
l
h

ІЛЮСТРОВАНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

І. С. Пустиннікова
Н. Ю. Безпалова

Середньовічні замки Європи

Харків
Мікко

Зміст

Зміст

Вступ

Замки, споруджені сотні років тому, донині вражають своєю могутністю і величчю. Для того щоб зрозуміти, хто і для чого будував ці фортеці, потрібно уявити собі середньовічну Європу. Це були ледь освоєні, напівдикі землі. Античні міста вже лежали в руїнах, а нові міські центри щойно зароджувалися. Головним заняттям людей того часу було землеробство, а найбільшою цінністю — земля. Тож великі землевласники часом виявлялися могутнішими за монарха. Король був слабкий і не міг забезпечити надійний захист власним підданим. Водночас постійні війни із сусідами, набіги завойовників, страх перед селянськими повстаннями — усе це змушувало феодалів будувати неприступні замки і якнайкраще укріплювати своє житло.

Історія виникнення замків і фортець

Розпад Римської імперії й утворення варварських королівств

Віхою, що розмежовує середні віки і старі часи, вважається загибель Західної Римської імперії. Ще в 395 р. єдина імперія розпалася на Східну і Західну. Східна частина (Візантія), зі столицею в Константинополі, проіснувала майже до завершення епохи Середньовіччя. Західна ж упала під ударами варварських племен під час так званого Великого переселення народів. У 476 р. Рим завоювало германське плем'я остготів — це означало кінець історії Стародавнього світу і початок нової епохи.

Протягом V—VI ст. територію Західної Римської імперії було поділено між різними германськими племенами. В Іспанії оселилися вестготи, у Північній Африці — вандали, у Галлії — франки, на Британських островах — англи і сакси. Державні утворення, що виникли тоді, не були міцними. Вони ввійшли в історію під спільною назвою варварські королівства. Тогочасну епоху характеризують постійні війни із сусідами, територіальні захоплення, кровопролиття і часто розпад держави відразу після смерті її засновника.

Виникнення Арабського халіфату і Франкського королівства

У VII—VIII ст. на землях колишньої Римської імперії виникають дві великі держави. На Близькому Сході і в Північній Африці — Арабський халіфат, у Європі — Франкське королівство.

Силою, що об'єднала арабські племена Близького Сходу, стала нова релігія — іслам (мусульманство). Її засновник — пророк Мухаммед (Магомет) став не лише релігійним, а й політичним лідером свого народу. Під його проводом колись розрізнені слабкі племена об'єдналися в могутню державу — Арабський халіфат. Протягом VII ст. мусульманські завойовники захопили Персію і Північну Африку, а на поч. VIII ст. ступили на землю Іспанії.

Завоювавши цю країну, араби заснували на її теренах мусульманську державу Кордовський емірат (пізніше халіфат). Подальше просування мусульман у Європу з південного заходу було зупинено військом не менш впливової Франкської держави.

Це королівство виникло в V ст. у пониззі річки Рейн. Наступного століття його територія значно розширилася завдяки завоюванням короля Хлодвіга з роду Меровея. Збільшенню могутності держави сприяло також прийняття королем і його військовою дружиною католицтва (віросповідання його підданих). Відтоді Хлодвіг міг розраховувати на підтримку народу й могутньої католицької церкви.

У VIII ст. правитель Франкського королівства Карл Мартелл здійснив військову реформу. Він увів систему земельних винагород за військову службу і сформував першу в Європі важку кінноту, що згодом привело до виникнення рицарського стану. Це дозволило франкам стати неабиякою силою, і в 732 р., розбивши арабів у знаменитій битві під Пуатьє, зупинити їхнє просування на Захід.

На південному сході в цей же період мусульмани загрожували Візантії. У 717 р. столиця Східної Римської імперії Константинополь витримала жорстоку облогу. Потім візантійський імператор Лев Ісавр здобув кілька перемог і зупинив арабську експансію.

Древні галли. Епоха Меровінгів в історії Франкського королівства

Виникнення і розпад Каролінгської імперії

У VIII ст. справжні правителі Франкського королівства, найбільшої з держав Західної Європи, не мали королівського титулу. Офіційно вони вважалися майордомами (управителями) при так званих «ледачих королях» меровінгської династії. Однак згодом син Карла Мартелла Пипін Короткий за благословенням папи римського заснував нову королівську династію — Каролінгів. А нащадків Меровінгів було офіційно позбавлено влади.

У подяку понтификові за послугу Пипін розпочав війну з лангобардами, що оселилися в Італії. Монарх добряче потіснив їх і, прибувши 754 р. до Риму, вручив папі дарчу на відвойовані землі. З цього часу бере початок світська держава пап, а франкський король називається улюбленим сином католицької церкви.

Найвідомішим представником Каролінгської династії був син Пипіна Короткого Карл, який успадкував престол у 768 р. Він увійшов в історію під ім'ям короля Карла Великого.

Ведучи нескінченні війни, Карл об'єднав під своєю владою величезні території, і 800 р. був коронований папою на імператора. Утворена в такий спосіб імперія не набагато пережила свого творця. У 843 р. її було поділено між трьома онуками Карла відповідно до Верденського договору, що поклав край так званій «війні трьох братів».

У вотчинах Карлових спадкоємців уперше окреслилися кордони майбутніх найбільших європейських держав — Франції, Німеччини й Італії.

У Каролінгській імперії розпочалося формування нового середньовічного суспільства, поділеного на три стани — духовенство, дворянство (воїни) і селянство. Головним багатством на той час була земля. І король, як володар землі, роздавав її разом із місцевими жителями в умовне володіння за військову службу. Проте міг позбавити наділу, якщо підданий припиняв виконувати свої обов'язки.

Власники великих земельних володінь роздавали дрібні наділи своїм воїнам. Це зумовило появу так званої феодальної драбини — суспільної системи, за якої власника землі і його патрона поєднували особливі відносини, скріплені клятвою вірності (оммажем). Той, хто дарував землю, ставав сеньйором (старшим), або сюзереном. Той, хто її одержував, — васалом (слугою) цього сюзерена. При цьому діяв принцип: «Васал мого васала не мій васал». Тобто дрібний васал, що одержав землю від барона, який, у свою чергу, дістав її від короля, зобов'язувався бути вірним баронові, а не справжньому благодійнику — монарху.

Європа після розпаду Каролінґської імперії. Епоха вікінгів

Після поділу Каролінґської імперії між нащадками Карла Великого титул імператора зберігся, але набув суто номінального характеру, а згодом на якийсь час про нього геть забули. Розпочався період так званої феодальної роздробленості. Королівська влада значно ослабла. Формально єдині королівства насправді були сукупністю майже самостійних держав — герцогств і графств. А їхні правителі за могутністю могли позмагатися навіть з королем: керували землями на власний розсуд і нерідко оголошували один одному війну. Державами в державі були герцогства Бретань, Бургундія, Аквітанія, графства Фландрія, Анжу, Шампань, Пуату, Тулуза у Франції. Невдовзі роз'єднані європейські міста почали зазнавати систематичних нападів скандинавських піратів.

За часів раннього середньовіччя північну частину Європи — Скандинавський півострів і Ютландію — населяли племена, що належали до особливої парості германських народів. Інші європейські народи називали їх спільним ім'ям — нормани, тобто «північні люди». Сувора північна земля не могла прогодувати зростаюче населення, тому найдужчі і найсміливіші сідали на кораблі (дракари) і подавалися світ за очі — шукати щастя в чужих краях. Вони захоплювали землі, наймалися на службу до іноземних володарів чи просто піратствували, грабували й принагідно торгували. Іноді нормани осідали на захоплених землях і переходили до землеробства. Цих людей, розбійників і морських торговців, на батьківщині називали вікінгами. А період IX—XI ст. в історії Скандинавії дістав назву епоха вікінгів.

Нормани сповнювали жахом франків. У молитвах того часу останні часто зверталися до Всевишнього словами: «Боже, врятуй нас від люті норманів!» Завойовники грабували не лише узбережжя, але по річках діставалися вглиб Німеччини і Франції. Слабкі ж нащадки Карла Великого були неспроможні боронити свої землі. Вікінги спустошували країну і поневолювали її жителів. У 845 р. вони спалили Гамбурґ, у 885 р., піднявшись по Сені, взяли в облогу Париж.

Але на цей час серед франків з'явилися нові лідери, які знайшли, нарешті, сили дати відсіч зайдам. Нормани так і не здобули Париж. А графа Паризького Еда, який керував обороною міста, пізніше обрали королем замість нащадка Каролінґів, який виявив цілковиту безпорадність у захисті країни. Упродовж наступних років нащадки Еда Паризького і Карла Великого чимало разів змінювали один одного на троні Західного Франкського королівства. У 911 р. Каролінґ Карл Простуватий віддав під владу норманів землі в гирлі Сени. Формально вождь норманів Роллон вважався васалом короля, але насправді тримав себе як незалежний володар. Відступлені йому Карлом Простуватим землі стали називатися герцогством Нормандією. Ще одне сильне державне утворення нормани заснували на острові Сицилія і в Південній Італії.

Дракар — корабель вікінгів

Поява держав на Русі і в Скандинавії

Поява норманів на теренах Європи прискорила процес утворення держави на східнослов'янських землях. Тут вікінги найчастіше виступали як купці й найманці, вони ж складали чималу частину аристократії Новгородської та Київської земель. Датою утворення першої східнослов'янської держави, Київської Русі, вважається 882 р., коли новгородський князь Олег захопив місто Київ. Його наступники (Ігор, Ольга, Святослав та інші) зміцнили державу і розширили її кордони. У X ст. на землях русичів відбувався стрімкий процес становлення феодальної держави. В історичних документах того часу скандинавські імена часто зустрічаються поряд зі слов'янськими.

Велику роль в утворенні держави відіграло й сусідство з Візантією. У 988 р. великий князь Київський Володимир офіційно запровадив на Русі християнство православного (візантійського) зразка. На той час серед русичів уже налічувалося чимало християн, адже Київську митрополію було створено ще за князя Аскольда 860 року. Однак і поборників поганської віри не бракувало — їм довелося скоритися князівській волі.

Одна з башт Новгородського кремля

Тим часом процес утворення держав відбувався і в Скандинавії. Першу державу на її теренах заснував у IX ст. король Олаф Шетконунг. Він об'єднав під своєю владою Південну і Середню Швецію і заповзявся навертати місцеве населення на християнство.

У X ст. король Олаф Трюгвасон офіційно ввів християнство в Норвегії. Це не викликало захоплення його підданих, які непохитно трималися батьківських вірувань. Тож на поч. XI ст. інший король, також на ім'я Олаф, вирішив вдатися до радикальних методів насадження нової релігії — вогнем і мечем. По смерті він, як і Володимир Великий на Русі, був приєднаний до сонму святих.

У 1025 р. Данія і Норвегія об'єдналися під владою одного короля, Канута Могутнього, до володінь якого входила також Англія. Але землі тяжіли до окремішності, тож держава Канута існувала недовго, розпавшись у 1035 р., щойно помер її творець.

Пам'ятний знак «Три мечі» є символом єдності норвезького народу. Його встановили на честь історичної битви Гарольда Прекрасноволосого в битві під Ставангером за об'єднання Норвегії у 872 р. Вганяючи свої мечі в землю, горді вікінги скріплювали таким чином мирний договір.

Саксонське і норманське завоювання Британії

У результаті Великого переселення народів переважну частину Британських островів завоювали германські племена англів і саксів. Таким чином на теренах краю утворилося сім варварських королівств (Уессекс, Сассекс, Ессекс, Нортумбрія, Мерсія, Кент і Східна Англія). Незабаром вони об'єдналися.

Починаючи з VIII ст. Англія зазнає нападів норманів, яких англійці називали данами. Їхнє просування вглиб країни зумів зупинити король Альфред Великий (871—899), який здійснив низку реформ і створив потужний морський флот.

Норманські вояки в обладунках періоду битви під Гастінґсом (XI ст.)

У 1066 р. Британію захопили війська герцога Нормандії Вільгельма. У битві під Гастінґсом саксонське військо було розбито, короля Гарольда вбито, а завойовані землі обкладено даниною. Щоб упорядкувати збір податків, завойовники провели перший у середньовічній Британії перепис населення, відомий в історії під назвою «Книга Страшного Суду».

Нормани принесли в Британію запозичені у французів культурні стандарти, які незабаром стали загальними для всієї Західної Європи. Тепер англійська знать спілкувалася французькою мовою і була пов'язана з аристократією на континенті кровним рідством. Укладення династичних шлюбів між родинами англійських королів і могутніх феодалів континентальної Європи привели до того, що їхні володіння простяглися далеко за межі острова. У XII ст. англійській короні, крім власне Англії, належали герцогства Нормандія, Аквітанія і графство Анжу.

Народження Священної Римської імперії. Боротьба пап та імператорів

Наприкінці X ст. у Центральній Європі склалося ще одне велике політичне утворення. У 962 р. війська короля Німеччини Оттона I вдерлися до Італії. Здобувши Рим, володар зажадав, щоб папа римський коронував його на імператора, як раніше Карла Великого і його спадкоємців. Так народилася Священна Римська імперія германського народу.

Папа виконав вимогу Оттона й дістав подарунки, як у свій час від Каролінгів. Але надалі відносини римського первосвященика з монархом і його спадкоємцями зіпсувалися. Діалог з папами від самого початку провадився з позиції сили. Імператори мало зважали на авторитет пап, самостійно призначали єпископів і вимагали для себе права затверджувати чи відхиляти кандидатуру понтифіка. Це призвело до гострого протистояння між світською і релігійною владою, що тривало і впродовж наступних століть.

Фрагмент мозаїчної підлоги в базиліці візантійського періоду

Розкол єдиної християнської церкви на східну і західну

У той час як західна церква прагнула до самостійності, східна із самого початку була тісно пов'язана з імператорською владою. Формально церква лишалася єдиною, однак політична реальність відбиває факт розколу і суперництва між Сходом і Заходом. У 866 р. Константинопольський Патріарх Фотій анафемував Папу Миколая I, звинувативши його в єресі. У цьому конфлікті Рим узяв гору, і бунтівний владика помер у вигнанні. Але майже через сто років інший патріарх, Михаїл Церулярій, повторив обвинувачення Фотія. 16 липня 1054 р. відбувся формальний розкол вселенської християнської церкви на західну (католицьку) і східну (православну). До останньої належали не лише християни Східної Римської імперії, але й народи, навернені візантійськими місіонерами, серед яких були і східні слов'яни.

Католицька церква остаточно перетворилася на єдину організовану силу за часів Папи Григорія VII (1073—1085). Він заборонив симонію (продаж церковних посад), остаточно ввів целібат (безшлюбність духовенства), закріпив за папою римським виняткове право призначення єпископів (інвеституру).

Місто Херсон (Херсонес) належало до складу Візантійської імперії.

Херсонес був місцем вигнання небажаних Константинополю політичних і церковних діячів (серед яких Папа Мартин I та імператор Юстиніан II). У давньоруських літописах Херсон (Корсунь) згадується як місто, де охрестився Київський князь Володимир.

Візантійська базиліка в Херсонесі (Крим)

Панорама Єрусалима з мурами та храмами

Хрестові походи

Буремне XI ст. вважається межею між раннім і зрілим середньовіччям. Для Західної Європи це був період, коли завершилося її утворення як єдиного культурного простору, час консолідації і, як наслідок, різкого протиставлення себе решті світу, особливо арабо-мусульманському. Ці ідеї знайшли своє втілення в іспанській Реконкісті і, ще очевидніше, у хрестових походах у Святу Землю — місця, де провів земне життя Спаситель, Ісус Христос.

З VII ст. ці землі опинилися під владою мусульман. Однак наприкінці XI ст. Арабський халіфат переживав дроблення і потерпав від військових сутичок з турками-сельджуками, які захопили майже всю Малу Азію і Палестину. Момент видавався сприятливим, щоб розпочати наступ.

У 1096 р. було оголошено Перший хрестовий похід у Святу землю з метою звільнити Гріб Господній та інші християнські святині з рук мусульман.

У 1099 р. після важкої облоги і жорстокого штурму хрестоносці здобули Єрусалим. Невдовзі на Близькому Сході було створено Єрусалимське королівство і ряд інших держав, правителі яких вважалися васалами єрусалимського короля.

Завойовані землі простягалися на вузькій смузі морського узбережжя Сирії і Палестини серед ворожого оточення. Для оборони і розширення володінь хрестоносців було створено духовно-рицарські ордени тамплієрів і госпітальєрів. Однак становище чужинців лишалося непевним і вимагало нових хрестових походів і нового кровопролиття.

Протягом 1147—1149 рр. тривав Другий хрестовий похід, але цього разу рицарі зазнали поразки.

Наприкінці XII ст. султан Єгипту Салах-ад-Дін, якого європейці називали Саладіном, об'єднав під своєю владою значні території і рушив з військом у наступ на християн. У 1187 р. він відбив у хрестоносців Єрусалим. Організований у зв'язку з цими подіями в 1189 р. Третій хрестовий похід завершився не дуже вдало через чвари між ватажками хрестоносців. Рицарі не здужали повернути Єрусалима.

Єрусалимський храм Воскресіння Христового, більш відомий як церква Гробу Господнього. Його споруджено на місці гробниці Йосипа Ариматейського, де був похований, а через три дні воскрес Ісус Христос.

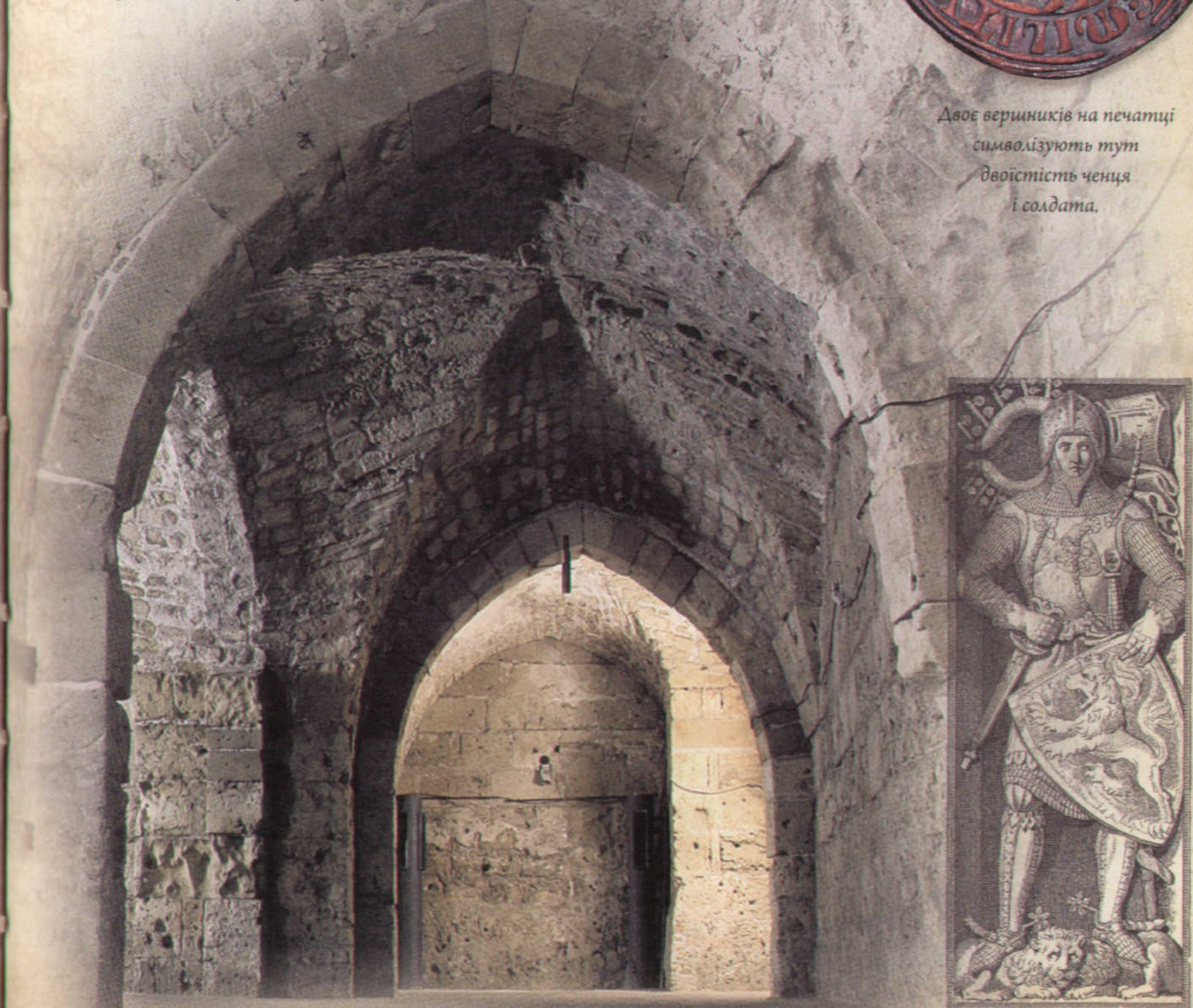
Натомість було досягнуто домовленості про безперешкодні відвідини прочанами Єрусалима, Вифлеєма, Назарета й інших місцевостей Святої землі.

І все-таки європейцям удалося закріпитися на Кіпрі та взяти штурмом місто Акра, що стало новою столицею Єрусалимського королівства.

Печатка тамплієрів

Двоє вершників на печатці символізують тут двоїстість ченця і солдата.

Тунель тамплієрів у фортеці Акра. У давнину він правив за підземний перехід від замку до порту.

Фортеця Акра, або Акко (Ізраїль). У 1191 р. під час Третього хрестового походу Акко захопили хрестоносці. Вони оточили місто могутніми мурами і назвали нове володіння Сен-Жан д'Акр (Акра). Місцева ж фортеця стала центральним форпостом рицарів у Палестині.

Четвертий хрестовий похід мав дещо несподіваний результат. Його фіналом стало взяття рицарями християнського Константинополя, а не мусульманського Єрусалима. У березні 1204 р. було прийнято рішення про поділ Візантії, а 12—13 квітня захоплено і розграбовано її столицю. Східна Римська імперія на якийсь час припинила існування. На православний патріарший престіл було зведено католика. Константинополь став столицею нової держави, яку назвали Латинською імперією. Імператором було обрано одного з вождів хрестоносців — Балдуїна Фландрського. Чимало візантійських територій не ввійшли до складу Латинської імперії, здобувши самостійність. Водночас на Балканах утворилася Нікейська імперія, що постійно загрожувала існуванню Латинської держави. У 1261 р. війська нікейського імператора візьмуть Константинополь, і Візантію буде відновлено. Але, затиснута з усіх боків, вона вже ніколи не поверне собі ні колишньої могутності, ні колишніх розмірів. Поступово втрачали свої володіння на Сході і хрестоносці. У 1291 р. їхній останній оплот фортеця Акра опинилася в руках мусульман.

Легендарний рицар епохи хрестоносців, король Англії Річард І Левине Серце

За легендою, серед руїн сплюндрованого Константинополя лишилися стояти дві статуї. На тій, що вказувала на захід, був напис: «Звідти прийдуть завойовники Константинополя», на іншій — «Там вони завершать свої дні». Вона вказувала на міське звалище. Історія підтвердить це пророцтво.

Якщо четвертий хрестовий похід було визнано непорозумінням, то п'ятий, напевно, варто б назвати нісенітницею. У 1212 р. слідами дорослих рушили юрби дітлахів, як хлопчиків, так і дівчаток. Без грошей і зброї, вони наївно гадали, що зможуть відстояти Гріб Господній молитвами і благаннями. Шахраї, які зголосилися стати малюкам за поводирів, узяли близько семи тисяч пілігримів на борт кораблів і... зникли. Донині дослідники губляться в здогадах про долю дітей. Стверджують різне: що вони потонули в морі під час бурі чи були продані в рабство до Єгипту. Але достеменно відомо, що додому юні рицарі не повернулися.

Фортеця рицарів-госпітальєрів Крак де Шевальє в Сирії

На той час заклики папи римського до поновлення боротьби з мусульманами вже мало хвилювали втомлених європейців. Однак загибель дітей роз'ятрила давню ворожнечу. 1217 р., сповнені гнівом рицарі Франції, Германії, Італії та Англії вирушили до Палестини. Цього разу понтифік благословив рятувати Святу землю не лише шляхетних вояків, а й злочинців і пройдисвітів. Каменем спотикання цього походу стала відсутність визнаного лідера. Спочатку роз'єднана армія подалася до Палестини, потім до Єгипту. Але, крім мародерства, не відзначилася жодними здобутками. Шостий похід (1228—1229) повернув Єрусалим переважно дипломатичними зусиллями, але ненадовго. 1244 р. Святу землю було остаточно втрачено.

Також невдалий Сьомий похід (1248—1254) завершився полоном французького короля Людовіка IX. А наступний зосередився на облозі Туниса. Проте в стані рицарів спалахнула епідемія чуми, від якої померло чимало рицарів. Загалом усі хрестові походи були марними — результатом протистояння стала лише загибель тисяч людей.

Софійський собор у Константинополі (нині Стамбул, Туреччина) — найбільший християнський храм Візантії часів розквіту Східної Римської імперії.

Легендарний замок Альгамбра у Гранаді

Реконкіста в Іспанії

Зіткнення європейців зі світом ісламу відбувалося не лише на Сході, але й на Заході, в Іспанії. На півночі Піренейського півострова збереглися три могутні християнські королівства — Кастилія, Леон і Арагон, які вели боротьбу за відвоювання земель у мусульман.

Війна, що дістала назву Реконкісти, точилася під гаслом звільнення братів-християн від мусульманського гноблення. Сам папа римський благословив її, і рицарі з інших європейських країн, особливо з Франції, охоче зголошувалися взяти в ній участь.

Пам'ятник Дієго Родригесу Порселосу в Бургосі (Іспанія). Цей граф керував Кастилією як васал Альфонса III.

Іспанська Реконкіста тривала зі змінним успіхом 400 років і завершилася в XV ст. узяттям Гранади (останнього оплоту арабської держави Насридів) об'єднаними військами королеви Ізабелли Кастильської і короля Фердинанда Арагонського. Шлюбний союз цих двох монархів привів до утворення єдиної Іспанії. У ході Реконкісти на Піренейському півострові виникла ще одна чимала християнська держава — королівство Португалія.

Межі проведення військових дій періоду протистояння військ Ель Сіда та християнських країн, що боролися з берберськими фанатиками з Північної Африки.

Монголо-татарська навала в Східній Європі

Ще одним центром протистояння Сходу і Заходу стали землі Київської Русі. Колись могутня централізована держава переживала в XII—XIII ст. феодальну роздробленість. Фактично Русь розпалася на кілька самостійних князівств, головними з яких були Володимиро-Суздальське, Галицько-Волинське і Турово-Пинське, а також Новгородська і Псковська феодальні республіки. У цей період на руські землі обрушується монголо-татарська навала.

Під час ворожої навали було сплюндровано чимало монастирів і храмів, а ченців убито.

Монгольська держава утворилася в 1206 р. Її засновником був хан Темуджин (Чингісхан). У 1237 р. онук Чингісхана, Батий, розпочав захоплення Русі. Протягом п'яти років монголи підпорядкували собі східнослов'янські території. Переважна частина руських земель потрапила в залежність від створеної завойовниками держави — Золотої Орди. Населення було зобов'язане сплачувати податки, а руські князі — одержувати грамоту на князювання (ярлик) з рук монгольського хана. Остаточно монголо-татарському пануванню на Русі дали раду лише 1480 року, за правління Московського князя Івана III.

Реформація і релігійні війни

Запекла боротьба за папський престол, розбещеність багатьох священнослужителів, суперечності всередині католицької церкви — усе це призвело до падіння її авторитету серед вірян у Європі. Наслідком цього став бурхливий розвиток у XIII—XIV ст. єретичних учень, таких як альбігойська єресь на півдні Франції і гуситський рух у Чехії. Останній дістав назву за ім'ям Яна Гуса, професора празького університету, який проповідував нове релігійне вчення. У 1415 р. за вироком церковного суду його було скарано через спалення.

Страта Гуса викликала хвилю обурення. Улюбленим місцем зборів його ревних послідовників була гора Табор на півдні Чехії. А представники найбільш радикального крила гуситів стали відомі як таборити. У 1419 р. спалахнуло повстання в Празі, столиці Чеського королівства. Бажаючи придушити народний рух, папа римський оголосив хрестовий похід проти гуситів. Але, щоб остаточно вгамувати повстанців і прихилити до себе частину єретиків, йому довелося піти на значні поступки.

Зазвичай середньовічні єресі зароджувалися як ідеологія міського населення. Але найчастіше вони були пов'язані зі зростанням національної самосвідомості (наприклад, у Чехії), відбивали прагнення звільнитися з-під контролю наднаціональної монархії, яку являла собою католицька церква на чолі з папою римським. У деяких випадках нові вчення знаходили собі прихильників і в середовищі впливових феодалів, а часом навіть користувалися підтримкою королівської влади.

Підсумком релігійної боротьби, що точилася протягом кількох століть, стала Реформація XVI ст. — складний процес виходу з-під влади Римського архієрея цілої низки національних церков, що призвело до багатьох перетворень.

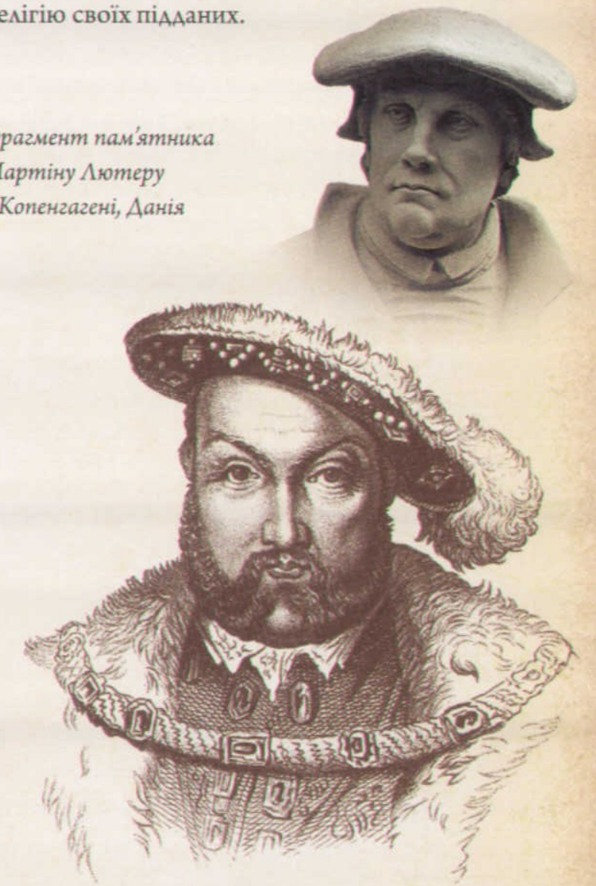
Реформація в Німеччині пов'язана з ім'ям талановитого проповідника нового вчення Мартіна Лютера (1483—1546) і супроводжувалася небаченими за масштабом селянськими повстаннями.

Меморіал у Празі на згадку про вікопомні події гуситських війн

Професор Празького університету Ян Гус

Як наслідок, у багатьох німецьких князівствах поширилося лютеранство. У 1530 р. імператор Карл V виступив проти його постулатів. І релігійна війна, що спалахнула потому, завершилася 1555 р. проголошенням засади: «Чия країна, того і віра». Таким чином князі дістали право визначати релігію своїх підданих.

Фрагмент пам'ятника Мартіну Лютеру в Копенгагені, Данія

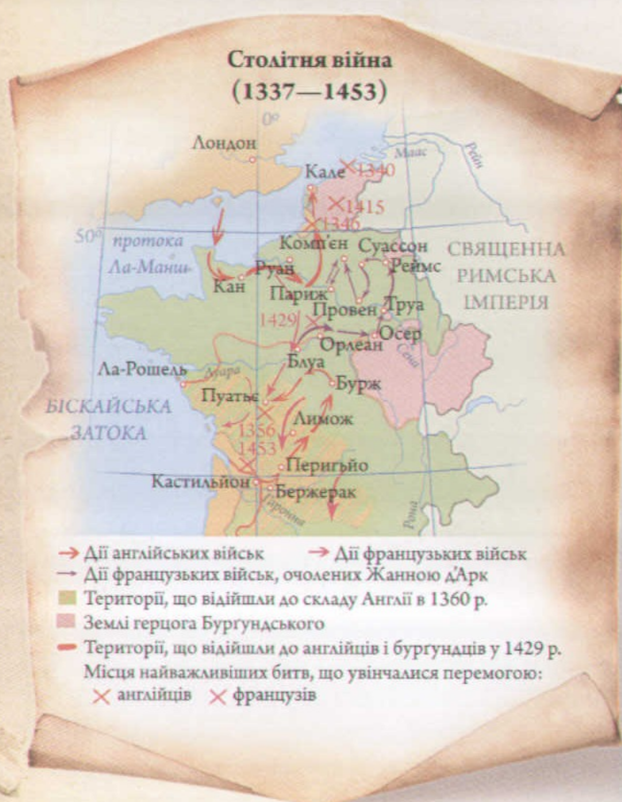
Англійський король Генріх VIII

В Англії Реформацію було запроваджено згори, з ініціативи короля Генріха VIII. Парость християнства, що виникла тоді, дістала назву англіканство. У 1559 р. було прийнято «єлизаветинський устрій» церкви: монарх проголошувався її верховним правителем, а вірянам належало відвідувати лише державну церкву. У кантонах Швейцарії стали сповідувати кальвінізм. Згідно цього віровчення, людина від народження призначена до небесного блаженства чи вічних мук. І жодні дії або погляди не можуть змінити її долю. Усі разом ці течії християнства називаються протестантськими. У Франції тривалий період кривавих релігійних воєн завершився перемогою католицизму.

Столітня війна

У XIV ст. загострилися суперечки між Англією і Францією. Зміцнюючи свою владу, французький король прагнув прибрати до рук континентальні володіння англійського короля. Останній, посилаючись на давні права і кровну спорідненість з французьким королівським домом, претендував на французький престол. У 1337 р. розпочалася тривала ворожнеча між Францією й Англією, що дістала назву Столітня війна.

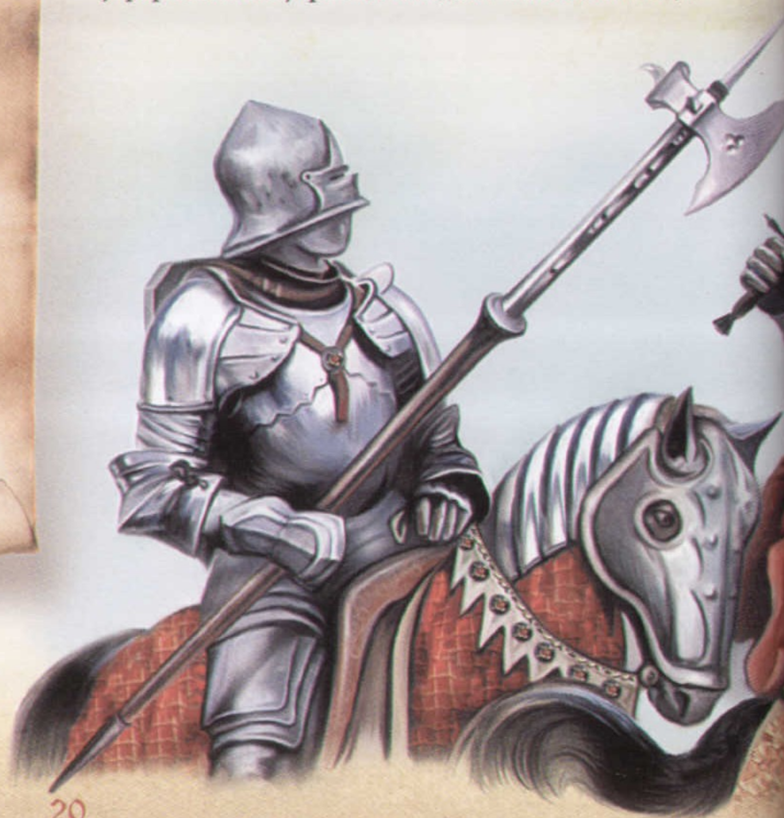
У 1340 р. у морській битві під Слейсом англійці завдали нищівної поразки французькому флоту. А шість років потому, 1346 р., у битві під Кресі було знищено французьку рицарську кінноту і піхоту. У 1356 р. у битві під Пуатьє французи знову зазнали поразки, оскільки, незважаючи на подвійну чисельну перевагу, їхня знаменита рицарська кіннота була не в змозі протистояти англійським лучникам.

Війна настільки погіршила становище селян, що в 1358 р. у Франції спалахнуло селянське повстання, відоме в історії під назвою Жакерія. У його придушенні брали участь не лише французькі, але й англійські війська. У 1360 р. між Англією і Францією було укладено перемир'я. Короткий перепочинок дозволив французам повернути частину завойованої англійцями території. У 1381 р. Англія також опинилася в полум'ї народного повстання під проводом сільського ремісника Уота Тайлера і проповідника Джона Болла. Це відволікло увагу англійської знаті від подій на континенті. Францію тим часом стрясали чвари між двома найбагатшими вельможами — герцогами Бургундським і Орлеанським, які змагалися за право бути першим серед наближених короля і впливати на нього. Прагнучи зміцнити своє становище, герцог Бургундський уклав, зрештою, союз з англійцями.

У 1415 р. британці знову висадилися в гирлі Сени і в битві під Азенкуром вкотре завдали поразки французам. Перемир'я, що настало потому, було підкріплено династичним шлюбом між англійським королем Генріхом V і французькою принцесою. Народжену від цього шлюбу дитину оголосили спадкоємцем як англійського, так і французького престолів усупереч правам сина французького короля, дофіна Карла.

У 1429 р. прихильники дофіна стали до оборони у фортецях на Луарі. Тоді об'єднані війська англійців і бургундців вирушили на південь і взяли в облогу Орлеан. Двохсотденна оборона міста — надзвичайно яскравий епізод в історії Столітньої війни. У цей важкий для Франції час змінити хід боротьби допомагає Жанна д'Арк. Ця селянська дівчина оголосила, що покликана Богом врятувати Францію, і стала на чолі війська дофіна, яке поспішало на допомогу орлеанцям. Натхненні мужністю Жанни д'Арк французи вже за дев'ять днів спромоглися зняти облогу англійців. Незабаром прихильники знедоленого спадкоємця здобули Реймс, церковну столицю Франції, а сам дофін був коронований під ім'ям Карл VII.

У травні 1430 р. героїня цієї війни Жанна д'Арк потрапила в полон до бургундців, союзників англійців. Її звинуватили в чаклунстві та єресі і 30 травня 1431 р. спалили в Руані. Карл VII, схоже, потурав цьому: він анітрохи не переймався долею Жанни, вважаючи, що вона вже здійснила свою місію. Столітня війна тим часом наближалася до завершення, хоча тривала ще понад два десятиліття. Протистояння добігло кінця в 1453 р., коли до рук французів перейшло місто Бордо. Після підписання мирного договору під владою англійців лишився тільки порт Кале.

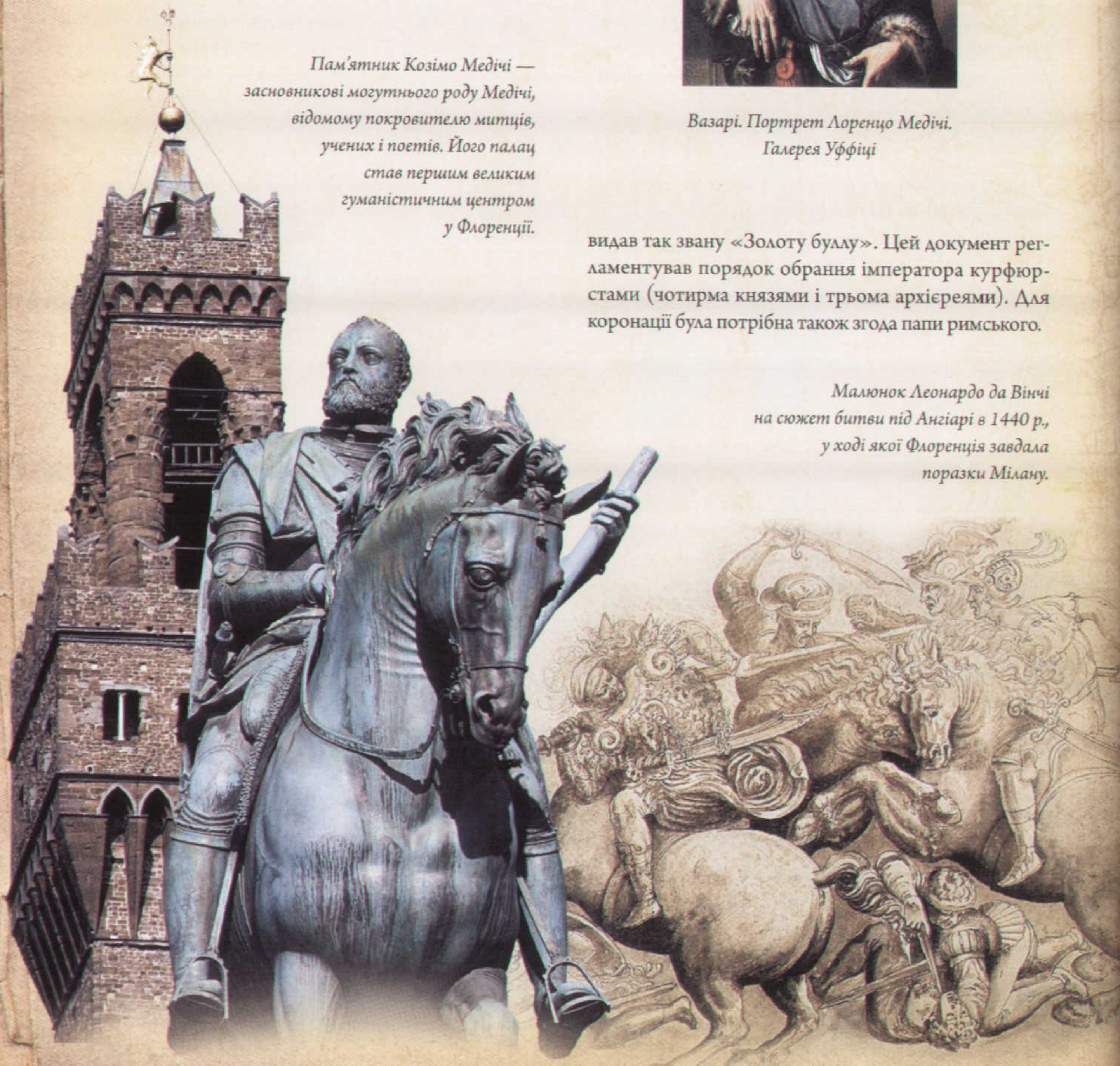
Жанна д'Арк

Європа після Столітньої війни

На відміну від Франції, Англії та Іспанії, у Німеччині виникло багато держав із практично незалежними князями. При цьому королівський та імператорський трон не переходив у спадок автоматично. Щоб призначити сина наступником на престолі, монарх потребував згоди князів. У 1356 р. імператор Карл IV видав так звану «Золоту буллу». Цей документ регламентував порядок обрання імператора курфюрстами (чотирма князями і трьома архієреями). Для коронації була потрібна також згода папи римського.

Вазарі. Портрет Лоренцо Медічі. Галерея Уффіці

Пам'ятник Козімо Медічі — засновникові могутнього роду Медічі, відомому покровителю митців, учених і поетів. Його палац став першим великим гуманістичним центром у Флоренції.

Малюнок Леонардо да Вінчі на сюжет битви під Ангіарі в 1440 р., у ході якої Флоренція завдала поразки Мілану.

У першій половині XV ст. імператорський титул закріпився за династією Габсбургів (родиною німецьких королів, які посідали престол з 1273 р.), що володіла Австрією і суміжними з нею слов'янськими землями. Завдяки кільком династичним шлюбам під владою Габсбургів опинилися Нідерланди, Іспанія і Південна Італія. Таким чином, на поч. XVI ст. вони стали володарями найбільшої держави Європи.

А середньовічна Італія так і не спромоглася перетворитися на єдину централізовану державу. Значна політична сила на її теренах належала великим торговельним центрам. До XV ст. влада в багатьох містах закріпилася за окремими багатими родинами. Наприклад, у Флоренції правила династія Медічі, які були найбагатшими банкірами і торговцями Європи. Найвідомішим представником цієї династії був Лоренцо Пишний (1468—1492). Він уславився тим, що утримував пишний двір, усіляко сприяв служителям муз і вченим. За роки його правління Флоренція перетворилася на найкрасивіше місто Європи.

Червона троянда — емблема династії Ланкастерів

Біла троянда — емблема династії Йорків

Через два роки по завершенні Столітньої війни, у 1455 р., в Англії розпочалася міжусобиця, що дістала назву війни Червоної і Білої троянд. У цьому протистоянні виборювали право посісти англійський престол дві парості королівської династії Плантагенетів — Ланкастери і Йорки.

Кровопролиття тривало 30 років, поки, нарешті, далекий родич Ланкастерів Генріх Тюдор, перемігши всіх супротивників, не взяв за дружину дівчину з дому Йорків і поєднав на своєму гербі дві рози. Він став королем Генріхом VII, засновником англійської монаршої династії Тюдорів (1485—1603).

Правління цієї династії, найяскравішими представниками якої стали Генріх VIII і Єлизавета I, ознаменувалося зміцненням королівської влади й остаточним перетворенням Англії на централізовану державу. У свою чергу Франція також об'єдналася під скіпетром єдиного короля.

Захоплення турками торговельних шляхів на Схід

У середні віки Європа потребувала багатьох товарів, які привозили з країн Азії — Індії і Китаю. Але торгівля зі Сходом зосереджувалася в руках арабських купців, що мали надзвичайний зиск, перепродуючи товари в кілька разів дорожче, ніж купували самі.

Захоплення Константинополя в 1453 р. Мініатюра з древнього манускрипту

У XIV—XV ст. на Близькому Сході посилилася могутність держави турків-османів. Спочатку вони захопили Сербію і Болгарію, а в 1453 р. султан Мехмед II захопив Константинополь. Колишній Царгород, серце православного світу, став мусульманським Стамбулом, столицею Османської держави. Це означало загибель Візантійської імперії, а для купців-християн — погіршення умов торгівлі зі Сходом, адже на підконтрольних туркам караванних шляхах мита були надзвичайно високі. Панування турків у Середземномор'ї змушувало європейців шукати обхідні шляхи для торгівлі зі східними країнами.

Початок епохи великих географічних відкриттів

З поч. XV ст. португальські королі регулярно споряджали експедиції на південь уздовж західного узбережжя Африки. Тут було налагоджено торгівлю золотим піском, слоновою кісткою, чорношкірими рабами. Однак надто далеко забиратися на південь вважалося вкрай небезпечно, і на таку подорож не зважувався ніхто. Але одного разу португальський корабель, яким командував Бартоломео Діаш, віднесло штормом. Коли буря вщухла, капітан узяв курс на схід, до африканського берега. Час плинув, а землі так і не було видно. Тоді Діаш скерував судно на північ. Незабаром корабель досяг суші, що виявилася не західним, а східним узбережжям Африканського континенту. Стомлені довгою подорожжю матроси відмовилися продовжити плавання в Індійському океані, і Діашу довелося повертати назад уздовж узбережжя. Частину Африканського континенту, що виступала далеко на південь, він назвав мисом Доброї Надії. Це була надія на те, що торговельний шлях в Індію в обхід перешкод, які створювали європейцям мусульманські купці, таки буде знайдено.

На пошуки омріяного шляху було відправлено нову експедицію на чолі з Васко да Ґамою. У травні 1498 р. португальські кораблі пристали в індійському порті Калікут. І всі вигоди від відкриття нового морського шляху пощастило отримати Португалії.

За шість років до того, улітку 1492 р., з Іспанії відпливла експедиція Христофора Колумба. Зацікавившись теорією про кулястість Землі, він висловив припущення, що до країн Сходу можна дістатися, пливучи на Захід. Колумб витратив багато років на пошуки фінансування для свого проекту, обстоюючи сміливу ідею при дворах багатьох європейських монархів. Урешті, королева Іспанії Ізабелла погодилася надати кошти для експедиції. За 70 днів Колумб перетнув Атлантичний океан і досяг островів біля берегів Америки. Мореплавець був переконаний, що приплив до Індії, і помер, так і не довідавшись про відкриття ним нового материка. Згодом інший мандрівник, Амеріго Веспуччі, ретельно дослідив східне узбережжя континенту, який на його честь дістав назву Америка.

У 1519 р. португалець Фернан Маґеллан обігнув Америку з півдня і реалізував те, до чого прагнув Колумб, — досяг країн Далекого Сходу, пливучи на захід.

У 1522 р. експедиція Маґеллана повернулася до Європи, здійснивши перше в історії навколосвітнє плавання. Сам капітан не побачив рідних берегів, забитий під час сутички з тубільцями на Філіппінах.

Вплив колонізації нових земель на економіку Європи

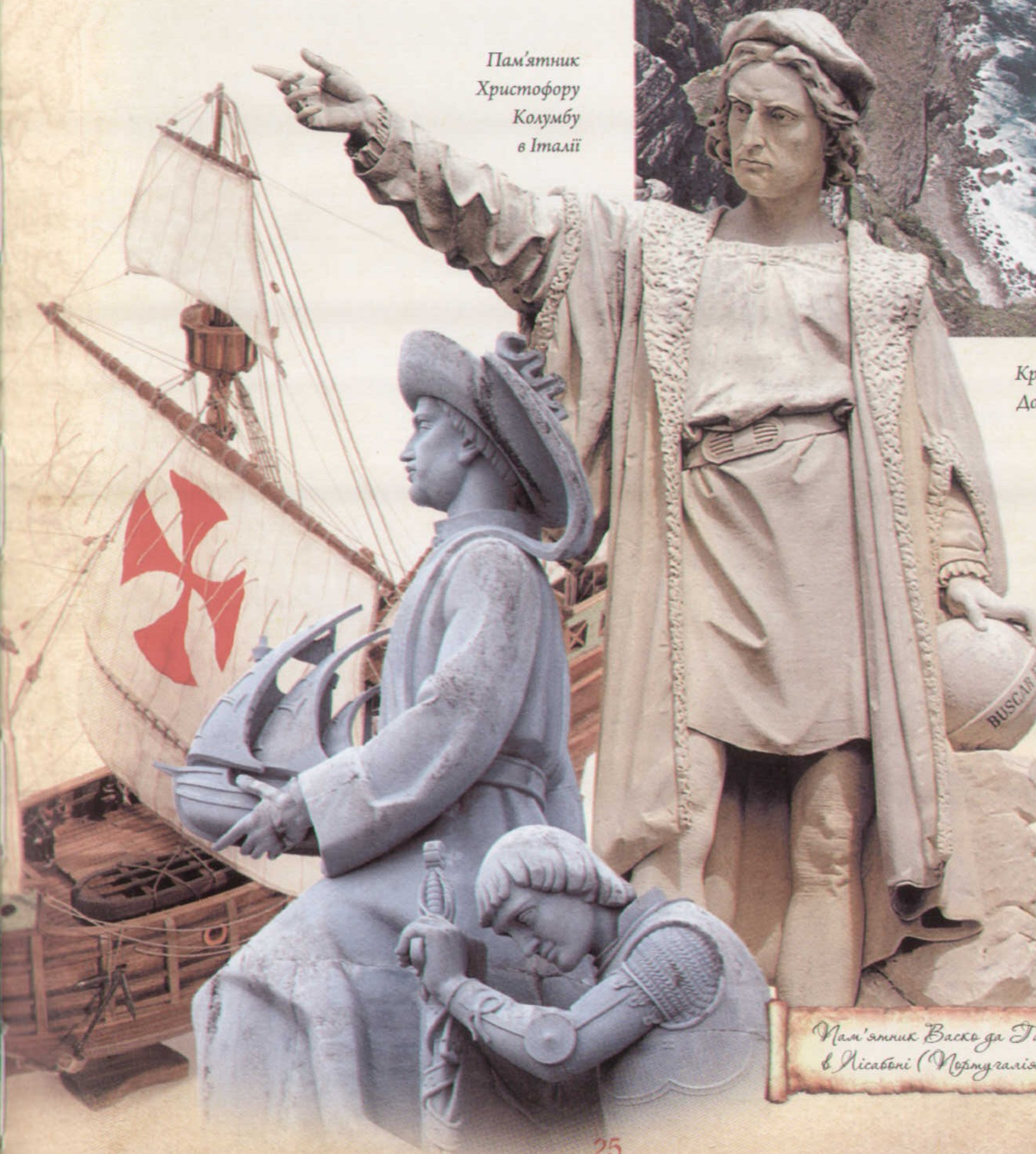
Невдовзі після відкриття нових земель розпочалася їхня колонізація. Так, іспанські конкістадори за кілька років завоювали Мексику і Перу. Місцеве населення було поневолене або винищене. Оскільки ж для роботи в колоніях потребувалися сотні рабів, це пожвавило торгівлю невільниками з Африкою.

Відкриття європейців зумовили нечуване до того розширення торговельних зв'язків і народження світової торгівлі. Згодом основні торговельні шляхи змістилися із Середземного моря на берег Атлантичного океану. І якщо раніше першість належала італійським містам, то тепер чільну роль стали відігравати порти Нідерландів (які були під владою Іспанії) та Англії.

Макет одного з кораблів експедиції Христофора Колумба

У боротьбі Англії з Іспанією за панування на океанських просторах відбулося становлення першої як великої морської держави. Для завоювання Британії іспанський король Філіп II створив величезний флот — «Непереможну армаду». Однак у 1588 р. він дуже постраждав від шторму і був розбитий англійцями в протоці Ла-Манш. З цього часу могутність Іспанії як морської держави було підірвано. А за Англією затвердилася слава володарки морів.

Пам'ятник Христофору Колумбу в Італії

Краєвид мису Доброї Надії, Південна Африка

Пам'ятник Васко да Ґамі в Лісабоні (Португалія)

Краєвид старого Амстердама (Голландія)

Революція в Нідерландах

Великі географічні відкриття значно вплинули на суспільну свідомість європейської спільноти. Розвиток торгівлі і товарного виробництва зумовили зародження капіталістичних відносин. Це сприяло зростанню ролі торговців і підприємців — буржуазії. Володіючи економічною могутністю, буржуа домагалися і політичних прав. Адже згідно із середньовічним становим принципом вони посідали в суспільстві низькі щаблі. Незважаючи на багатство, буржуазія належала до того ж стану, що і селяни. Боротьба капіталістів за свої права в деяких європейських країнах обернулася буржуазними революціями. Одна з перших відбулася в Нідерландах.

У 1566 р. у цій країні, що належала тоді іспанській короні, спалахнуло національно-визвольне повстання, яке переросло в буржуазну революцію. Саме в Нідерландах капіталістичні відносини розвивалися напрочуд бурхливо. А панування Іспанії гальмувало їхній розвиток. Крім того, у Нідерландах був поширений кальвінізм, а Іспанія лишалася головним оплотом католицизму. Таким чином, боротьба буржуазії за свої права набула розмаху запеклої війни за незалежність від іноземців.

Іспанський король Філіп II вирядив у бунтівну країну добірні війська. Очолив карателів герцог Альба, що славився лютою ненавистю до протестантів. Попри те, що іспанці діяли в Нідерландах з нечуваною жорстокістю, придушити повстання не вдалося. Протистояння затяглося на довгі роки.

У 1579 р. сім північних провінцій Нідерландів, найбільшою з яких була Голландія, об'єдналися для боротьби з Іспанією. Так виникла нова європейська держава — Голландська республіка. У 1609 р. Іспанії довелося визнати її незалежність, а повстання в Нідерландах стало першою буржуазною революцією, що увінчалася перемогою бунтівників.

Таким чином, становлення капіталістичних відносин ознаменувало завершення епохи Середньовіччя і початок історії Нового часу.

Перші замки

Зразок древнього типу квадратних башт-донжонів

За часів Середньовіччя заможні феодали очолювали місцеву владу, нав'язуючи правила й закони місцевим жителям, натомість мали захищати їх від зовнішніх ворогів. Тому володарі будували фортеці не лише як безпечне житло для власних родин, а й приміщення, де утримували військову дружину.

З IX ст. у Європі почали зводити перші укріплення — дерев'яні замки. На дворі, обгородженому дерев'яним палісадом, містилися будинок господаря, стайні, кухня, кузня, склади і приміщення для гарнізону. Навколо палісаду викопували рів, а із землі насипали пагорб. На ньому височіла дво- чи триповерхова дерев'яна вартова вежа, що також правила за останню лінію оборони. Якщо противник долав усі перешкоди, захисники могли замкнутися в башті й утримувати її якийсь час.

В XI ст. будівництво замків з дерева й землі відходить у минуле, поступаючись новому матеріалу — камінню. Донжони з простих дерев'яних башт перетворюються на потужні кам'яні споруди — вони фактично стають окремим укріпленням усередині іншого. Найстаріші з них були квадратними, а з XII ст. у європейських замках постають круглі башти. Класичним взірцем круглої башти є донжон, збудований у 1200 р. французьким феодалом Ангерраном де Кусі.

Чимало славетних замків Європи починалися зі звичайних башт, а згодом розбудовувалися у складні комплекси з мурів, внутрішньої фортеці й додаткових башт.

Прототип перших дерев'яних замків згодом використовували на будівництві невеличких військових оборонних таборів.

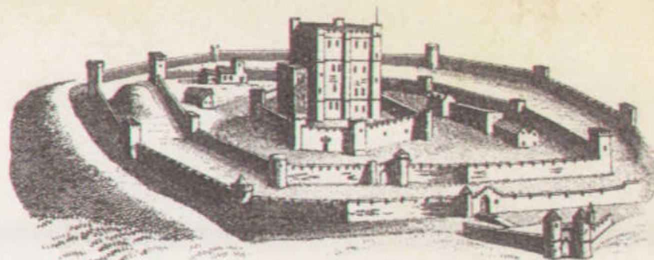
Палісад і дерев'яна вартова вежа в Запорізькій Січі

Концентрична фортеця

Нова віха в розвитку замкової архітектури припадає на період хрестових походів, коли європейці запозичили у східних зодчих ідею планування концентричної фортеці. Таке укріплення має кілька ліній оборони. Зовнішня лінія відзначається більш легкою конструкцією і віддалена від внутрішньої не більше ніж на 15 м. Гребінь куртини зовнішньої лінії робили низьким, щоб мати змогу стріляти поверх нього з внутрішньої стіни. Здолавши зовнішню лінію оборони, противник опинявся перед значно могутнішими мурами, під вогнем зі стін і башт.

При будівництві концентричних фортець дуже ефективно застосовувався ландшафт: насипали пагорби, створювали штучні озера тощо.

Найдавніші концентричні фортеці зведено хрестоносцями в Сирії. Пізніше, коли рицарі поцінували переваги такого планування, чимало старих європейських замків було перебудовано відповідно до цього принципу, наприклад Тауер, Дувр, Каркассонн.

Розквіт і занепад

Середньовічні замки були не лише оборонними спорудами, вони відбивали культуру і спосіб життя людей того часу. За свою довгу історію твердині пережили народження, колосальний розквіт і занепад.

До сер. XII ст. фортеці стали центром громадського життя. Під стінами твердинь селився простолюд, скупчувалися ремісничі майстерні. Навколо замків виникали справжні міста. І навіть молитися доводилося в міні-фортецях: храми зводили з потужними стінами, бойовими галереями і вікнами-бійницями.

Фортечні башти Тауера (Лондон, Англія)

Палац Лувр (Париж, Франція)

Будівництво замків виявилося напрочуд вигідним ремеслом для архітекторів і каменярів. Міста й феодали змагалися, хто перший запросить до себе найбільш уславленого зодчого й щедро винагороджували його за послуги.

Кожен володар прагнув мати неповторне за архітектурою житло, часом навіть власноруч брався до проектування майбутньої будівлі.

Розвиток замків стимулювало й удосконалення механічних пристроїв: стінопробивних і метальних машин, облогових башт, гармат тощо. Щоб обслуговувати складну за конструкцією громіздку зброю і захищати маєток феодала, потребувалися як спеціально навчені вояки, так і звичайні оборонці. Тому неодмінною складовою архітектури фортець були казарми для гарнізону. Зрештою, саме розвиток озброєння став одним з основних чинників, що призвів до занепаду культури замків. Середньовічні башти були безпорадні перед артилерійським обстрілом, а от пристосовані під вогнепальну зброю бастіони будувалися з кінця XV до XIX століття.

Іншим важливим чинником стало посилення королівської влади і поява централізованих держав. Життя на їхній території стає все більш безпечним.

Тож, починаючи з XVI ст. дедалі більше замків набувають вигляду палаців. Вікна фортець роблять великими й широкими, а інтер'єри пишно декорують.

У XIV ст. особлива увага приділяється тому, щоб створити всередині твердинь великі комфортабельні приміщення для повноцінного світського життя. З часом у донжонах, поряд зі складами й військовими приміщеннями, з'явилися величезні зали для світських прийомів. Прикладом таких замків можуть бути Бодіам і Болтон в Англії, Шатоден і Монтаржи у Франції. Побудований у цей період біля Парижа замок Лувр став одним з перших, що мали облаштовану бібліотеку і монументальні сходи.

З плином часу дедалі більшого значення набували великі укріплені міста, де зосереджувалося все багатство, промисловість і торгівля, а фортеці збезлюдніли, були занедбані й потроху перетворилися на руїни. Але й донині, мов величезні кораблі, пливуть до нас старовинні твердині, гордо підносячи до неба величні башти. До сьогодні замкові мури пам'ятають дзвін мечів на рицарських турнірах і легкі кроки чарівних дам. Вони чули галас бенкетів і передсмертні крики воїнів. І можуть розповісти ще багато цікавого про великі подвиги і жахливі зради своїх сучасників.

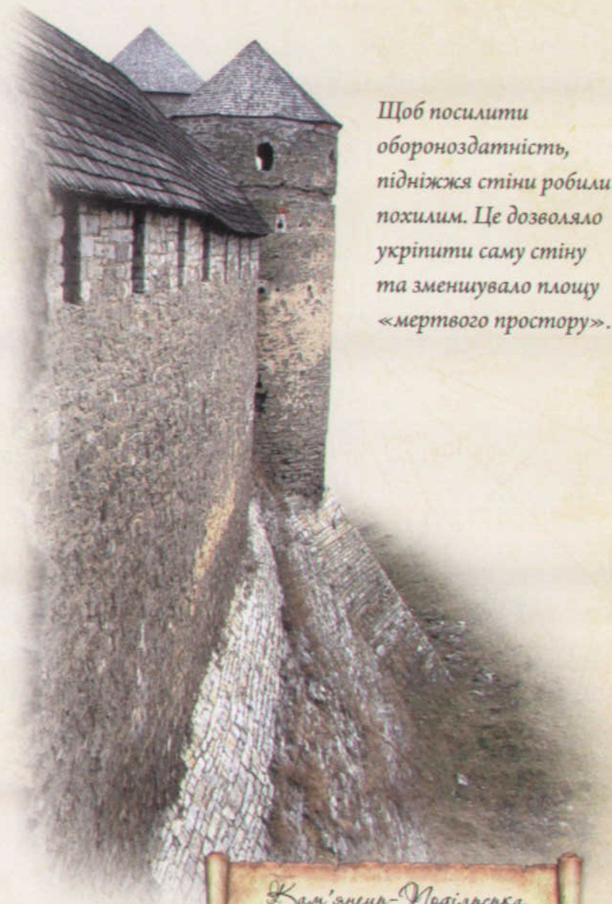

Стіни замку

Стіни замку добре захищали оборонців від метальних знарядь. Справжня загроза виникала лише тоді, коли ворог наближався впритул до підніжжя мурів. Щоб зарадити цьому, інженери-фортифікатори приступили до створення безлічі нових перешкод. Куртини найстаріших фортець мали лише зубці з бійницями, за якими могли ховатися стрільці. Та коли атакуючий підступав до підніжжя фортеці, давався взнаки так званий «мертвий простір»: через зубці стрільці не мали змоги стріляти по тих, хто стояв під стіною. Обстрілювати противника можна було лише нахиляючись уперед, тобто відкриваючись йому.

Хрестоносці привезли зі Сходу ідею машикулі: зубчастий парапет годилося винести вперед, зміцнюючи його на ряді виступаючих зі стіни консолей. Крізь амбразури парапету можна було стріляти на велику відстань, а крізь проміжки між кронштейнами — вертикально вниз чи кидати в атакуючих камінням.

Машикулі поширилися у військовій архітектурі Заходу не відразу. Один з найдавніших зразків застосування цього винаходу в західноєвропейській військовій архітектурі, замок Шато Гаяр, збудований наприкінці XII ст. під особистим керівництвом короля Річарда I Левине Серце.

Щоб посилити обороноздатність, підніжжя стіни робили похилим. Це дозволяло укріпити саму стіну та зменшувало площу «мертвого простору».

Кам'янець-Подільська фортеця (Україна)

Панорама міста-фортеці Авіла (Іспанія)

Машикулі на башті. Зубці фортечної стіни мають додаткові бійниці (фортеця Смоленськ, Росія).

У французькому замку Монбар, побудованому наприкінці XIII ст., машикулі існують лише деінде. А у фортецях Авіньйона, що належать до XIV ст., вони підносяться суцільною лінією по всій довжині стіни.

Кам'яні мури надійно захищали замок від підпалу, стріл і снарядів. Стіни намагалися будувати на скелях і урвищах, таким чином вони ставали неприступними для ворогів, а тим паче невразливими для гармат, з яких було важко вести прицільну стрільбу. Однак неприступними мури лишалися тільки до XVI ст., коли вдосконалили існуючий порох. Це дозволило зменшити калібр і вагу гармат, водночас підвищити влучність і руйнівну силу снаряда.

Місто-фортеця Авіла розташоване за 112 км від Мадрида. Міська стіна Авіли є символом міста. Ці неприступні мури (2500 м завдовжки) складені з сірих гранітних брил, охороняються 86-ма баштами й мають 2,5 тис. ніш для вартових і стрільців. Стіни Авіли (кін. XI ст.) зводили за наказом Альфонса VI мусульманські бранці на місці давньоримської фортеці.

Старі фортеці вже не витримували артилерійського натиску, тому почали обростати додатковою лінією низьких мурів без башт.

Земляні насипи

Щоб батареї перед стінами утримували ворога на відстані, потребувалися й земляні насипи, котрі захищали гармати. Якщо ж ворог переходив за лінію вогню передових батарей, його артилерія потрапляла під обстріл з твердині. У цьому випадку перевагу оборонцям давала навісна стрільба з гребеня фортечних стін. Коли нападникам щастило підійти впритул до мурів, оборонці вдавалися до старих способів захисту.

З-поміж перших фортець, що мали платформи для стрільби з гармат, були Лангр (Франція), Любек і Нюрнберг (Німеччина), Базель (Швейцарія), Міланський замок (Італія), у якому бастіони з казематами прикривали куртини (земляні вали), на яких височіли масивні башти з машикулі.

Оборонні башти

На певній відстані один від одного зводилися оборонні башти. Найдавніші з них були квадратними. Після захоплення куртин кожна з башт перетворювалася на окремий оборонний рубіж. Коли атакуючим вдавалося заволодіти однією зі стін, що сполучали вежі, двері у двох сусідніх баштах замикали, і вороги опинялися в пастці під зливою стріл.

Кладка стін круглих башт створювала велику опірність ударам у той час, коли кути квадратних лишалися найбільш уразливою ділянкою при штурмі або підкопі. Ще одним істотним недоліком квадратної башти був так званий «мертвий простір» перед нею, де нападник виявлявся недосяжним для пострілів з куртин. У XIII ст. у європейській фортифікації з'являються башти з кутами, розгорнутими відносно площини стіни. Таким чином збільшувався простір для ефективного обстрілу противника. Чи не першими взяли на озброєння цей винахід архітектори замків Провен, Лош і Каркассонн.

Аж до XV ст. зводили й звичайні квадратні башти, оскільки їхнє будівництво обходилося дешевше. Часом поряд із круглою баштою в замку можна було побачити і квадратну, як, наприклад, у знаменитому замку Бодіам.

Башти з кутами, розгорнутими відносно стіни в турецькій фортеці XV ст.

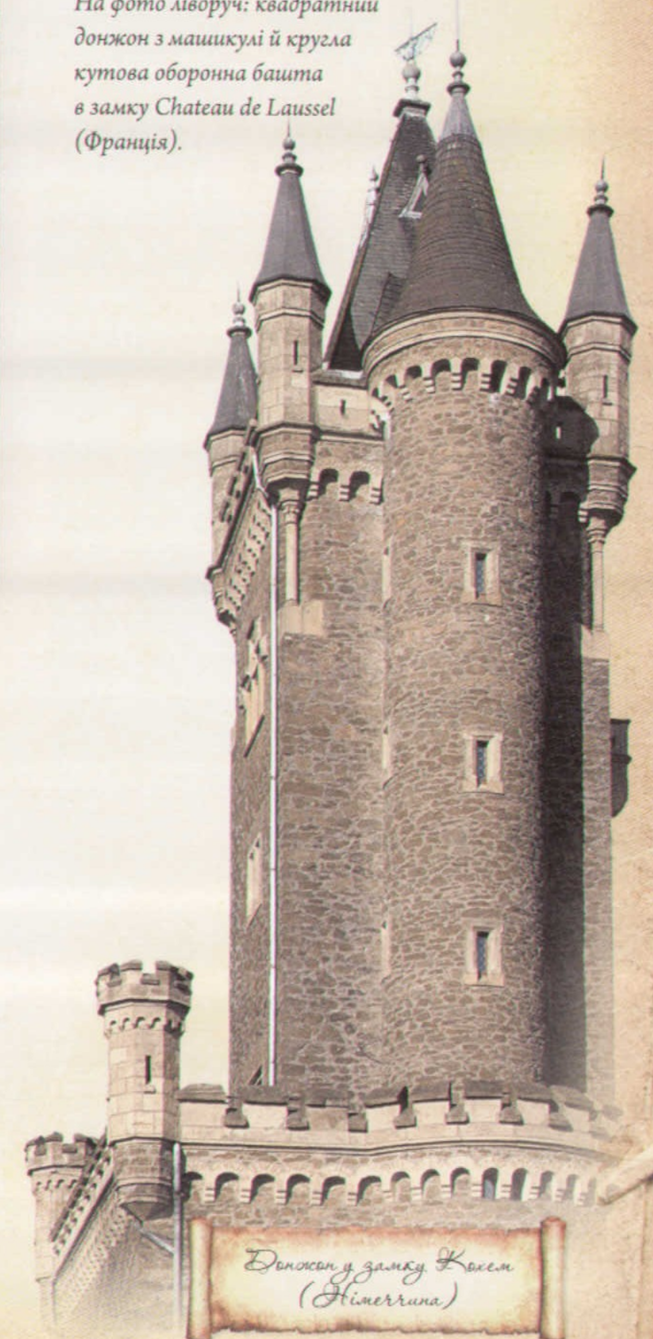
Донжон був найбільш укріпленою частиною замку. Тож не дивно, що сеньйор і його родина мешкали саме тут. Однак побут навіть найзаможніших феодалів не вельми відзначався комфортом — зручністю жертвували заради безпеки. Зразки найдавніших кам'яних донжонів можна побачити в таких замках як Тауер, Рочестер, Дувр і деяких інших.

На фото ліворуч: квадратний донжон з машикулі й кругла кутова оборонна башта в замку Chateau de Laussel (Франція).

Донжон

Центром замку була кам'яна башта-донжон, як правило, квадратна в плані. Середній розмір найдавніших з відомих донжонів складає 15×15×30 м, товщина стін — близько 3—4 м. Іноді їх додатково зміцнювали наріжними баштами. Вхід влаштовували на рівні другого ярусу. Перший поверх зазвичай робили глухим і використовували як склад і в'язницю. Потрапити до нього можна було лише через вертикальний колодязь у підлозі другого поверху. В очікуванні облоги нижнє приміщення могли забити землею чи камінням, щоб зробити башту невразливою для стінопробивних гармат чи підкопу.

Більшість старовинних донжонів мають дуже тісні житлові приміщення, зате побудовані настільки міцно, що пізніше навіть гарматні обстріли не змогли завдати їм істотних руйнувань.

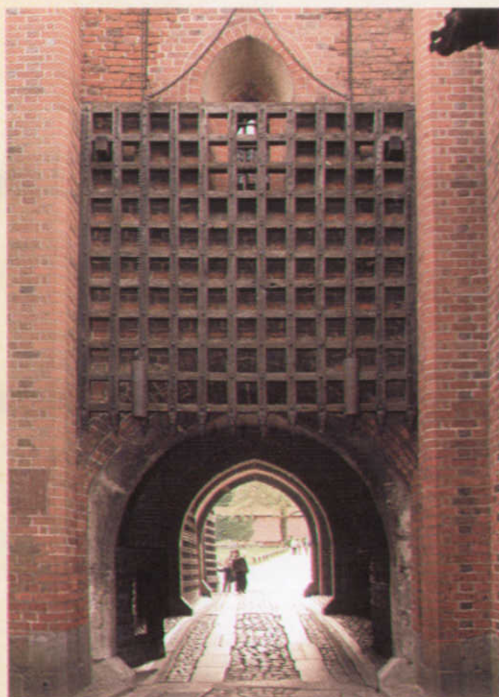
Донжон з замку Кохем (Німеччина)

Фортечні ворота

Найслабшою ланкою в оборонній системі фортеці були головні ворота. Тому їм намагалися забезпечити додатковий захист. Часто обабіч брами споруджували башти, а через рів, що оточував твердиню, до воріт перекидали звідний міст. У разі небезпеки його піднімали за допомогою спеціального механізму. Замикалися ворота зсередини великим засувом — довгою міцною колодою, яку просували крізь міцні залізні петлі. Для захисту мосту і головних воріт у надбрамних баштах робили безліч бійниць, крізь які можна було обстрілювати ворога ще здалеку.

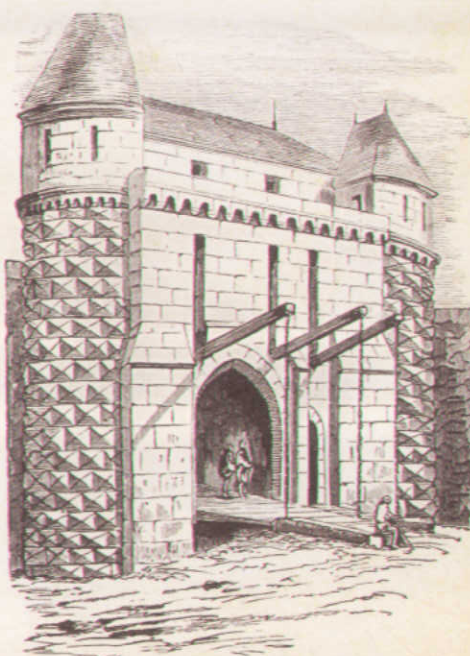
Брама з відкидним мостом через рів з водою (замок у Нідерландах, XIII ст.)

Грати, що опускалися на брамі, створювали додаткову перешкоду для противника.

Браму захищали кілька заслонів, кожний з яких створював перешкоду для нападників. Заслони робили незалежними один від одного. Таким чином, їх неможливо було несподівано й швидко захопити.

Так, у Каркассонні, будинок, у якому здійснюється керування опускними загородженнями, поділено на стільки ж поверхів, скільки існує загороджень. Для кожного заслону призначено окремий пристрій керування на певному ярусі. Єдиним способом зв'язку для охоронців слугувала мережа рупорних трубок, проведених у залу начальника оборони на горищі будинку. Через це наказ підняти заслон вартовий отримував безпосередньо від керівництва. Отже, ворог міг заволодіти системою загороджень лише захопивши всі поверхи, якщо вартові змовляться і передадуть їх ворогу або коли дістануть команду начальника охорони.

Піднімальний пристрій мосту на в'їзних воротах (брама Св. Іоанна в Провансі)

Галереї і сходи

Зазвичай сходи до вершини башти ховалися в товщі її стін, з найбільш захищеного боку. При цьому кожен марш не продовжував попередній, а прямував до певного поверху. Завдяки такій будові ворогові не було можливості дістатися горища, непомітно оминувши сторожу. З кутових башт оборонці могли обстрілювати дві площини стін. Тому з боків браму часто зміцнювали вежами, з'єднаними поміж собою бойовою галереєю з бійницями.

Однією з головних особливостей середньовічного військового будівництва є самостійність стратегічних об'єктів. Вони могли захищатися як під час обстрілу, так і під час штурму, і навіть самотужки чинити опір після того, як сусідні ланки захопить ворог.

Наприклад, у французькому замку П'єрфон дозорна галерея, що обламовує вершину башт, з'єднується з куртинами лише за допомогою звідних містків. Тож після взяття фортечних куртин оборонці деякий час ще були здатні захищатися.

Відкидний місток між куртиною мурів та оборонною баштою

Галереї та сходи у фортеці Рєснов (Румунія)

Мистецтво облоги

За часів феодальних міжусобиць міцні кам'яні мури і високі башти замку були єдиним укриттям від ворога. Коли на обрії з'являлося військо нападника, жителі замку й поселення навколо нього замикали ворота, піднімали міст і готувалися до оборони. Ворог, підступивши до форту, оточував його зусібіч і намагався захопити твердиню штурмом.

Як правило, штурм розпочинався з обстрілу фортеці з метальних машин. Потім військо переходило до атаки. Оборонці ж обстрілювали ворогів, лили їм на голови киплячу смолу і жбурляли каміння. За можливістю вони влаштовували вилазки. Із замку виходив невеликий мобільний загін і зненацька нападав на ворогів, завдаючи їм неабияких втрат. Але щойно супротивник оговтувався, зухвальцям ставало непереливки.

Мистецтво облоги розвивалося протягом усього середньовіччя, проте єдина тактика штурму так і не з'явилася. Принцип облоги залежав від особливостей фортець і дій оборонців.

Реконструкція костюма середньовічного стрільця

Однак якщо атаку відбивали, доводилося брати фортецю в облогу. Часом виснажливе очікування тривало місяцями. Іноді оборонці мусили капітулювати через брак продовольства і питної води. Та якщо запасів було вдосталь і в замку містилися колодязі, нападникам не лишалося нічого іншого, як шукати вразливі ділянки укріплення супротивника й приступати до більш вдалого штурму.

Бійниці та амбразури

Загони лучників фортеці тримали ворога в постійній напрузі, і навіть сталевий лицарський обладунок не завжди міг захистити від грізної зброї влучного стрільця.

Середньовічний лучник, який сховався за щитом-павезою. Головним призначенням таких щитів був захист від стріл під час облоги міст і замків.

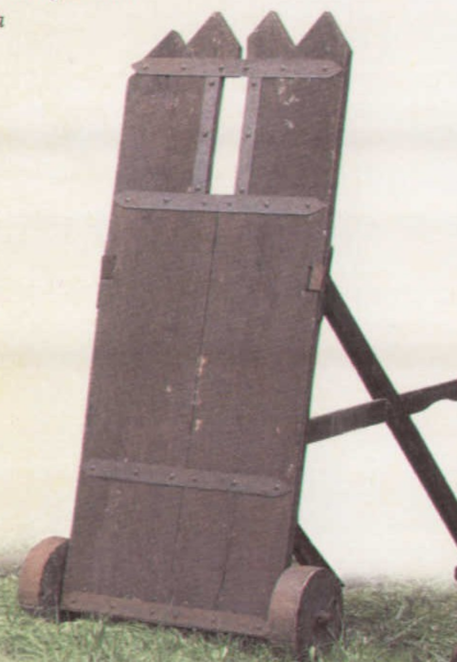

Обстріл провадився через бійниці та амбразури — невеличкі вузькі отвори в стінах замку, за якими ховалися стрільці. Вони давали можливість захисникам стріляти по ворогу, залишаючись у надійному укритті. Отвори робили як у куртинах, так і в баштах, однак при цьому кожна амбразура в стіні фортеці ставала під час облоги постійною мішенню для ворожих стрільців. Нападники обстрілювали замок, сховавшись за великими дерев'яними щитами — мантилетами. При цьому вони виявлялися більш вразливими, але й оборонцям не давали перепочинку.

Облогова гармата (XIV ст.) типу бомбарда

Мантилет — пересувний дерев'яний щит на колесах з амбразурою для ведення стрільби з арбалета чи лука

Таран

Під час штурму обложники передусім прагнули зробити пролом у стіні й захопити в'їзд до замку. Вирішували таке завдання за допомогою тарану або важкої повозки із залізним наконечником, яким під силу було зруйнувати нижню частину стіни чи воріт. Часто браму не виходило розтрощити жодним способом, окрім як застосувати подібні винаходи.

Таран мав просту конструкцію: складався з міцної основи, що встановлювалася на колеса, і власне тарана — великої колоди, підвішеної на ланцюгах. Колоду розгойдували і били нею в стіну чи у ворота. Для захисту від метальних снарядів противника над тараном робили накриття, яке оббивали шкурами.

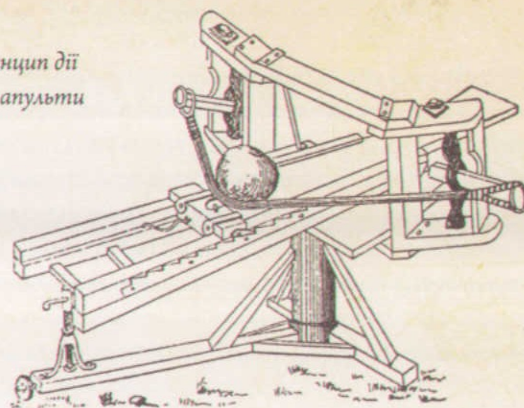
Реконструкція тарана з дерев'яним накриттям, яке в разі потреби оббивали шкурами або шкірою тварин.

Метальні машини

Для обстрілу замку з великої відстані використовували каменеметальні машини — требюше і катапульти.

Требюше були влаштовані так: з одного боку важеля підвішувався снаряд, а з іншого — противага. За допомогою лебідок противагу піднімали високо над землею і вмить відпускали. При цьому снаряд, розташований з іншого боку, набирав швидкості, вилітав із кріплень у напрямку мурів і, влучивши, трощив їх.

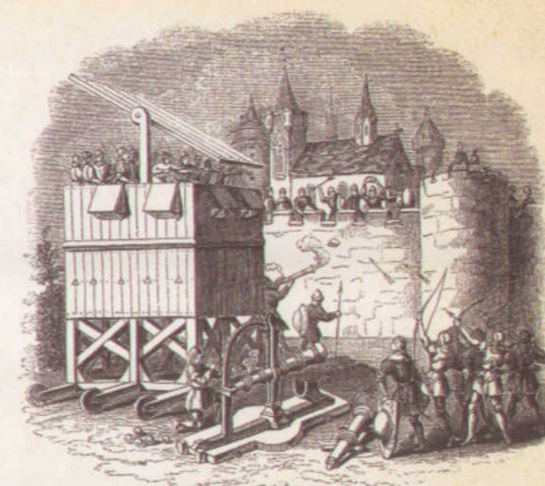
Катапульта, важка метальна машина, жбурляла кам'яні ядра вагою близько 40 кг або ж дрібніші снаряди. А от баліста була досконалою зброєю — могла наводитися на ціль і стріляти не лише ядрами, а й важкими довжелезними списами.

Принцип дії катапульти

Штурмові драбини й облогові башти

Щоб захопити куртини, нападники використовували штурмові драбини. Але піднімаючись по них, виявлялися відкритими для обстрілу з луків. Крім того, захисники могли скинути драбини спеціальними пристосуваннями зі стін замку. Та головним недоліком була, як правило, закоротка довжина штурмових драбин, яка не сягала й десятка метрів.

Приклад застосування облогової башти під час штурму мурів

Фортечна стіна в Марифі (Гібралтар, Еспанія)

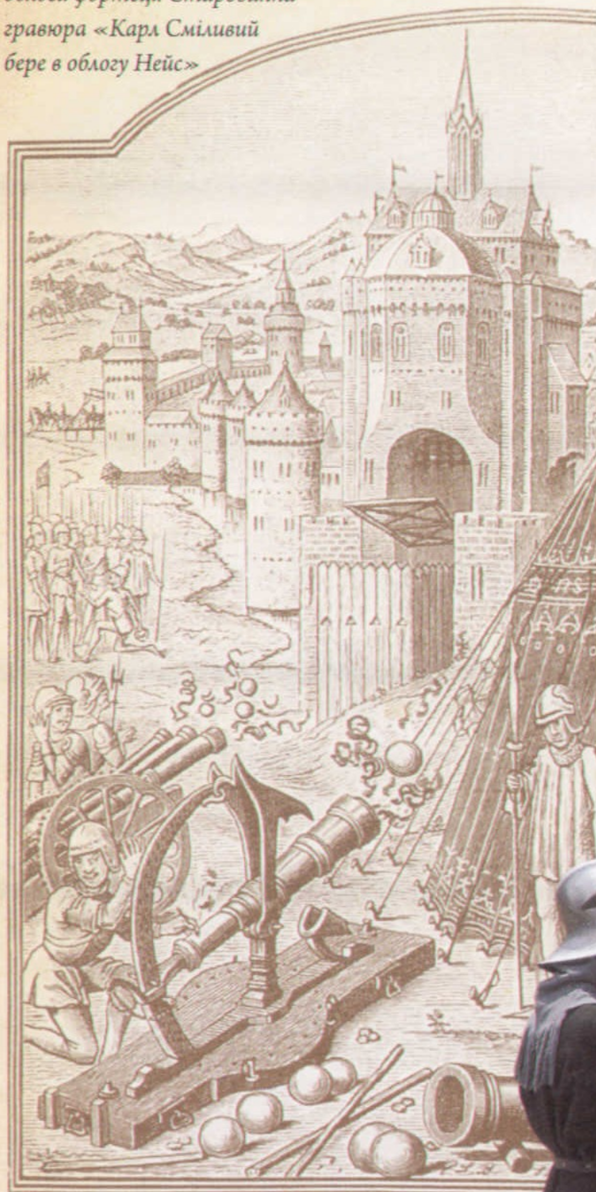
Істотні переваги в атакуючих з'явилися лише тоді, коли почали використовувати облогові башти на колесах, вищі за фортечні мури. Усередині цих пересувних веж облаштовувалися кілька критих майданчиків, на яких розміщалися мобільні ворожі загони. Спочатку воїни підкочували башту до стіни, а тоді по відкидному містку переходили на неї.

Підкоп

Найефективнішим засобом штурму до появи артилерії був підкоп. За його допомогою нападники могли зруйнувати частину мурів чи башту. Під захистом пересувних дерев'яних споруд під стіну обложеної фортеці рили тунель, склепіння якого підпирали дерев'яні стовпи і кріпильні деталі. Щойно тунель був збудований, його кріплення обливали свинячим жиром і підпалювали. Коли воно згоряло, склепіння тунелю обвалювалося разом з будівлями, що стояли на ньому. Пізніше цей процес удосконалили, і в підкоп почали закладати порохові міни. Мінним галереям обложені протиставляли зустрічний підкоп або ж зводили внутрішню стіну, щоб замінити зруйновану частину зовнішньої стіни.

Після захоплення стін особливо ревний гарнізон міг сховатися в донжоні, та, як правило, це лише ненадовго відстрочувало остаточну поразку.

Застосування артилерії під час облоги фортеці. Старовинна гравюра «Карл Сміливий бере в облогу Нейс»

Артилерія

З появою гармат кам'яний парапет, що увінчував стіну, уже не міг надійно захищати гарнізон фортеці. Тому обстріл підніжжя стіни безпосередньо з атакованої ділянки став практично нереальний. У цей час особливого значення набула можливість флангового обстрілу нападників. Причому стіни почали фланкувати (захищати з флангів) ще до появи артилерії, та лише подекуди, довільно. Тепер же ці заходи стають необхідною умовою під час облоги.

Система Вобана

У XVII ст., за царювання Людовіка XIV, маршал Франції маркіз де Вобан узагальнив досвід останніх десятиліть і створив докладну теорію штурму замків і спорудження міст-фортець. Згодом з її урахуванням постала ціла система укріплень. Тогочасне військове будівництво на основі теорії Вобана відоме як вобанівська революція у фортифікації, що відокремила середньовічне мистецтво оборони від військового будівництва Нового часу.

Невелику гармату на козлах, з якої стріляли двоє стрільців, називали «подвійною гаківницею». Ця досить грізна зброя XV—XVI ст. пробивала будь-які металеві обладунки.

Гарматні ядра (XVII ст.)

Середньовічні замки і фортеці в сучасній Європі

Червоні стіни Альгамбри (угорі).
Загальна панорама Альгамбри (унизу)

Замок височіє на видовженій гірській вершині (700 м над рівнем моря). Завдовжки комплекс сягає 740 м, завширшки — 205 м. Його площа — 142 тис. кв. м, а зовнішні стіни простягаються на 2 км.

Альгамбра

Альгамбра, заміська резиденція емірів Ґранади, являє собою укріплений замок-палац. Це найзнаменитіша пам'ятка іспанської архітектури мавританського періоду. Перші укріплення на її території звели араби ще в IX ст., але переважна частина споруд Альгамбри належить до XIII—XIV ст. Замковий комплекс складається з двох великих частин: Алькасаби — цитаделі на краю стрімкої гори, і міста емірів, Медини, що прилягає до неї зі східного боку. «Альгамбра» означає «червоний», оскільки твердиню збудовано з червонуватого каменю. Стіни фортеці прилягають до міських укріплень Ґранади.

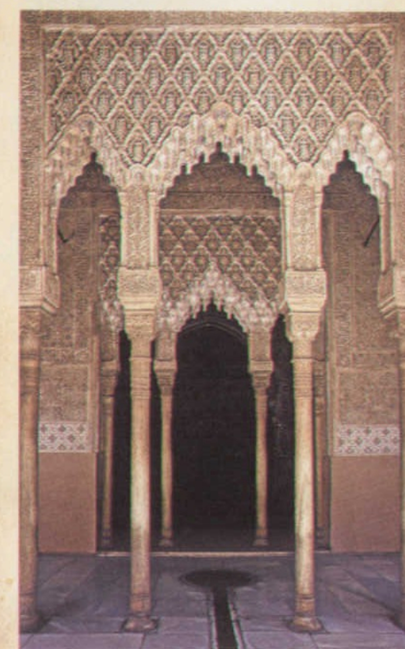
Нині головний вхід в Альгамбру розташовано з південного боку. До нього прямує дорога, що йде між стіною і схилом. За часів арабського панування до замку можна було потрапити через величезну підковоподібну арку — Ворота Правосуддя, розташовані в башті з такою ж назвою. Над аркою викарбувано величезну руку, нижче, над прорізом воріт, не менший за розмірами ключ. В Іспанії існує переказ, що рука і ключ — це чаклунські знаки долі Альгамбри. Розповідають, що мавританський цар, який збудував цю твердиню, був уславленим чарівником. Він наклав на фортецю магічне закляття. Тому ні урагани, ні війни не змогли зруйнувати її. Закляття втратить силу лише тоді, коли рука із зовнішньої арки простягнеться під склепіння по ключ. Тоді мури обернуться на порох, відкривши мавританські скарби під фундаментом твердині.

У південній частині Альгамбри розташовані більш пізні споруди християнської епохи: недобудований палац Карла V (1526), поряд нього на місці мечеті зведено церкву Святої Марії та монастир.

Альгамбра лишалася під владою арабів довше за інші замки Іспанії. Разом із Ґранадою твердиня стала останнім оплотом мусульманського панування в цій країні. У 1492 р. після тривалої облоги її було здано об'єднаним військам католицьких королів — Фердинанда Араґонського й Ізабелли Кастильської, що знаменувало завершення Реконкісти.

Протягом наступних століть елементи мавританської архітектури поступово було знищено. Через це зовні фортеця виглядає аскетично строго і не вельми вражає. Та варто лише потрапити всередину, щоб відчути себе мов у казці, оточеним складною системою двориків, залів і галерей. Стіни внутрішніх покоїв палацу зроблено із золотавого каменю, а кімнати вщерть наповнює сонячне світло.

Нині Альгамбра — музей ісламської архітектури.

Внутрішнє оздоблення вражає пишнотою і вишуканістю. Аркади стрілчастих і підковоподібних арок з ажурним декором спираються на надзвичайно тонкі мармурові колони й оточують внутрішні двори. Вхідні прорізи з «розщепленими» арками ведуть у покої, суцільно вкриті орнаментами.

Мансанарес

Замок Мансанарес-ель-Реал розташований на південному схилі гірського масиву Гуадарама за 50 км від Мадрида. Ця твердиня одна із завершальних грандіозних споруд кастильської військової архітектури. Фортецю збудували в останній чверті XV ст. у відносно мирний період іспанської історії, коли Реконкіста вже добігала кінця. Мансанарес можна назвати замком-палацом. У його зовнішньому вигляді змішано типові риси готики епохи правління католицьких королів, мавританського стилю й архітектури Ренесансу.

Першими власниками Мансанареса були представники знатного іспанського роду Мендоса.

Власне, землю, на якій стоїть замок, дістав у подарунок Педро Гонсалес де Мендоса від короля Кастилії Хуана І. У сер. XIV ст., коли португальці розбили кастильську армію в битві біля місцевості Алжубаррота і Хуан І змушений був тікати з поля бою, Педро Мендоса поступився правителю своїм конем. А незабаром дістав Мансанарес у винагороду за порятунок.

Син Педро, Дієго Уртадо де Мендоса, перший маркіз де Сантильяна, збудував на цій землі твердиню. Може, цей замок і був неоковирним, та за сприяння наступного власника, дона Іньїго Лопеса де Мендоса, увійшов в історію як центр просвітництва. У його стінах було вперше перекладено іспанською мовою багатьох стародавніх класиків: Гомера, Вергілія, Сенеку та ін.

До нашого часу збереглися лише руїни старого замку. А його стіни розібрали на каміння під час будівництва Нового замку, розпочатого в 1475 р.

Мансанарес – родовий замок династії Мендоса

Новий замок являє собою прямокутну в плані кам'яну будівлю розміром 44×36 м. По кутах розташовані чотири башти — три круглі й одна квадратна, що зветься «Башта Вшановування». Усередині замку міститься двір, оточений двоярусною галереєю. Зовні Мансанарес-ель-Реал оточений зубчастою стіною з хрестоподібними бійницями.

У 1565 р., після смерті четвертого герцога дель Інфантадо його родичі не змогли поділити спадщину. У результаті, після тривалих позовів, замок не дістався нікому і був покинутий напризволяще. У XX ст. пам'ятку відреставрували державним коштом.

Нині в замку Мансанарес відкрито музей з великою експозицією середньовічних рицарських обладунків і колекцією гобеленів XVII ст., виконаних за мотивами картин Рембрандта.

Бастіони фортеці Кока

Кока

Замок Кока — одну з наймогутніших іспанських твердинь — зведено за царювання короля Енріке IV Кастильського (сер. XV ст.). Попри те, що споруджували його іспанські аристократи, форпост нагадує казковий палац з арабських казок. У цій потужній твердині яскраво виявилася мавританська фортифікаційна традиція. Недарма замок Кока вважається одним з найдовершеніших взірців мудехарського стилю, з характерним орнаментальним ліпним декором і використанням арабської підковоподібної арки, що переходить на стінах головної башти в гостру арку.

Подібно до більшості арабських фортець, Коку зведено з білої цегли. І хоча цей матеріал був дешевшим за камінь, завдяки хистові зодчих гідно витримав перевірку часом. Майстерна кладка і тонкі градації кольору цеглинок надають споруді неабиякої імпозантності: м'які кольори лише посилюють контраст масивного донжона з невеликими башточками. Донжон і мури твердині рясніють численними напівкруглими та багатокутними бастіонами, які надають стінам хвилеподібних рис. До нашого часу автентичний центр замку не зберігся, натомість можна побачити майстерно відновлену копію колишнього шедевру.

Укріпленим був не лише замок. Колись усе місто навколо нього оточували подвійні фортечні мури 2,5 м завширшки і глибокий сухий рів, що наслідував їхню форму. Із твердині до рову виходять кілька таємних ходів, певно, тому його ніколи не заповнювали водою. По кутах мурів розташовувалися башти й чотири в'їзні брами. До наших днів збереглося близько 200 м оборонних стін, зведених у XII ст., три башти й одна в'їзна брама.

Нині фортеця Кока належить родині герцогів Альба, але передана власниками у користування громаді Кастилії і Леона. Твердиня частково (і лише кілька годин на день) відкрита для огляду туристів.

Верхню частину бастіонів прикрашено напівколонами й пінаклями. У стінах замку влаштовано безліч різноманітних бійниць — від хрестоподібних для лучників до великих гарматних амбразур.

Пеньяфіель

Замок Пеньяфіель розташований на півночі Іспанії неподалік містечка з такою ж назвою. Твердиня височіє на вузькій видовженій горі, що простягнулася зі сходу на захід. За своєю формою укріплення нагадує корабель з гострим носом і тупою кормою, через що дістало назву «Великий корабель Кастилії».

Довга історія Пеньяфієля розпочалася в X ст., за правління короля Леона Раміро II. Перша згадка про фортецю припадає на 943 р. Сорок років потому її здобули війська уславленого арабського полководця Альманзора. У 1008 р. кастильський граф Санчо Ґарсія відбив замок у мусульман. За легендою, він установив на вершині скелі свій спис і назвав її Скелею Вірності. Від цих слів нібито і походить назва Пеньяфіель.

На поч. XIV ст. твердиню істотно перебудував дон Хуан Мануель, лідер бунтівного аристократичного угруповання. Згодом фортеця певний час належала королю Кастилії, поки не відійшла у володіння араґонському принцу Фернандо де Антехуера. У сер. XV ст. Пеньяфіель знову став оплотом заколотників. Тож у 1451 р., після придушення повстання, король Кастилії Хуан II наказав зруйнувати його. У 1456 р. руїни було передано у власність Педро Теллесу де Хірону, магістру ордену Калатрава, із правом відновлення замку. Однак заходилися мурувати твердиню аж через десять років.

До XX ст. Пеньяфіель знову занепав і перетворився на пустку. Нині його відбудовано разом із частинами стін, яких бракувало. При реставрації було використано сучасні матеріали, у тому числі штучний камінь.

Внутрішня частина східного боку замку за формою нагадує прямокутник. Торець захищають могутня півкругла башта в центрі й дві башточки по кутах. Фортечну браму влаштовано з північного боку східного двору. Обабіч неї височіють дві півкруглі башти. Навколо замку простягається вузький цвінґер (хід між внутрішніми і зовнішніми мурами), до якого можна потрапити через північні ворота або вузьку хвіртку, що ховається із західної сторони замку.

У центрі твердині підноситься прямокутний донжон, нагадуючи командний місток корабля. Висота башти — 34 м, товщина стін — 3—3,5 м. Усередині її поділено на три склепінчастих поверхи. Увінчує донжон плоска платформа із зубцями, по кутах і посередині кожного з боків якої містяться круглі башточки-еркери, сполучені рядами машикулів.

Завдовжки замок Пеньяфіель сягає близько 200 м, завширшки — до 30 м.

Великий корабель Кастилії — замок Пеньяфіель

Франція

Шинон

Замок Шинон височіє над річкою В'єнна, правою притокою Луари. Перші укріплення, що збереглися донині, споруди ли ще в 954 р. за наказом графа де Блуа. А головні будівлі з'явилися в XII—XIII ст. за королів Генріха II Плантагенета і Річарда I Левине Серце (тоді замок належав до континентальних володінь англійського монарха). Деякий час комендантом Шинона був знаменитий Х'юберт де Бург, який у 1216—1217 рр. очолив оборону Дувра, захищаючи короля Іоанна Безземельного від повсталих баронів.

Протягом історії в замку розгорталося чимало знакових подій. У 1189 р. тут дожив віку англійський король Генріх II. Монархові довелося тікати до Шинона й переховуватися від власних синів, які змовилися з його ворогом, французьким правителем Філіпом Августом. Король мав надію, що бодай молодший син Джон лишився йому вірний. Однак коли один з повсталих спадкоємців, Річард, сповістив батька про Джонову зраду, старий монарх не пережив віроломства нащадків. Він знайшов спочинок у вбогій хатинці шинонського воротаря на березі Луари, перед смертю в розпачу волаючи: «Ганьба, ганьба переможеному королю!» А десять років потому в Шиноні помер і син Генріха Річард I Левине Серце.

Великий магістр ордену Тамплієрів Жак де Моле

У 1205 р. за царювання Річардового брата, короля Іоанна Безземельного замок перейшов під владу Франції. І на знак того, що відтепер «замковий пояс» Луари належить цій державі, герби Анжуйської династії у тронній залі розбили, змінивши їх ліліями Капетінгів.

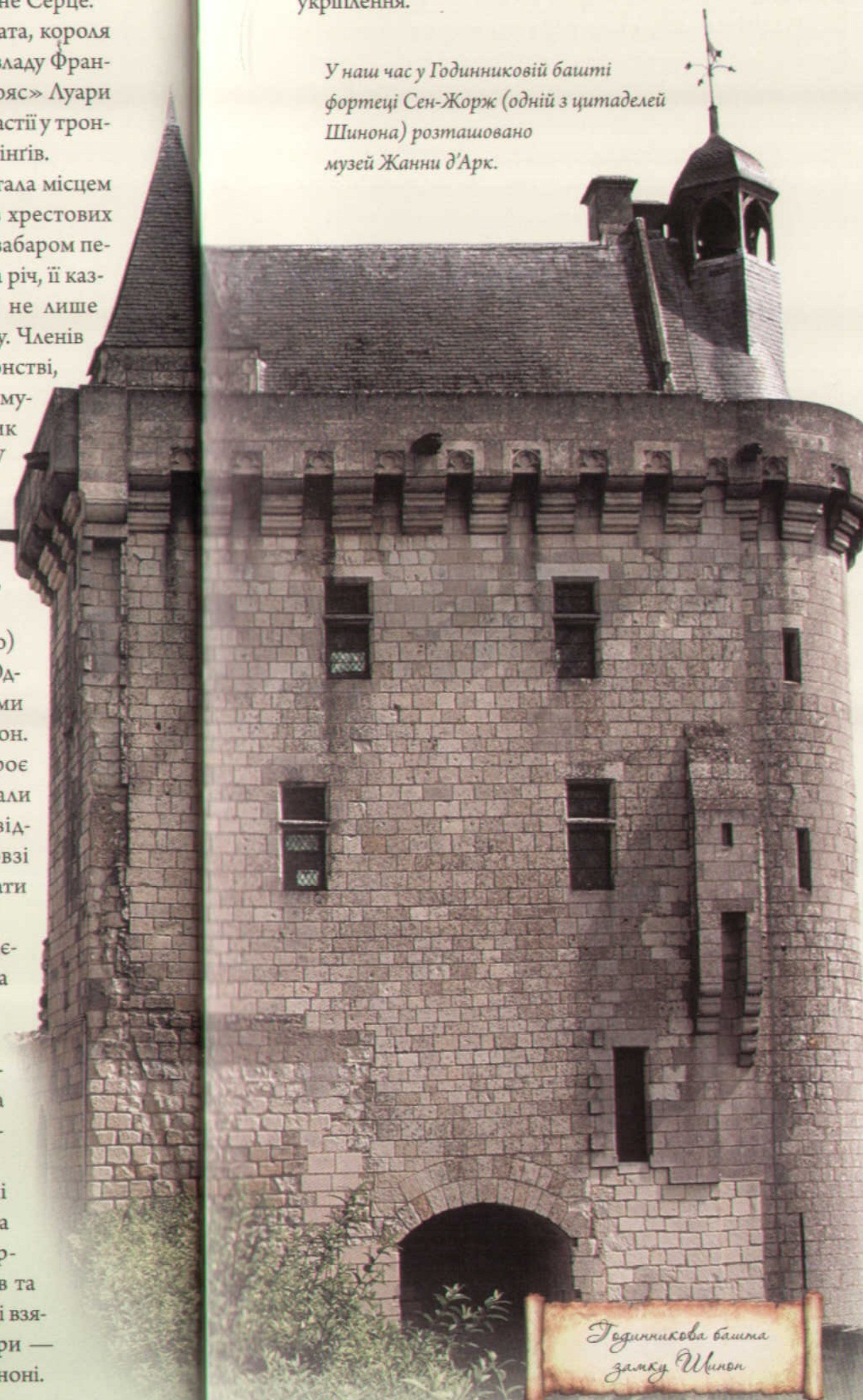
На поч. XIV ст. замкова башта Кудре стала місцем ув'язнення тамплієрів. Створений за часів хрестових походів, цей духовно-рицарський орден незабаром перетворився на могутню організацію. Певна річ, її казкове багатство і впливовість непокоїли не лише світських правителів, а й католицьку церкву. Членів ордену обвинуватили в єресі та ідолопоклонстві, а їхні керівники опинились за тюремними мурами замку Шинон. Головний противник тамплієрів французький король Філіп IV особисто наказав допровадити арештантів (великого магістра Жака де Моле, командора Кіпру Рембо де Карона, магістра Аквітанії і Пуату Жоффруа де Гонневіля, прецептора Нормандії Жоффруа де Шарне і великого візітатора Гуго де Пейро) під посиленим конвоєм до міста Пуатьє. Однак 9 липня 1308 р., під приводом утоми ув'язнених, конвой зупинився в замку Шинон. 14 серпня на допит арештантів вирушили троє кардиналів, і вже за тиждень вони звітували папі про зізнання керівників ордену у відреченні від Христа і блюзнірстві. Невдовзі ув'язнені повернулися до Парижа, щоб стати перед судом папської комісії.

Башта Кудре, у якій утримували тамплієрів, збереглася. Це масивна триповерхова споруда (25 м заввишки, товщина стін біля підмурка — 3,25 м) з глибокими підземеллями. На цокольному поверсі у склепінчастій залі міститься головна пам'ятка вежі — малюнки на стіні, накреслені, як стверджують, ув'язненими керівниками ордену.

Під час Столітньої війни в Шиноні відбулася історична зустріч дофіна Карла (майбутнього французького короля Карла VII) і Жанни д'Арк. Тоді армія англійців та їхніх союзників бургундців захопила Париж і взяла в облогу найбільше місто в долині Луари — Орлеан, а розгублений Карл сховався в Шиноні.

У березні 1429 р. до замку прийшла селянська дівчина і зажадала зустрітися з дофіном. Опинившись у величезній залі серед сотні придворних, вона враз впізнала Карла і, схиливши коліна, мовила: «Будьте сміливі, володарю, і я з Божої ласки зведу Вас на трон». Утрачати дофіну було нічого, і він виділив Жанні невеликий загін на порятунок Орлеану. Цей епізод став зламним в історії Столітньої війни і найбільш відомим в історії укріплення.

У наш час у Годинниковій башті фортеці Сен-Жорж (одній з цитаделей Шинона) розташовано музей Жанни д'Арк.

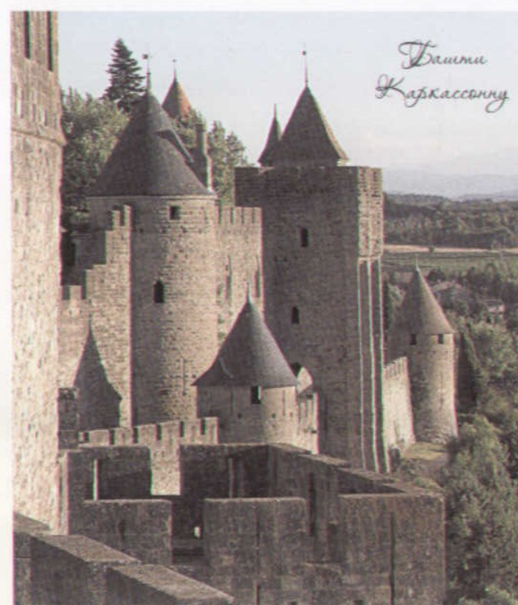

Годинникова башта замку Шинон

Коли Жанні д'Арк дозволили очолити французьке військо, вона отримала право вбиратися в чоловічий одяг і носити обладунки, мати власний стяг і корогву. За легендою, з церкви Сент-Катрін-де-Фьєрбуа для неї принесли меч самого Карла Великого.

Колись замок являв собою складну систему укріплень із трьох цитаделей — Шато дю Мільє, Шато дю Кудре і фортеці Сен-Жорж. І хоча від більшості будівель збереглися лише рештки, вони можуть оповісти чимало про Орлеанську Діву. Від монаршого палацу в центральній частині фортеці Шато дю Мільє лишилися самі руїни, а пам'ять про зустріч сповненої рішучості Жанни й безпорадного дофіна зберігають лише мініатюрні сходи, вишукано оздоблені каміни і лави. Оповідають, що біля головного входу форту Сен-Жорж, у каплиці заступника воїнів Святого Георгія, дівчина молилася про порятунок країни. Наразі в Годинниковій башті-музеї, що лишилася від форту, міститься присвячена Жанні експозиція. А в центрі Шато дю Кудре можна побачити рештки спорохнявілого донжона. Стіни тоді величної вежі оберігали сон Жанни д'Арк під час її перебування в Шиноні перед визвольним походом.

Каркассонн

Місто-замок Каркассонн називають брамою у «фортечній стіні» Піренейських гір, що розмежовують Францію та Іспанію.

Уже за часів римського панування Каркассонн був знаний як могутня фортеця. Чимало фрагментів античних укріплень збереглися до наших днів, стали частиною більш пізніх будівель.

У 350 р., скориставшись ослабленням імперії, фортецю захопило вороже римлянам плем'я франків. Проте ненадовго — минуло трохи часу, римляни повернули Каркассонн і заходилися хутчіш його укріплювати. У 436 р. місто, а незабаром і вся Іспанія, опинилися під владою вестготів. У 725 р. Каркассонн підкорили араби. Пізніше франкські королі Пипін Короткий і сам Карл Великий намагалися відбити в мусульман цей важливий стратегічний пункт. Про одну з таких спроб йдеться в легенді про даму де Каркас, яка пошила в дурні Карла Великого і врятувала твердиню. Стверджують, що начебто на її честь місто й дістало назву Каркассонн.

Легенда про даму де Каркас

Колись Каркассонн узяв в облогу Карл Великий. Оскільки укріплення було неприступним, король вирішив чекати, поки в замку забракне харчу і знесилені оборонці самі відкриють браму. Блокада тривала п'ять років, майже весь гарнізон помер з голоду, а вцілілі були геть виснажені. Щоб обдурити обложників, дама де Каркас зробила ляльок солдатів і поставила їх на фортечних мурах, а сама день у день обсипала стрілами ворожий стан. Аж ось її сяйнула думка зібрати з комор рештки зерна і згодувати їх свині. Щойно тварина наїлася, як жінка скинула її з мурів під ноги ворогам. Від удару черево свині луснуло, і з нього висипалася гора зерна. Тоді вражений король відкликав військо, гадаючи: «Нащо тримати в облозі місто, коли збіжжя там стільки, що ним годують свиней?»

Найбільша у Європі фортеця Каркассонн оточена подвійним рядом мурів й 38 баштами.

З 1082 р. Каркассонн стає резиденцією знатної аристократичної родини Транкевелів. У замку часто влаштовували змагання трубадурів, а правителі всіляко підтримували митців і науковців. Однак і цю квітучу фортецю не оминула лиха година. У XII—XIII ст. на півдні Франції поширилося єретичне вчення катарів (альбігойців). Його сповідував і власник замку віконт Раймон Роже Транкевель. Щоб відстояти авторитет католицької церкви на бунтівних землях, у 1209 р. король Людовік VIII з благословення Папи Римського Інокентія III вирушив у хрестовий похід проти єретиків. Підступивши до Каркассонна, рицарі отаборилися біля річки Од і тим самим відрізали місто від води. Після 12 днів облоги в Каркассонні не лишилося ані краплини питної води, і Транкевель вирішив розпочати переговори. Але щойно виїхав під білим прапором у ворожий табір, був узятий під варту. Гарнізонові довелося відчинити браму фортеці, а віконта ув'язнили. Через три місяці, не витримавши тортур і голоду, він помер у темниці власного замку.

Каркассонн приєднали до королівських володінь. Відтоді жодного разу ворогові не поталанило здобути твердиню. У 1355 р. під час Столітньої війни замок взяли в облогу англійці на чолі зі знаменитим Чорним принцом. Проте нападники спромоглися лише розграбувати нижнє місто, а замок вистояв.

Каркассонн називають абеткою військової архітектури, оскільки тут можна знайти головні зразки оборонних укріплень. На вигляд звичайні мури виявлялися смертельною пасткою для нападників. Відстань між баштами внутрішньої і зовнішньої стін фортеці дорівнювала польоту стріли. Тож опинившись між ними, ворог потрапляв під зливу каміння і стріл.

У 1130 р. Транкевелі збудували в Каркассонні новий замок Комталь. Його архітектори вперше використали укриття у вигляді галерей. Це дозволяло відбивати атаку ворога біля самісінького підніжжя стін, при цьому лишаючись захищеним. Згодом нововведення було запозичено іншими замками Європи.

Рицарі часів принца Едварда (Чорного принца)

Брама замку також перебувала під надійним захистом. Щоб дістатися воріт, нападникам доводилося оминати напівкруглий барбакан (ділянку стіни), долати заповнений водою рів і міст. Зовнішній барбакан з боку річки здавався більш приступним за інші. Проте коли обложники намагалися перелізти через нього, на їхні голови падала злива величезного каміння, яке викочували й кидали з високої стіни.

У Новий час Каркассонн утратив стратегічне значення. На поч. XIX ст. фортецю було занедбано і зруйновано. Однак уже в середині століття її відновили і перетворили на казарми. А під час Першої світової війни тут утримували близько 300 полонених німецьких офіцерів. У ході Другої світової війни, у 1944 р., німці облаштували в цитаделі свою штаб-квартиру.

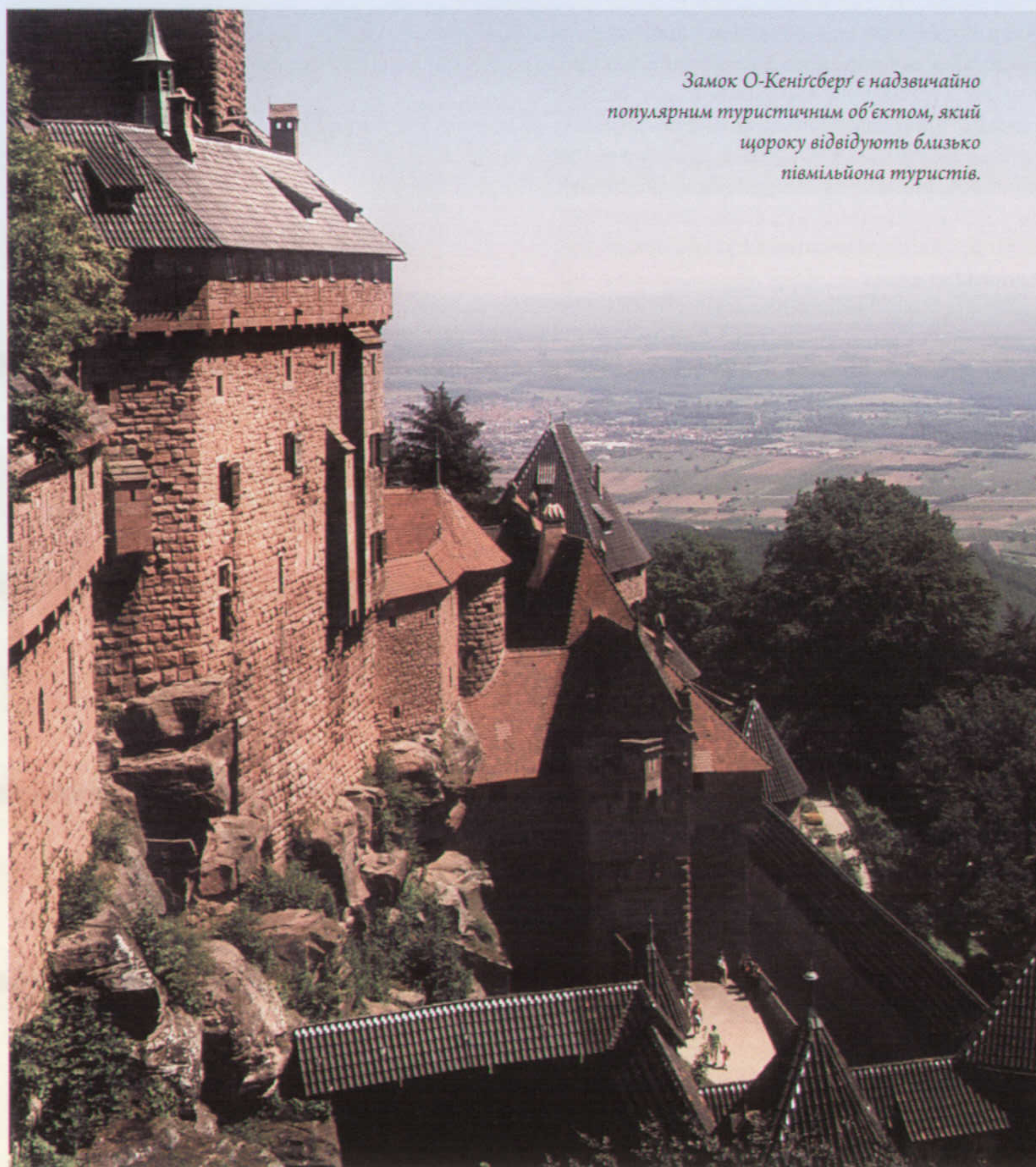
Нині замок є музеєм і знімальним майданчиком. А з колони мосту перед Нарборнськими воротами спокій фортеці охороняє кмітлива захисниця дама де Каркас.

Каркассонн. Місто-замок на півдні Франції

Замок О-Кенігсберг є надзвичайно популярним туристичним об'єктом, який щороку відвідують близько півмільйона туристів.

О-Кенігсберг

Замок О-Кенігсберг розташований в Ельзасі, мальовничій історичній області, що нині належить Франції, але впродовж багатьох століть була предметом суперечок між Францією та Німеччиною.

В XI ст. Ельзас став вотчиною Гогенштауфенів, династії могутніх німецьких князів, згодом королів та імператорів. Вважається, що замок на горі Штауфен заклав Фрідріх Гогенштауфен, чоловік єдиної спадкоємиці німецького імператора Генріха IV Агнес.

Перша письмова згадка про твердиню належить до 1147 р. Свою пишну назву (О-Кенігсберг перекладається як Високий королівський замок) вона дістала у 1192 р. Саме на цей час припадає пік могутності роду Гогенштауфенів. Однак не минуло й століття, як у 1268 р. за чоловічою лінією династія згасає. Скориставшись цим, О-Кенігсберг захопили герцоги Лотарингії.

У XV ст. замок зажив слави розбійницького гнізда, і городяни розташованих неподалік Страсбурга, Кольмара й Базеля об'єднують зусилля, щоб позбутися небезпечного сусіди. У 1462 р. споряджене жителями військо захопило О-Кенігсберг. Укріплення твердині було безсиле перед ворожою артилерією, тож більшість споруд швидко перетворилися на руїни, решту було спалено.

У 1479 р. нові власники відбудували замок і вдосконалили його оборонну систему. Пізніше твердиня пережила ще кілька перебудов. Укріплення О-Кенігсберга зазнали важких випробувань під час так званої Тридцятирічної війни (1618—1648). Тоді чимало країн Європи разом з Росією об'єдналися проти німецької династії Габсбургів, що прибрала до рук величезні території. У 1633 р. шведи, які підтримували антигабсбурзьку коаліцію, підступили до стін О-Кенігсберга. Після 52 днів облоги фортеця впала і знову була зруйнована.

На поч. XX ст., коли Ельзас належав Німеччині, кайзерові спало на думку відновити замок і влаштувати в ньому великий етнографічний музей.

Реставраційні роботи тривали до 1908 р. Коли, по завершенні Першої світової війни, Ельзас відійшов до Франції, уряд цієї країни відшкодував Німеччині кошти, витрачені на відбудову О-Кенігсберга.

Брама і донжон замку О-Кенігсберг

Венсен

У сер. XII ст. у Венсенському лісі Парижа стояв мисливський будиночок короля Людовіка VII. Тут полюбляв усамітнюватися і Філіп II Август, знаменитий противник Річарда I Левине Серце. А онук Філіпа Людовік IX Святий тривалий час мешкав у цій місцині. За переказом, неподалік монаршої оселі ріс столітній дуб, під яким Людовік вершив суд. У XIV ст. перші королі династії Валуа спорудили у Венсені замок. Близько 1337 р. основоположник династії Філіп VI розпочав мурувати донжон. Але будівництво добігло кінця лише за його онука — Карла V Мудрого, який народився у Венсені. У 1367 р. монарх оголосив рідний маєток своєю постійною резиденцією. У 1369 р. на терасі замку встановили гармати, а наступного року добудували фортечну стіну. У буремні XVII—XVIII ст. за мурами Венсенської твердині довелося ховатися багатьом вельможам.

За часів короля Людовіка XIV (1643—1715) споруда занепадає: коли-не-коли монарх ще мешкав у резиденції, але в 1682 р. остаточно перебрався до Версалю.

Вид на донжон замку з боку брами, укріпленої підйомним мостом і додатковим ровом.

З XVII ст. фортецю дедалі частіше використовують як в'язницю. Серед найвідоміших її арештантів — філософ Дені Дідро і граф Оноре Мірабо — письменник, публіцист, а згодом видатний діяч Великої французької революції. Уже за Нового часу, на поч. XIX ст., фортеця зажила у Європі лихої слави, коли за наказом Наполеона тут утримували під вартою, а потім стратили герцога Енгієнського з французького королівського роду. У 1808 р. Бонапарт також віддав наказ пристосувати твердиню під використання сучасної артилерії, а сім башт зруйнувати й встановити на їхньому місці гармати.

Донжон у замку Венсен

Донжон Венсенського замку

Укріплення Венсена вважаються видатною пам'яткою середньовічної фортифікації. Найцікавішим з-поміж них є донжон. За висотою (понад 50 м від підмурка і майже 66 м від дна рову) він є другою подібною спорудою в Європі й поступається лише башті Виборзького замку. Біля підмурка товщина стін донжона дорівнює 3,2 м. У плані він являє собою квадрат зі стороною 16 м. Діаметр круглих наріжних башт — 6,6 м, в одній з них містяться головні сходи. Донжон налічує п'ять великих поверхів і менший шостий, який, по суті, є надбудовою на даху споруди.

І все-таки Венсен мав не лише військове призначення. На поч. XVIII ст. стіни замку на двадцять років дали притулок королівській керамічній мануфактурі.

Наразі замок являє собою прямокутник розміром 378×175 м. У центрі західної сторони фортеці височіє донжон, оточений додатковою стіною і ровом. У наші дні в ньому розташовано музей історії укріплення.

Дорога до башти веде крізь браму, підйомний міст і другі укріплені ворота, над якими колись розташовувався кабінет Карла V. Відомо, що їх прикрашали скульптурні зображення монарха і його дружини-кузини Жанни де Бурбон. Уздовж стіни простягаються криті переходи «Прогулянка короля», а в королівському павільйоні (XVII ст.) облаштовано Музей військової символіки. Крім донжона, укріплення захищали ще дев'ять башт — по три на північній, південній і східній сторонах. Але добре збереглася лише Сільська башта.

Анже

Замок Анже і прилегле до нього місто з такою ж назвою розташовані в нижній течії Луари, найбільшої ріки Франції. У давнину на цьому місці була римська колонія Юліомаґнус, зруйнована дощенту варварською навалою за часів раннього середньовіччя.

Фортеця заснована в IX ст. як резиденція графів Анжуйських. За могутністю ці феодали могли позмагатися навіть з королями (пізніше область Анжу набула статусу герцогства). У 1154 р. граф Анжуйський Генріх Плантаґенет посів англійський престол (його мати, принцеса Матильда, доводилася рідною онукою Вільгельмові I Завойовнику), і всі володіння Генріха стали надбанням англійської корони. На поч. XIII ст. Анже став об'єктом запеклого протистояння між англійським і французьким монархами. Стіни замку бачили багато кровопролитних битв. Одну з них докладно описав у своїй драмі «Король Джон» Вільям Шекспір.

За правління французького короля Філіпа II Августа область Анжу і, відповідно, замок відійшли до Франції. Онук монарха Людовік Святий наказав добудувати до твердині нові укріплення, що збереглися донині.

У XV ст. Анже обрав за резиденцію король Неаполя й Сицилії граф Анжуйський і Прованський Рене. У народі вінценосного поета, будівельника називали Рене Добрий. Він полюбляв також змагання й часто влаштовував у замку рицарські турніри. Зберігся старовинний рукопис (автором якого був сам монарх), де описано пишноту королівських святкувань. Тоді ж у замку облаштували звіринець з вольєрами для екзотичних тварин. Наступний власник твердині, Людовік XI, волів більше піклуватися про безпеку своєї оселі, аніж розваги, тому наказав оточити фортечні мури широким ровом.

За часів правління Генріха III (1551—1589) в Анже здійснили перебудову укріплень. Зруйнувавши гостроверхі покрівлі башт, зодчі зменшили їхню висоту, а по периметру стін влаштували спеціальні тераси, з яких оборонці добре бачили поле бою і могли лити на голови нападників гарячу смолу. З приходом до влади Генріха IV роботи з перебудови фортеці припинилися.

Нині внутрішній простір фортеці забудовано палацовим комплексом XV—XVI ст.

Стіни замку Анже складено з великих гранітних блоків. Сімнадцять масивних круглих башт сягають 70 м заввишки. А мури оточує глибокий рів. До фортеці веде єдиний вхід — через звідний міст.

Башти замку Анже

П'єрфон

Замок П'єрфон заснований у XII ст. поблизу французького міста Комп'єня (згодом відомого як місце полону Жанни д'Арк). Наприкінці XIV ст., щойно розгорнулися події Столітньої війни, укріплення повністю перебудував Людовік Орлеанський. Пізніше, ставши регентом при своєму божевільному браті Карлі VI, він мусив давати відсіч зазіханням на цю посаду родичів-претендентів. Відповідно і резиденцію, П'єрфон, довелося розбудувати як могутню фортецю. І хоч твердиня відповідала всім канонам середньовічної військової архітектури, її товсті мури не зберегли життя принцові. У 1407 р. його було вбито в Парижі за наказом кузена, герцога Бурґундського Жана Безстрашного. А замок добудували вже після смерті Людовіка.

П'єрфон був замком нового покоління. Він сполучав у собі риси бойової фортеці і розкішного палацу — парадної резиденції принца. Особливою пишнотою відрізнялися Зала героїв і Зала рицарів Круглого столу, облаштовані величезними камінами і гарними меблями, прикрашені багатими гобеленами й іншими творами мистецтва. Стіни замку й будівлі на внутрішньому дворі вкривали барельєфи із зображеннями химер, що ніби охороняли господарів замку.

Реконструкція обладунку середньовічного воїна. Шолом типу бацинет із забралом «собача морда». Завдяки такій формі навіть потужні удари списа зісковзували й не завдавали поранень.

У ході Столітньої війни могутні стіни П'єрфона успішно витримали численні облоги. Згодом, в епоху занепаду замкового будівництва, твердиня поступово обернулася на пустку. Про неї згадали лише в сер. XIX ст. Тоді імператор Наполеон III зажадав влаштувати у фортеці свою резиденцію і доручив реставрувати твердиню уславленому зодчому Віолле-де-Дюку. Завдяки його майстерності П'єрфон набув майже такого самого вигляду, як у XIV ст.

Це один з небагатьох справжніх бойових замків Франції, що збереглися до наших днів.

Бастилія

В першій пол. XIV ст. найзнаменитіша фортеця Франції — Бастилія — була всього-навсього однією з численних пересічних башт на околицях Парижа. Вона охороняла підступи до столиці з боку Сент-Антуанського передмістя й називалася башта Святого Антонія.

У 60-х рр. XIV ст. за наказом короля Карла V Мудрого її розбудовують під особистим керівництвом паризького прево (начальника поліції) Юга Обріо. Бастилія перетворюється на укріплений замок, на що вказує і її назва — у перекладі з французької слово «бастилія» означає «укріплення».

До 1382 р. завершилося формування архітектурного вигляду фортеці. Довга масивна чотирикутна кам'яниця мала вісім башт і великий внутрішній двір. Твердиня була обернена одним боком до міста, а іншим до Сент-Антуанського передмістя — саме з цієї сторони розташовувався єдиний вхід до неї. Щоб потрапити всередину, треба було проминути браму в мурах і навісний міст через рів.

Історію фортеці навряд чи можна назвати героїчною. Під час народних заворушень чи міжусобиць за її стінами переховувалися французькі королі. Сім разів до Бастилії підступало вороже військо і шість разів вона здавалася практично без бою.

Зате твердиня зажила похмурої слави страшної катівні. У темних вогких підвалах башт утримували невпокорених арештантів або втікачів. Чимало людей мордували в маленьких залізних клітках, де стояти й сидіти можна було лише схилившись. Певна річ, що жахливі умови утримання швидко вкорочували їм віку. В'язням другого поверху «щастило» більше: у кожній з веж за потрійними дверима містилося по одній кімнаті, облаштованій ліжком, столом і двома стільцями. А через заґратоване віконце потрапляло трохи світла і свіжого повітря. І навіть під дахом розташовувалися каземати. «Удостоювалися честі» потрапити до Бастилії лише найкращі з синів Франції за спеціальним королівським наказом і завжди на невизначений термін. Якщо за в'язня не було кому заступитися перед монархом, решту днів бідоласі судилося провести в неволі.

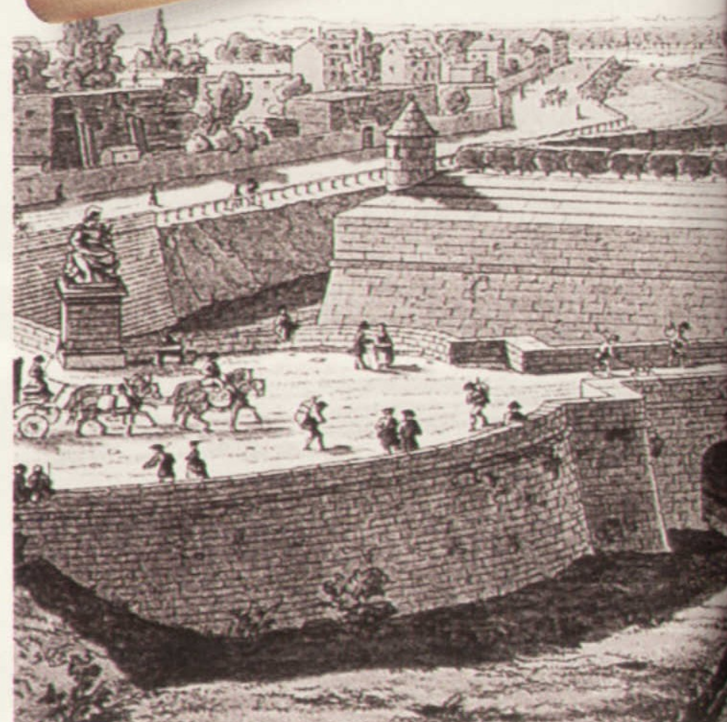
Копія ключа від брами Бастилії, який став символом свободи після її падіння.

В'язні Бастилії

Як стверджують, першим в'язнем Бастилії став її будівельник — Юг Обріо. Пізніше тут мордували герцога Жака д'Арманьяка, обвинуваченого у змові проти короля Людовіка XI. Та лише в XVII ст., за кардинала Рішельє, фортецю починають регулярно використовувати як в'язницю для державних злочинців.

Протягом XVII–XVIII ст. у казематах Бастилії поневірялися чимало знаменитостей: філософи, публіцисти, книгопродавці... І навіть видатний письменник Франсуа Вольтер був ув'язнений сюди двічі: у 1717 і в 1726 рр.

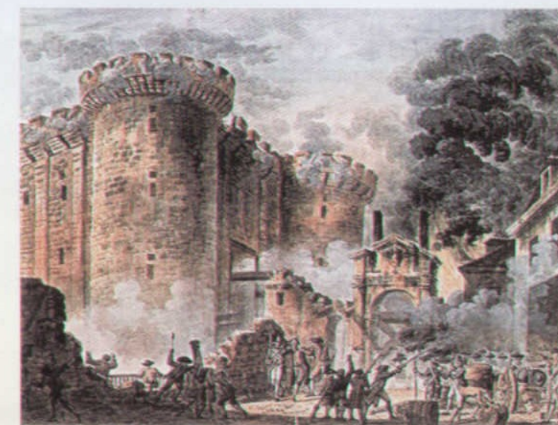
Не дивно, що французи сприймали Бастилію як символ королівського деспотизму. Хоча напередодні Великої французької буржуазної революції в'язниця майже збезлюдніла і королівський уряд планував знести її під площу, 14 липня 1789 р. озброєні парижани підступили до осоружної твердині.

Після відмови коменданта фортеці Лоне здатися, народ рушив уперед. Гарнізон зі 114 чоловік, на озброєнні яких було 13 гармат, не становив перешкоди для багатолюдного натовпу.

Легко потрапивши на зовнішній двір, повстанці розрубали ланцюги розвідного моста і захопили внутрішній двір фортеці. Ув'язнених, серед яких і знаменитого маркіза де Сада, звільнили, а неоціненний королівський архів розграбували і знищили.

Наступного дня було офіційно ухвалено знести Бастилію з лиця землі. З частини каміння збудували міст Згоди. Решту забрав каменяр Палуа, який заробив непоганий статок, вирізуючи з нього макети Бастилії.

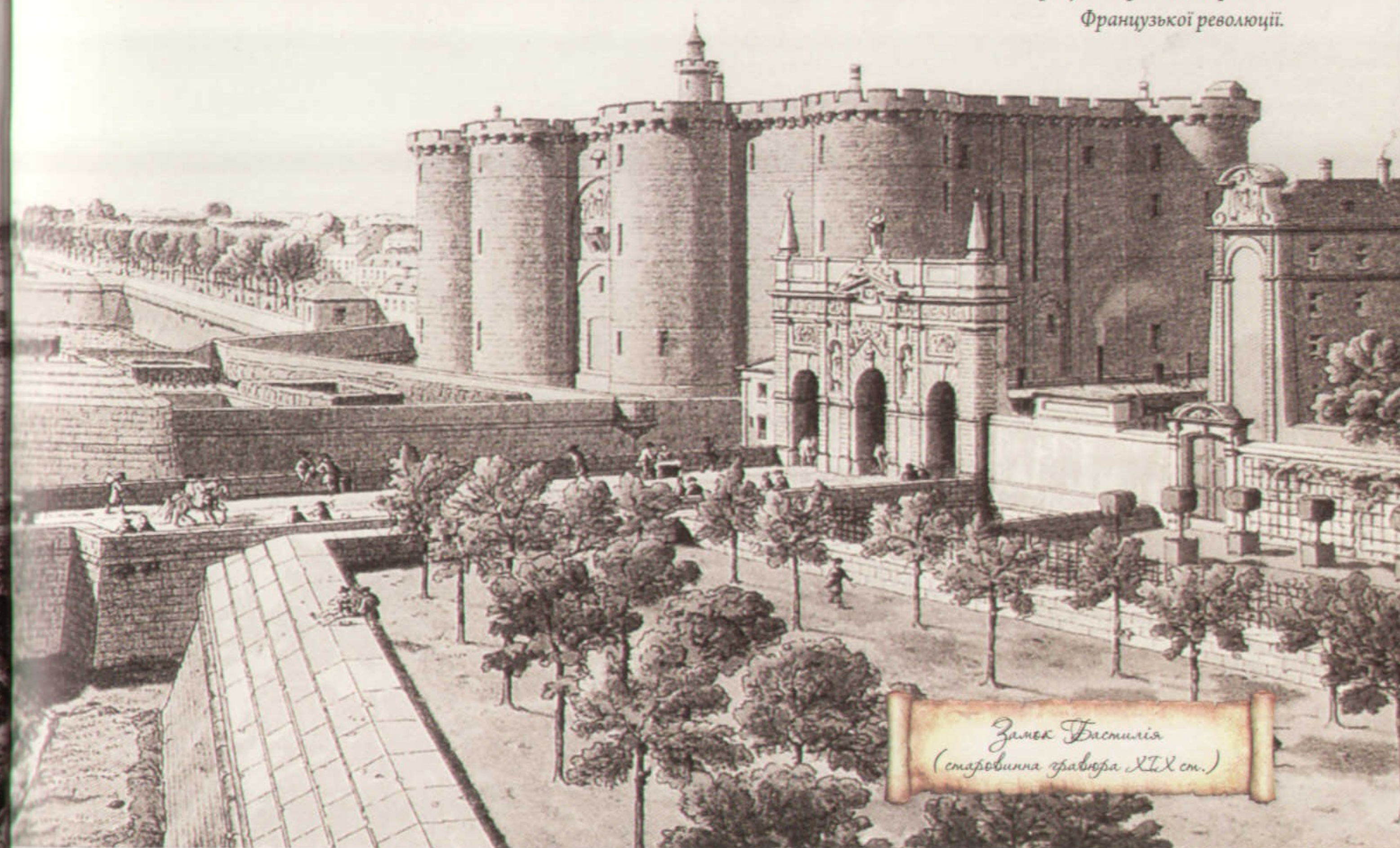
На великому пустирі, де колись здіймався символ французького абсолютизму і людських страждань, було зроблено напис: «Місце для танців».

«Взяття Бастилії»
Жан-П'єр-Луї Лоран Уель

863 парижанина дістали титул «учасник штурму Бастилії» і почесну пенсію. День взяття Бастилії, 14 липня, став національним святом Франції. На місці в'язниці встановили бронзову колону з генієм Свободи. А про твердиню нагадує лише обрис на бруківці, викладений бруківкою іншого кольору.

Вид на Бастилію з боку фортечного рову та брами напередодні Французької революції.

Замок Бастилія (старовинна гравюра XIX ст.)

Віндзор

Віндзорський замок, назва якого означає «звивисті береги», розташований неподалік від Лондона на правому березі Темзи. Його історія розпочалася 900 років тому — в XI ст., за часів правління славетного Вільгельма І Завойовника. Щойно цього нормандського герцога оголосили англійським королем, він видав указ про будівництво оборонних замків навколо Лондона, причому кожен з них мав розташовуватися від столиці на відстані не більше одного дня дороги.

Щоб тримати під контролем західний шлях до Лондона, у 1070 р. на високому пагорбі над рікою було споруджено дерев'яну фортецю. Її зводили на штучному майданчику з вапняку: зовнішній захист забезпечував надійний частокіл, що оточував увесь пагорб.

Подвійні вартові вежі, що охороняють головний в'їзд до замку Віндзор

Король Генріх II Плантагенет видав указ про будівництво у Віндзорі перших кам'яних споруд. У роки розбрату і заворушень, що настали після його правління, довелося посилити захист фортеці. Для цього з трьох боків замку звели кам'яну стіну 800 м завдовжки, а вздовж прямокутного периметра — 19 вартових веж, кілька з яких збереглися до наших днів.

Значні архітектурні перетворення Віндзора припали на XIII—XIV ст. За правління Карла II, у 1660—1685 рр., замок було добре відремонтовано. А сучасного вигляду він набув уже в XIX ст. Тоді король Георг IV зажадав перетворити укріплення на справжню середньовічну твердиню, що відбивала б велич і силу королівської влади. Його бажання успішно втілив у життя архітектор Джеффрі Вайтвілл, який створив кам'яний шедевр.

Тривалий час Віндзор лишався пересічною фортецею, що охороняла підступи до столиці. Уперше про нього заговорили за царювання Іоанна Безземельного. Тоді в охопленій заворушеннями Англії Віндзор чи не єдиний зберіг вірність королю і витримав багатомісячну облогу бунтівних баронів-заколотників, які вступили в змову з французами проти свого володаря.

За свою майже тисячолітню історію фортеця пережила злети і падіння англійської монархії, лишаючись з часів Вільгельма І Завойовника і понині резиденцією англійської королівської родини.

Королівська резиденція — Віндзорський замок

«Круглий Стіл» Віндзорського замку

Особливого ідеологічного значення замок набув за часів короля Едварда III, який народився в його стінах. Після славетних перемог над французами в битвах під Кале і Кресі правитель вирішив заснувати рицарський орден Підв'язки на кшталт Круглого Столу короля Артура. Для цього в замку встановили великий круглий стіл, за яким могли одночасно сидіти триста рицарів. Кавалери ордену Підв'язки понині збираються за ним раз на рік, щоб обговорити справи ордену і прийняти до своїх лав нових кавалерів. Коли з'являється вакантне місце, про нове призначення повідомляється 23 квітня — у день святого Георгія (Юрія), заступника воїнів.

Правляча з 1901 р. королівська династія зветься Віндзорською, а Віндзор вважається найдавнішим з постійно населених замків. З поваги до англійської королеви на парадному дворі твердині досі здійснюють зміну караулу.

Башти Віндзорського замку

Тауер

Лондонський Тауер — сучасник норманського завоювання. Коли переможний ватажок норманів Вільгельм I Завойовник був урочисто коронований у Вестмінстерському абатстві, то виявив бажання оселитися не серед ворожого населення Лондона, а збудувати власний замок за межами старих міських стін. Твердиня не лише височіла на пострах непокірливим городянам, а й тримала під контролем гирло Темзи.

Спочатку замок був дерев'яним. Але незабаром, у 1078 р., було закладено могутню кам'яну башту-донжон, так звану Білу Башту. Білокам'яне укріплення добудували через двадцять років. Нині воно вважається найстарішою спорудою Лондона, що збереглася до наших днів. Однак башта почорніла від часу, й наразі аж ніяк не відповідає своїй назві. Прямокутна в плані будівля має довжину 35 м, ширину — 29 м, товщина її стін дорівнює 3—4 м, а висота — 27 м.

Зовнішні сходи чотириповерхової башти ведуть одразу на другий поверх. Оскільки нижній — глухий і потрапити до нього можна лише згори. На третьому поверсі міститься капела Святого Іоанна — видатна пам'ятка англійської романської архітектури.

Остаточного вигляду фортеця набула в XIV ст. за правління Генріха III, сина Іоанна Безземельного. Тоді Білу Башту оточили подвійною лінією укріплень: внутрішньою стіною (з шістьма баштами і бастіонами) і зовнішніми мурами (поміж тринадцяти башт).

Наприкінці XVI ст. Тауер став королівською резиденцією. Упродовж наступного століття англійські монархи проводили тут ніч перед коронацією. Деякий час у фортеці карбували монети, згодом зберігали величезний державний архів.

Замок також правив за в'язницю для найважливіших державних злочинців і полонених коронованих осіб. У 1356 р. у ході Столітньої війни славнозвісний Чорний Принц (Едвард Уельський) захопив у полон французького короля Жана Доброго і ув'язнив його в Тауері, де той помер через чотири роки. У 1415 р. після чергової блискучої перемоги Англії король Генріх V знову оселив у Тауері бранців.

В'язнями твердині були члени французького королівського дому герцоги Бурбонський і Орлеанський. Біля каплиці Святого Петра можна побачити могили англійських королев, Анни Болейн і Катерини Говард, страчених за наказом їхнього чоловіка, Генріха VIII. Загалом в'язнями Тауера були десять осіб королівської крові, шестерых з яких стратили.

Лондонський Тауер

Круки Тауера

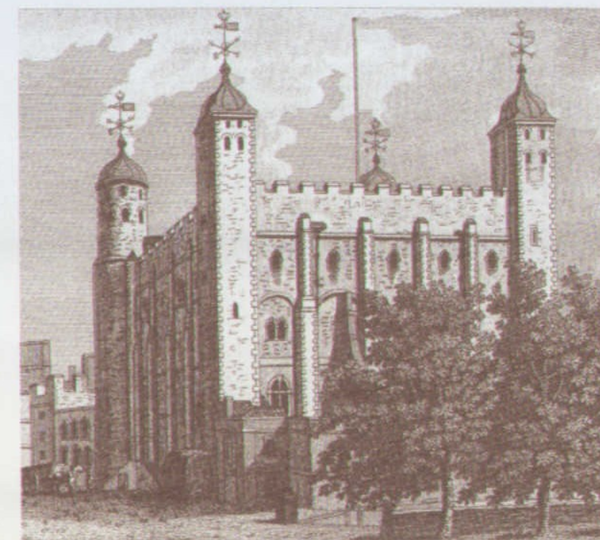

Здавна Тауер уподобали зграї круків. За повір'ям, вони ніколи не повинні полишати стін замку, інакше Білий Тауер упаде, королівство спіткає страшне лихо, а монархія взагалі загине. До XVII ст. у твердині містилася королівська астрономічна обсерваторія. Та постійно кружляючи над нею, круки надто заважали вченим. Якось вони звернулися до Карла II із проханням позбутися птахів. Однак монарх не бажав спокушати долю і вирішив перенести обсерваторію до Грінвіча.

У 1276 р., за часів правління Едварда I, на південно-східному розі Тауера було зведено напівкруглу башту, яку охрестили Левиною. Гадають, що в період між 1280 і 1285 рр. тут утримували одного з перших левів, допроваджених у Європу в ранньому середньовіччі. Кістяк тварини справді було знайдено під час археологічних розкопок у 1930 р., а нещодавно вченим пощастило визначити його вік. Достеменно відомо, що в XVI ст. у Левиній башті утримували королівський звіринець. Він існував аж до 1835 р., коли за наказом герцога Веллінгтона тварин перевезли на територію Ріджент-парку (нині Лондонського зоологічного саду).

З часів Вільгельма I Завойовника відомості про кожного арештанта королівської в'язниці занотовували до так званої «Книги ув'язнених».

Біла башта Тауера — найдавніша споруда Лондона (старовинна гравюра)

Урешті, «Книга» склала кілька масивних томів. А перелік лише шляхетних в'язнів нараховував 730 осіб. Державних злочинців привозили з Вестмінстера в човні до так званих Воріт зрадників, захищених величезною баштою Святого Томаса.

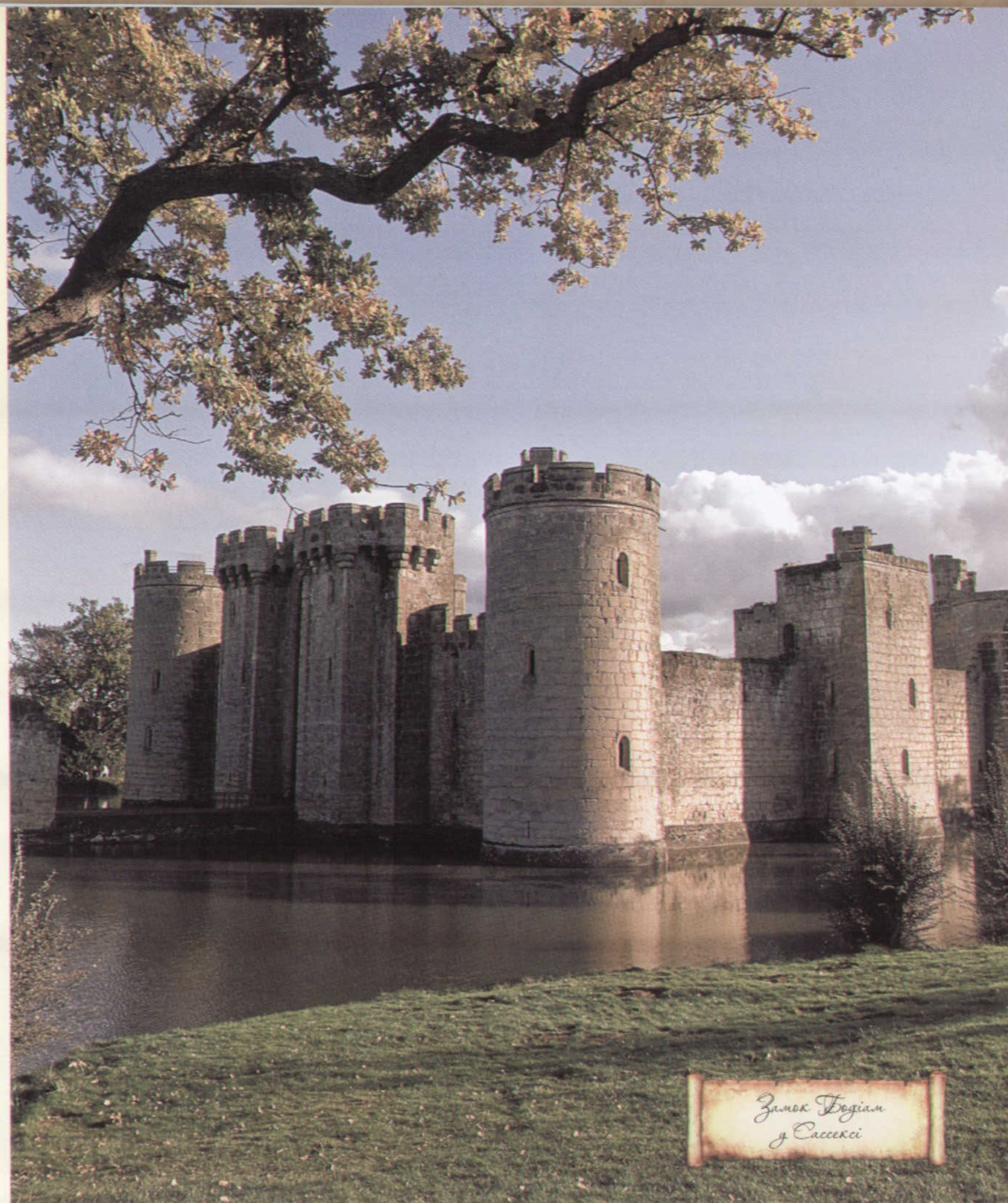
У Соляній башті замку збереглися зображення знаків Зодіаку, накреслені в XVI ст. ув'язненим за обвинуваченням у чаклунстві. У наш час на другому поверсі башти Біґем замуровано в стіну написи, залишені на стінах казематів знаменитими в'язнями.

XX ст. додало до числа бранців Тауера кілька нових імен. Найвідоміше з них — Рудольф Гесс. Особистий секретар і заступник Гітлера по партії провів тут кілька днів у травні 1941 р.

Протягом останніх трьохсот років у Тауері зберігаються регалії і коштовності англійських монархів, серед яких золотий скіпетр Святого Едварда (140 см завдовжки), оздоблений одним з найбільших діамантів світу «Зіркою Африки» (516 каратів) й увінчаний часточкою Хреста Господнього. Під час коронаційних урочистостей коштовності під охороною вивозять до Вестмінстера, щоб негайно повернути по завершенні церемонії.

Нині Тауер — найвідоміший музей Великої Британії. У залах Білої Башти містяться музейні експозиції. На її третьому і четвертому поверхах можна побачити величезну колекцію зброї і рицарських обладунків. У замку, як і раніше, дбайливо опікуються круками. Держава призначає кошти на їхню годівлю. А мертвих птахів ховають на маленькому цвинтарі в саду Тауера.

Замок Бодіам у Сассексі

Бодіам

Бодіам — наймолодша з англійських середньовічних твердинь, що збереглися донині. Її збудовано в 1385 р. у графстві Сассекс, біля мальовничої річки Ротер.

Неймовірно гарне укріплення оточує маленьке штучне озеро, що колись правило за захисний рів, а нині лишилося окрасою твердині. Гладінь водойми укриває латаття, і здається, що замок пливе по воді.

Першим власником укріплення був сер Едвард Деллінґридж, виходець зі старовинного сассекського дворянського роду, активний учасник Столітньої війни. З Франції він повернувся в 1377 р., надзвичайно розбагатівши і набувши військового досвіду. Наступного року він узяв за дружину Елізабет Варде і отримав у володіння її посаг — Бодіам.

У 80-ті роки XIV ст. перебіг Столітньої війни обернувся не на користь англійців. Французи спромоглися не лише повернути собі кілька міст, але й зазіхнули на землі східного узбережжя Англії. Серед інших під загрозою набігів опинився й Бодіам. 21 жовтня 1385 р. король Річард II наказав Деллінґриджу «укріпити маєток для захисту околиць Ротера і зупинки просування французів». Так розпочалося будівництво фортеці.

Твердиню зараховують до так званих «житлових» замків. Щоб зробити укріплення надійним і неприступним, було застосовано чимало новітніх досягнень того часу: навісні бійниці, круглі башти, розрахунок секторів обстрілу тощо. Однак не менше зусиль доклали, щоб облаштувати його приміщення для повноцінного світського життя. Історія довела, що архітектори мудрували над комфортабельністю замку не марно: жити в ньому було саме задоволення, натомість очікуваного нападу французів так і не сталося.

Рід Деллінґриджів згас у 1483 р. Після весілля Томаса Леукнора з леді Деллінґридж фортеця перейшла до Леукнорів. Під час воєн Білої і Червоної троянд члени цієї родини виявили себе затятими прибічниками династії Ланкастерів. Тож Річард III з династії Йорків наказав своїм «вірним людям у Кенті і Сассексі обложити замок Бодіам, захоплений заколотниками». Щойно на обрії з'явилося велике військо карателів, гарнізон твердині здався без єдиного пострілу, і вона не постраждала.

По завершенні війни Білої і Червоної троянд замок повернувся до рук Леукнорів і перейшов у спадщину до молодшої парості родини.

Бодіам щасливо пережив буржуазну революцію і громадянську війну. Але потому був занедбаний і в сер. XVIII ст. перетворився на порослі плющем руїни, що видно з картин того часу. У 1815 р. рештки замку належало знести, хіба що хтось зголосився б його придбати. Пам'ятку врятував Джон Фуллер, есквайр із Брайтлинга, який викупив твердиню.

У 1916 р. Бодіам придбав відомий англійський політичний діяч і поціновувач старожитностей лорд Керзон Кедлстоунський. Він розпочав роботи з реставрації. Перед смертю, у 1925 р. лорд Керзон передав замок організації «National Trust», що займається збереженням пам'яток архітектури Британії.

Дувр

Історія англійського замку Дувр розпочалася не в середні віки. Перші земляні укріплення на березі протоки Па-де-Кале (або Дуврської протоки), що відокремлює Британські острови від континентальної Європи, було зведено ще до римського завоювання. Тоді ж для захисту твердині викопали рів. У І ст. до н. е. війська Юлія Цезаря ступили на землю Британії. На теренах Англії, і в Дуврі також, вони збудували низку фортець і маяк, що діяв за призначенням багато століть потому.

У VI—XI ст. переважною частиною Британії володіли сакси. І високий укріплений мис на березі протоки також не лишився поза їхньою увагою. У XI ст. мури Дувра реконструювали за наказом короля Гарольда. Однак останньому саксонському володарю Британії не судилося скористатися дбайливо відбудованою фортецею. У 1066 р. під стіни Дувра підступили нові завойовники з континенту — нормани, нащадки осілих на півночі Франції скандинавських піратів.

Вирішальна битва за твердиню сталася біля невеликого містечка Гастинґс, трохи південніше Дувра. Сакси зазнали нищівної поразки і втратили свого короля. А незабаром після бою, восени 1066 р., ватажок норманів герцог Вільгельм, який увійшов в історію Британії як король Вільгельм І Завойовник, прибув у Дувр. Він провів у замку вісім днів, оцінив його місце розташування і наказав посилити тутешні укріплення.

Сучасний комплекс фортеці почав формуватися за Генріха II Плантаґенета. Він мав титул графа Анжуйського, був одружений з герцогинею Аквітанською і володів значними територіями на заході Франції. У 1154 р. Генріх став правителем Англії, а його нове королівство виявилося поділеним морем на дві частини. Щоб захистити морський шлях, котрий сполучав королівські континентальні володіння з Англією, було вирішено збудувати в Дуврі могутній замок, що б відповідав вимогам часу.

У період 1179—1191 рр. на твердиню витратили близько 7 тис. фунтів — суму на той час величезну. Траплялося, що на будівництво виділяли практично весь річний прибуток монарха. У 1180-ті рр. починають споруджувати гігантську головну башту (донжон) і стіну навколо неї. Відтоді замок у Дуврі став не лише військовою фортецею, але й улюбленою резиденцією короля. Він був облаштований з нечуваним на той час комфортом: водопроводами, вбиральнями, індивідуальними камінами в королівських спальнях тощо.

У 1256 р. замок знову розширили. Це була остання істотна перебудова в його історії. Деякі зміни внесли на поч. XIX ст. у період Наполеонівських воєн, але в цілому вигляд фортеці лишався незмінним із сер. XIII ст.

Дуврський замок, протока Па-де-Кале

Брама Дувра

Зовнішні стіни замку простягаються до урвища Білих Скель. У них є кілька воріт, найстарші з яких Норфолкські. Нині головним входом у фортецю є ворота Констебля. До внутрішнього двору ведуть двоє воріт: північні Королівські і південні Палацові. Перед брамою за часів Середньовіччя містилися передові укріплення, барбакани, з-поміж яких зберігся лише північний.

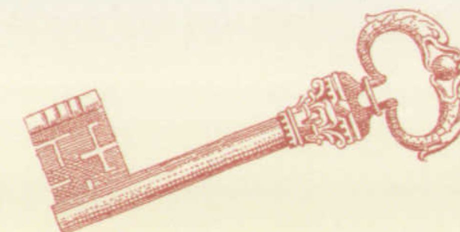

Нині Дувр являє собою концентричну споруду з двома поясами стін. У центрі комплексу височіє могутній чотириповерховий донжон (XII ст.) майже кубічної форми (30×30 м у плані і 29 м заввишки). Усередині його товстих (6,4—7 м) стін влаштовано невеликі приміщення. До західного рогу донжона прибудовано двоповерхову капелу. Вхід до башти розташований на другому поверсі, до якого ведуть зовнішні сходи, огинаючи східний ріг донжона. У верхній частині сходів зроблено звідний міст. Дах у донжона плоский, з чотирма башточками по кутах. По периметру йде бруствер із прямокутними зубцями.

Поверхи головної башти з'єднували двоє кручених сходів. На першому і четвертому поверхах розташовувалися господарчі приміщення і склади. На другому і третьому, майже однакової будови, містилося по два великих зали, по шість приміщень меншого розміру і по дві вбиральні в середині північно-західної стіни. Кімнату другого поверху, розташовану в східному куті, використовували як пост спостереження за сходами і мостом. Другий пост містився в північній кімнаті третього поверху — звідси проглядалися ворота і дорога до замку. На третьому поверсі, у західній кімнаті, була королівська спальня з окремою вбиральнею. У залі, що прилягала до неї, король приймав відвідувачів. У суміжній залі день і ніч чатували вартові, які охороняли монарха. По двох шахтах колодязів, що пронизують увесь будинок, воду подавали відразу на третій поверх.

Деякі башти, побудовані за короля Іоанна Беземельного, мають форму літери D — досить незвичайну як на тогочасну європейську фортифікацію. Зовнішні й внутрішні стіни оточували рови. У плані вони наслідують обриси скелі, на якій побудовано ядро замку.

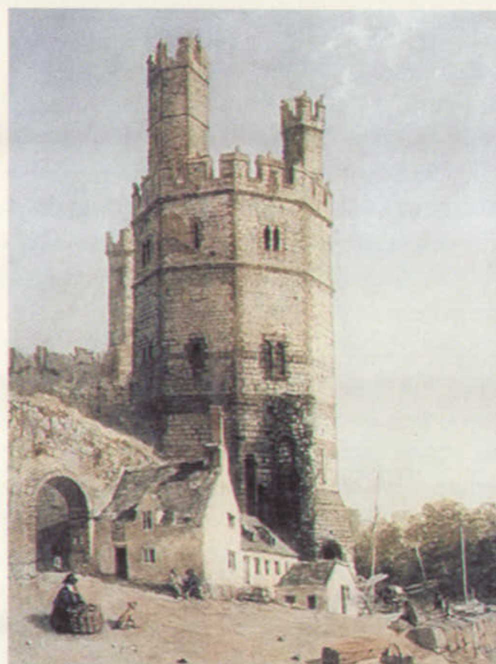
Колись Х'юберт де Бурґ назвав Дувр «ключем до Англії». Свого стратегічного значення замок не втратив і в роки Другої світової війни. У 1940 р. у цитаделі розташовувалася далекобійна артилерія. Звідси вели обстріл захопленого гітлерівцями французького берега. Замок належав військовому відомству аж до 1950 р. Після війни в ньому облаштували казарми. У наші дні Дуврський замок перетворено на музей.

Карнарвон

Замок Карнарвон — одна з найбільших твердинь Англії. Він розташований на морському узбережжі Уельса біля протоки Менаї і захищає з моря місто, що має таку ж назву.

Замок Карнарвон. Вільям Еванс

У цілому план замку повторює обриси скель, на яких він розташований. Загальна довжина мурів Карнарвона — 750 м, висота — до 6 м.

Твердиню охороняють дев'ять багатогранних башт. Східний внутрішній двір (Верхній дворик) оточують Чорна, Північно-східна і Комірна башти. Брама Королеви поряд башт разом із симетрично розташованою до неї Брамою Короля захищені барбаканами, звідними мостами і надбрамними вежами. На нижньому дворику на заході височіють три споруди: Кринична, Орлина башти й Башта Королеви.

Фортеця в Карнарвоні існувала з давніх-давен, ще до римського панування. Згодом її стратегічні переваги поцінували і римляни. У 77 р. вони заснували тут форт Сегонціум. Але назва Карнарвон, певно, давніша — так називали місто тутешні жителі.

Споконвічно форт був дерев'яний, але за 300 років свого існування поступово «вдягнувся» в камінь. Він уміщав до 1000 солдатів і сполучався дорогою з базою Римського легіону в Честері. Руїни укріплення донині щербляться на окраїні міста.

Коли в IV ст. н. е. римляни полишили форт, місцеве плем'я створило в Північному Уельсі королівство Ґуїнедд.

Історія титулу принца Уельського

Легенда стверджує, що традиція передавати корону Великої Британії спадкоємцю з титулом принц Уельський народилася в 1301 р., і пов'язана вона з Карнарвоном. Коли король Едвард I підкорив Уельс, то передав титул Принца Уельського наступникові — принцу Едварду (пізніше королю Едварду II). Щоб вгамувати бунтівний Уельс, король пообіцяв, що оголосить спадкоємцем принца, який народиться в Уельсі і не розмовлятиме англійською мовою. Титул Принца Уельського отримав його малолітній син, який народився в Карнарвоні. Він і справді не говорив англійською, оскільки був ще немовлям.

Про історію Карнарвона в цей період, та й Британії загалом, відомо вкрай мало. Натомість існує безліч легенд. Одна з них говорить, що саме звідси була родом королева Гвіневера, дружина короля Артура, яка принесла йому в посаг знаменитий круглий стіл.

У 1073 р. сподвижник Вільгельма I Завойовника, перший граф Честерський, Роберт, побудував у Карнарвоні, неподалік руїн римського форту, норманський замок. Однак панування норманів було короткочасним. У 1115 р. їх витиснули валлійці, і принц Ллівелін Великий заснував тут поселення, де жив протягом усього часу свого правління (1173—1240).

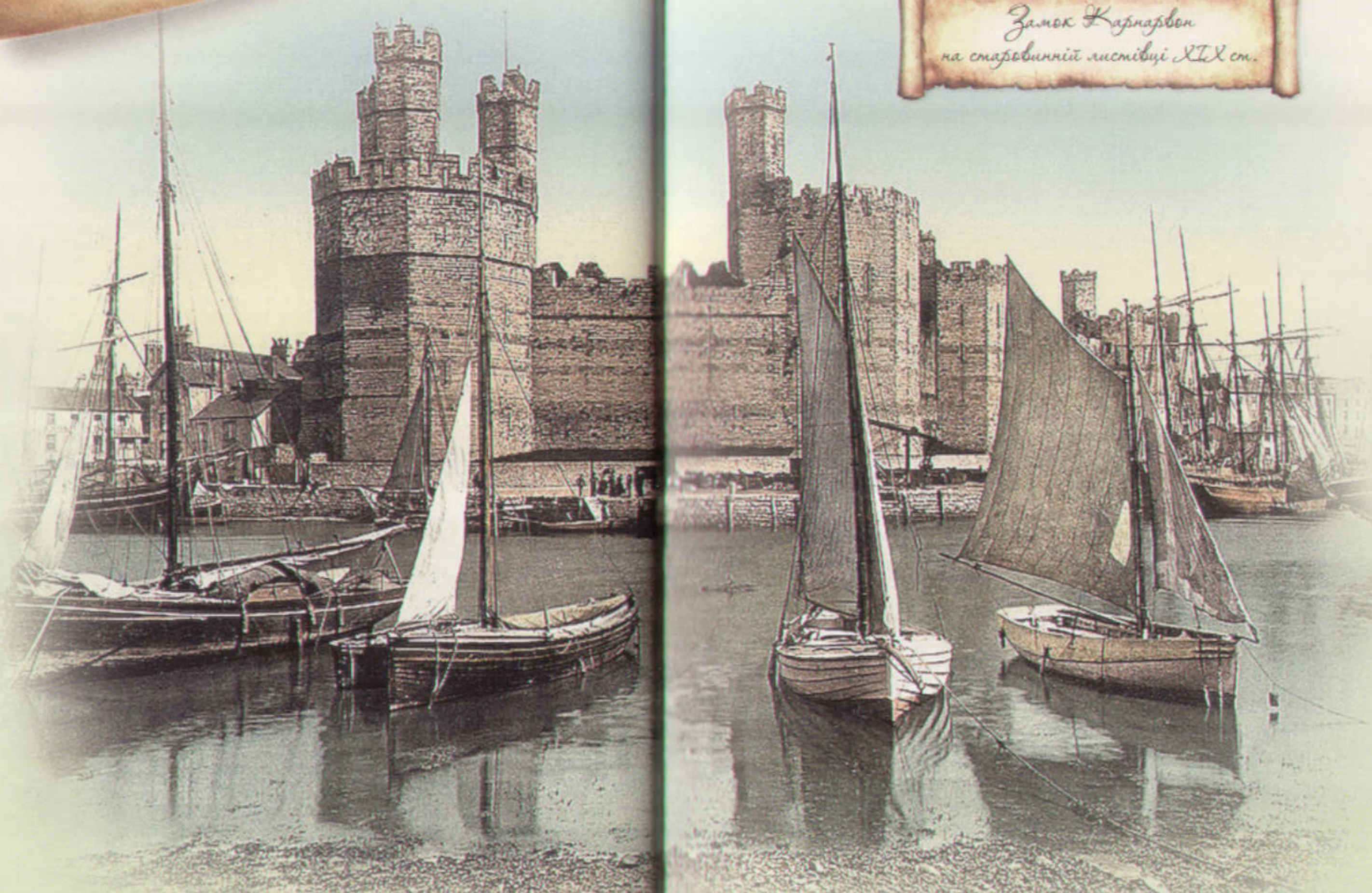
Замковий комплекс, що вцілів донині, було зведено наприкінці XIII ст., у дні завоювання Уельса англійцями. У 1283 р. король Едвард I віддав наказ розпочати спорудження твердині, що мала стати центром англійського впливу. Будівництвом керував майстер Джеймс із Сент-Джорджа — зодчий усіх фортець Едварда I в Уельсі. У 1283—1292 рр. постали західні, південні і східні мури і так звана Орлина башта.

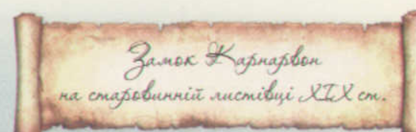

Король Едвард I розпочав будівництво мурованого замку в Карнарвоні

Північну стіну ще не встигли добудувати, коли непокірні валлійці повстали проти англійського панування. У 1294 р. вони вдерлися до Карнарвона з півночі і частково зруйнували його. Наступного року англійці знову зайняли замок і заходилися його відбудовувати. Реставрація добігла кінця лише 1330 р.

У 1403—1404 рр. Карнарвон успішно витримав чергову облогу повсталих валлійців. Під час громадянської війни в 1646 р. він тривалий час протистояв парламентським військам, але, зрештою, здався на милість Кромвеля.

Замок Карнарвон на старовинній листівці XIX ст.

Нині замок Карнарвон є офіційною резиденцією принців Уельських, у ньому відбуваються церемонії складання присяги спадкоємцями англійського престолу.

Уорвік

Один з найкрасивіших у країні замків, Уорвік, розташований у центральній частині Великої Британії, неподалік від Страдфорда-на-Ейвоні, рідного міста Вільяма Шекспіра. Будівництво твердині розпочалося задовго до нормандського завоювання Англії. Відповідно до хронік, його заснувала в 914 р. саксонська королева Етельфільда, удова короля Етельреда.

У ті часи землі Британії потерпали від частих нападів данців. Чимало північних прибульців осіли на острові, просуваючись углиб країни і захоплюючи щораз більше земель саксів. І зведена за наказом Етельфільди фортеця мала протистояти данській загрозі.

Як і більшість твердинь саксонського періоду, замок був дерев'яним. Через два десятиліття після норманського завоювання Уорвік було повністю перебудовано, але й тоді його укріплення лишалися дерев'яно-земляними. Центром фортеці була висока, побудована з колод башта-донжон. З XII ст. твердиня належала могутньому роду графів Уорвік. На їхню долю і випало зводити перші кам'яні споруди замку в 1260 р.

Замок Уорвік, вигляд з боку парку

У наш час Уорвік є популярним туристичним об'єктом. Він належить знаменитому концерну «Тюссо», знаному завдяки всесвітньо відомому Музею воскових фігур. А рицарські фестивалі, які щороку влаштовують в Уорвіку, збирають сотні глядачів.

У XIV ст. Уорвік зазнав нової перебудови. Зведена в 1350 р. башта Цезаря вважається шедевром середньовічної фортифікації. У плані вона являє собою неправильний чотирикутник, має три поверхи, увінчана парапетом і восьмикутною башточкою. Загальна висота споруди — 44,8 м.

Чотириярусна башта Гая, побудована в тому ж столітті, сягає 40 м заввишки. А її сучасниця, башта Привида, дістала свою назву значно пізніше, у першій пол. XVII ст., коли в її стінах стався жахливий злочин. У 1604 р. англійський король Яків I Стюарт подарував замок разом з титулом графа Уорвікського своєму улюбленцю серу Фальку Ґревіллу. А 24 роки потому сер Фальк загинув від руки власного слуги в тій самій вежі, що нині зветься баштою Привида. Подейкують, що тінь небіжчика-графа раз по раз з'являється і нині.

Найвідоміший з власників фортеці, Річард Невілль, став популярним під ім'ям графа Уорвіка завдяки тій ролі, яку відіграв у війнах Червоної і Білої троянд. Він був одним з наймогутніших феодалів свого часу, і від його підтримки того чи іншого претендента на престол залежало чимало. Спершу Невілль виявляв прихильність до династії Йорків. Але потім посварився з Річардом Йорком, завадив йому захопити англійську корону і домігся, щоб на троні залишився божевільний Генріх VI Ланкастер. У 1461 р. граф Уорвік став одним з організаторів перевороту на користь Едварда IV Йорка. Але, незадоволений прагненням нового володаря приборкати баронів, пристав до табору Ланкастерів і змусив Едварда IV втекти з Англії.

Граф Уорвік також доклав зусиль, щоб у жовтні 1470 р. Генріх VI знову посів престол, а сам таким чином став фактичним правителем держави з титулом «заступник короля». У квітні 1471 р. війська Невілля були розбиті армією Едварда IV, який повернувся до Англії силоміць захопити владу. Сам граф загинув у цій битві.

Найяскравіші сторінки історії замку Уорвік пов'язані з англійською буржуазною революцією і громадянською війною. У ці буремні роки твердиня стала центром пуританського руху, що об'єднував прибічників парламенту. Уорвік з успіхом витримав облогу королівських військ, поки на допомогу оборонцям не приспіли війська їхніх супротивників. Протягом громадянської війни у фортеці стояв відданий парламенту гарнізон.

Единбург

Історичним ядром столиці Шотландії, Единбурґа, є старовинний замок, що височіє посеред міста на 137-метровій базальтовій скелі — колишньому згаслому вулкані.

За переказами, замок збудував у VII ст. нортубрійський король Едвін, звідси й назва Едвінбург, пізніше перекручена й перетворена на Единбург. Перші достеменні відомості про твердиню належать до XI ст. Цим же періодом датується найдавніша будівля на території замку, що збереглася до наших днів: каплиця Святої Маргарити, збудована на честь небесної заступниці шотландського королівського подружжя Малькольма III і Маргарити. Королева померла в Единбурзькому замку 16 листопада 1093 р. невдовзі після того, як отримала звістку про смерть коханого чоловіка в бою.

Від міста фортецю відокремлює глибокий рів, через який перекинуто звідний міст. Найбільш яскраві сторінки історії Единбурзького замку пов'язані з боротьбою за незалежність Шотландії, що точилася наприкінці XIII — на поч. XIV ст. У цей період твердиня чотири рази переходила з рук у руки, але, як стверджують хроніки, жодного разу не була взята приступом. Щоб здобути фортецю, супротивникам доводилося вдаватися до хитрощів.

Ще одним драматичним епізодом в історії фортеці є так звана Довга облога 1571—1573 рр. Можливо, Единбурґ вистояв би, але справу вирішила артилерія. Англійські кораблі почали гарматний обстріл цитаделі з моря. І більшість старих укріплень перетворилися на руїни.

По завершенню облоги, у 1575 р., у замку спорудили батарею-півмісяць, що відповідала вимогам часу і захищала найбільш уразливу частину твердині — підлоговий бік з брамою. У цей же період зведено башту Аргайла для захисту воріт у внутрішній стіні замку. Противник, увірвавшись через зовнішні ворота, вперся б у глуху стіну і потрапив під гарматний обстріл з бастіону.

У 1630-х рр. англійський король Карл I намагався реформувати церкву Шотландії відповідно до англіканських обрядів і стати її головою. Невдовзі замок Единбурґ як його резиденція опинився у вирі релігійного протистояння, що згодом переросло у громадянську війну.

У 1640 р. після тримісячної облоги шотландцям вдалося захопити фортецю. Вони відбудували напівзруйновані зовнішні мури твердині і впродовж наступного десятиліття захищали їх від зазіхань поборників англійської корони. У 1649 р. монарха було страчено, й громадянська війна завершилася. Багато в чому ці події сталися завдяки лідеру республіканців Оліверу Кромвелю. Наступного року він улаштував в Единбурзі свою шотландську штаб-квартиру. Великий хол було перетворено на казарми, рів навколо фортеці осушили, а королівську символіку замку прибрали. Створення регулярної армії перетворило, таким чином, королівський замок на гарнізонну фортецю. Згодом вона пережила ще чимало подібних змін.

Ще одна знакова будівля на території замку — палац шотландських королів, зведений у XV ст. Його архітектура вирізняється суворою простотою, позбавленою зайвих прикрас. Будинок складено із грубого шорсткуватого каменю. В основі його композиції — шестиповерхова восьмигранна башта із зубцями. До ансамблю Палацового двору належить також Великий хол, де влаштовували державні прийоми і відбувалися засідання шотландського парламенту.

Фортеця Единбург. Шотландія

Шотландські королівські регалії

В одній з кімнат замку експонуються шотландські королівські регалії — корона, меч і скіпетр. Корона належить до часів короля Роберта Брюса, який 1328 р. відстояв шотландську незалежність. Корону повністю виготовлено з місцевих матеріалів: золото намито в гірських струмках, перли добуто в річках Шотландії. Після проголошення в 1707 р. унії Англії і Шотландії королівські регалії припадали порохом у великій дубовій скрині. Згодом про них геть забули і вважали втраченими. Лише в 1818 р. спеціальній урядовій комісії під керівництвом знаменитого письменника Вальтера Скотта пощастило відшукати національні скарби.

Пам'ятник королю Шотландії Роберту I, який переміг англійців у битві під Баннокберні (1314) і визволив країну від англійського панування (монумент неподалік від поля битви). Роберт I зміг укласти перемир'я з Англією, за яким домігся визнання незалежності Шотландії.

Даннотар

Твердиню, що підноситься на високій скелі над морем, називають найромантичнішими руїнами Шотландії і водночас найнеприступнішим замком цього краю. Ще в V ст. н. е. на важкодоступній скелі понад 50 м заввишки з'явилася каплиця. За переказами, її збудував святий Нініан, християнський місіонер. А вже в 681 р. в «Анналах Ольстера» згадується облога фортеці Дан. Швидше за все, ішлося саме про Даннотар. Плоска вершина скелі немов сама просилася під укріплення. З материком скелю поєднував лише вузенький перешийок, що робило фортифікації цілковито неприступними. Потрапити до замку можна було через головну браму, надзвичайно укріплену і заховану в скелях. Інший шлях, звивиста непевна стежка, вів від печери на північному боці скелі до таємних воріт фортеці. Сама назва замку вказувала на оборонність: слово «dun» означає «форт» на піктському діалекті.

У 900 р. під стінами твердині відбулася битва короля Дональда II із зайдами-вікінгами. А вже з 1100 р. згадки про Даннотар трапляються все частіше. Тоді правитель Вільгельм Лев почав використовувати замок як свій адміністративний центр. А в 1276 р. на місці давньої каплиці Св. Ніініана зводять костел.

Шотландський замок Даннотар

За цю укріплену твердиню довгий час точилася боротьба між правителями Англії та Шотландії. У 1296 р. фортецю здобув англійський монарх Едвард I, а через рік її відбив Вільям Уоллес, спаливши весь англійський гарнізон у храмі. У 1336 р. на короткий час замок знову підпорядкували англійці. Тоді ж його відвідав король Едвард III. У камінь фортеця одягнулася вже наприкінці XIV ст., за сера Вільяма Кіта. До того укріплення були дерев'яними. З 1531 р. Даннотаром володіли лорди-маршали Шотландії. Відтоді і до 1650 р. твердиня неодноразово перебудовувалась та укріплювалась, на її території з'явився палац. Інколи Даннотар відвідували вінценосні особи, такі як королева Марія Стюарт і король Яків VI.

На неприступність Даннотару шотландці покладали неабиякі надії. Саме в цьому замку в 1652 р. переховували від Олівера Кромвеля і його прибічників регалії і документи короля Карла II. Коли ж після восьми місяців облоги замок підкорився нападникам, його скарбниця виявилася порожньою. Папери заховала під одягом одна з жительок замка, інша ж спустилася зі скелі і сховала реліквії під підлогою місцевого храму.

Нині замок перетворився на мальовничі руїни, помилуватися якими приїздять туристи з усього світу.

Комплекс башт замку Ельтц

Ельтц

Замок Ельтц — чи не головний символ Німеччини й одна з найбільш знаменитих і мальовничих твердинь Європи. Її зображення міститься на купюрі номіналом 500 дойчмарок. А на власні очі укріплення можна побачити за кілька кілометрів від містечка Мюнстермайфельд. Твердиня стоїть серед лісу, на скелі, що огинається з трьох боків притокою Мозеля — річечкою Ельтцбах. Понад 800 років маєток належить ельтцьким аристократам і понині утримується приватним коштом. За цей час пам'ятку жодного разу не руйнували й не грабували, тому донині збереглися її первісні інтер'єри.

Замок збудовано в XI ст. як імперське укріплення для охорони дороги, що веде вздовж річки з внутрішніх районів гірського масиву Айфель до Мозелю. Від часу свого заснування фортеця належала родині фон Ельтц і ніколи не змінювала власників. Уперше це прізвище згадується в документах під 1157 р., коли Рудольф фон Ельтц засвідчив дарчу імператора Фрідріха Барбаросси. І понині замок належить нащадкам барона.

Протягом історії одночасно співвласниками твердині було чимало представників фон Ельтців. Спочатку парості цієї родини розрізнялися за кольором лева на гербі, а згодом дістали і відмінні назви домів.

Ельтц оминули руйнування й великі пожежі. Єдиний військовий конфлікт під його мурами стався в 1331 р. Тоді фон Ельтци повстали проти Балдуїна Трієрського, і той п'ять років тримав в облозі опальний замок. Щоб захопити твердиню, курфюрст навіть звів кілька башт на горі над замком, звідки по гарнізону стріляли кам'яними ядрами. Однак усі зусилля виявилися марними — ніхто з супротивників так і не спромігся взяти гору в цьому конфлікті, врешті-решт їм довелося дійти згоди.

Замок будували протягом 500 років, і нині його ядро становить комплекс із 10 житлових башт (найвища — 42 м від підмурка).

До найдавнішої, романської частини замку належать будинок Плательтц і невеликий двір біля нього, який називають старим замком. Останні за часом побудови споруди належать епосі бароко.

Навколо ядра замку розташовано кілька поділених стінами дворів, що утворюють зовнішній пояс укріплень, а також правлять за господарчі приміщення. До замку можна потрапити двома шляхами: через довгий вузький міст і головну браму (на північному боці) або через другі ворота на південному сході від річки.

Нинішній власник замку граф Карл фон Ельтц-Кемпеніх відкрив його для огляду загалу. У залах твердині розташовано колекцію зброї, картин, предметів розкоші, зібрану власниками за вісімсот років. Найцінніші експонати — меч, зроблений з риби-пилки, і картина Лукаса Кранаха Старшого «Мадонна з немовлям і виноградом».

Німецький костюм XIV ст.
Лісник прощається з дружиною.

Кохем

Німецький замок Кохем височіє на стометровій стрімкій скелі над річкою Мозель. Твердиню збудував близько 1020 р. пфальцграф Еццо з роду Еренфрідів і передав у спадок старшій доньці Річезі, дружині польського короля Мешко II. У 1051 р. вона подарувала замок своєму племіннику, пфальцграфу Генріху I. Саме в цій дарчій грамоті міститься перша згадка про твердиню. Після 1060 р. Еццонів заступили нові власники — пфальцграф Ґерман Люксембурзький, Ґерман фон Зальм (1085) і Зиґфрід фон Балленштедт (1099).

У 1140 р., оскільки спадкоємців на замок не було, король Конрад III оголосив його імперським леном (земельне володіння, яке васал отримував від сеньйора, натомість зобов'язувався служити йому). Однак охочих здобути ці землі виявилося вдосталь. Боротьба за маєток точилася досить довго, аж поки в 1150 р. твердиню захопив пфальцграф Ґерман фон Штальек. Та через рік Конрад III остаточно повернув собі володіння. Керувати Кохемом було призначено імперських чиновників з титулом бурґграфа. З 1136 р. замок перетворився на митницю. А в 1294 р., коли король Адольф Нассауський віддав його архієпископу Тріра, став власністю церкви.

У другій половині XVII ст. відбулася подія, відома в історії як війна за пфальцграфську спадщину. У перебігу протистояння французькі війська дощенту зруйнували кілька міст і більшість замків на Мозелі та Рейні.

У 1673 р. Кохем уперше зазнав артилерійського обстрілу. П'ятнадцять років потому французи здолали опір його оборонців, висадили в повітря і спалили частину замкових споруд. І хоча французький король Людовік XIV уже в 1697 р. повернув Німецькій імперії землі на правому березі Рейну, Лотаринґію і Пфальц, Кохему судилося лежати в руїнах аж до 70-х рр. XIX ст., коли його відбудували за зображеннями на старовинних гравюрах.

Територію твердині, що прилягає до ядра, чітко поділено внутрішніми стінами і воротами на три частини.

Замок Кохем

У південно-західному дворі збереглися колодязь (вертикальна шахта в скельній породі 50 м завглибшки) і замкова капела. Уздовж східної стіни можна побачити будинок коменданта, сполучений з ядром замку переходом над Левиними воротами. Колись на ділянці перед ним розташовувався механізм, за допомогою якого перекривали річку Мозель.

Північно-східний двір прилягає до головної брами. У давнину їй передували звідний міст і рів, що правив одночасно і за зовнішній двір — цвинґер. В'їзд до замку захищала система з двох воріт. Башту внутрішніх воріт було оснащено механізмом із підйомними ґратами. Уздовж дороги між першими і другими воротами зосереджувалися зовнішні укріплення, розташовані так, що нападникам доводилося підставляти стрілам неприкритий щитом правий бік.

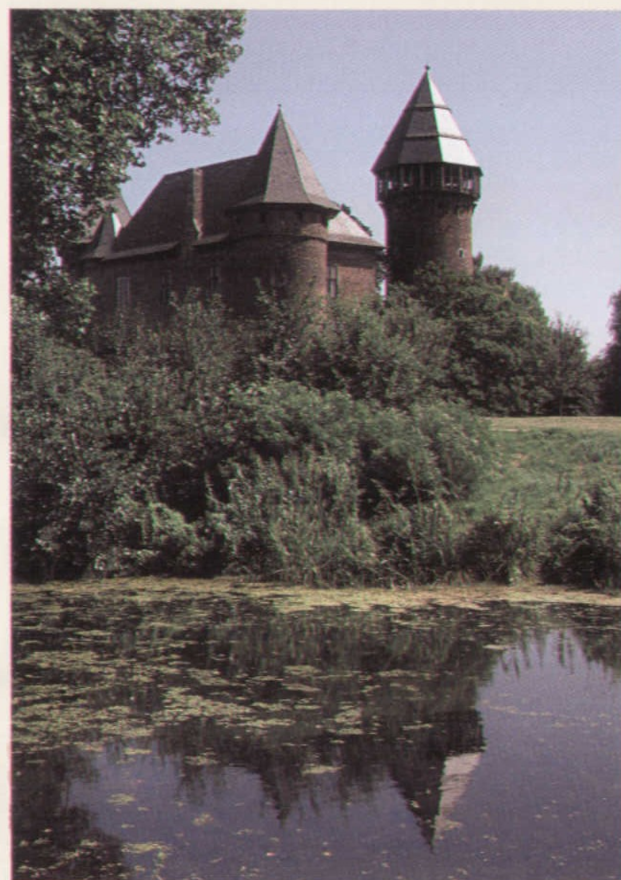

Головна башта (берґфрід) замку квадратна в плані, зі стороною 5,4 м. Товщина стін вежі — близько 3,6 м. Згори по кутах її увінчують чотири башточки-еркери. До берґфріду прилягають інші будівлі, що складають ядро замку. Браму твердині захищає Відьмина башта.

У 1942 р. замок придбала німецька імперія «Третій Райх». З 1978 р. твердиня належить місту Кохем. А нині в ній облаштовано екскурсійні зали та ресторан.

Лінн

На околиці міста Крефельд, у передмісті Лінн, зберігся один з найромантичніших німецьких замків. Перше дерев'яне укріплення на цих землях виникло близько 1000 року. Уже тоді форпост оточував рів з водою. У XII ст. дерев'яний замок вбрався в туфовий камінь.

У 1188 р. молодий власник твердині Отто фон Лінн продав її архієпископу Кельнському, але отримав спадок назад у ленне володіння. Повернувшись за кілька років з Третього хрестового походу, Отто викупив маєток і перебудував його на цегляний, імовірно, на кшталт побачених у Візантії. Тож Лінн став передовим фортом свого часу.

У 1926 р. напівзруйнований замок викупило місто Крефельд. А в 1980 р. комплекс було реставровано. На найвищій, Південній вежі (24 м заввишки) облаштували оглядовий майданчик, де добре чутно, як баштовий годинник з керамічними дзвонами кілька разів на день грає мелодію пісні «Ах, мій милий Августин...».

Реконструкцію замку продовжив у 1240—1250-х рр. і наступник Отто фон Лінна, Герхард фон Лінн. Пізніше, у 1280—1290-ті рр., на території комплексу постають головна башта і палац. Перебудови значно змінили вигляд фортеці, перетворивши її на невелику (45 × 35 м), але добре укріплену твердиню, одну з наймогутніших на нижньому Рейні. У 1298 р. споруда переходить у власність графів Клеве.

Замок, що охороняв околицю, сприяв розвитку сусіднього села Лінн, яке близько 1350 р. отримало статус міста. Під час Бургундської війни (1477) фортецю було частково зруйновано, але вже наступного року реконструйовано і розширено.

У 1645 р. Лінн переходить у власність Гессенсько-веймарської армії. Тоді місто і форпост обнесли новим ровом і земляними бастіонами, а внутрішній двір забудували господарчими спорудами. У 1704 р. вони згоріли під час страшної пожежі, звільнивши тісний простір. У 1711—1716 рр. фортецю намагалися переробити під житлову магнатську резиденцію, на її території зводять невеличкий мисливський палац. Але спроби зробити твердиню більш комфортною не увінчалися успіхом. І, покинута напризволяще, вона перетворилася на руїни.

Нині у відбудованому замку розташовано музей. Потрапити до нього можна з північно-східного боку, проминувши перекинутий через рів місток і в'їзну башту.

До нашого часу вцілів лише двоповерховий панський будинок зального типу і кілька будівель XVI ст. уздовж східної стіни. Навколо фортеці зберігся чудовий парк, який вважається одним з найкращих на Рейні.

Башти й стіни романтичного замку Лінн

Графенкастейл

Графенкастейл, замок у бельгійському місті Гент, збудував приблизно у 868 р. перший граф Фландрський Баудевейн на прізвисько Залізна Рука. Хоча формально Фландрські володарі вважалися васалами французького короля, насправді за могутністю вони не поступалися монархові і провадили цілком самостійну політику. Таким чином, по суті, Графенкастейл був резиденцією глави багатої впливової середньовічної держави.

У другій половині XII ст. твердиня належала графові Філіпу Ельзаському, одному з провідників хрестоносців. Повернувшись на батьківщину зі Святої Землі, він наказав повністю перебудувати замок. Під час походу на Схід граф брав участь у штурмах багатьох фортець і ознайомився з новими для європейських рицарів принципами фортифікації. І замок у Генті став чи не першим зразком застосування східних принципів фортифікації на Заході. Незабаром вони поширилися по всій Європі, значно змінивши характер місцевих фортець. Над брамою твердині викарбувано дату її перебудови — 1180 рік. А над головним входом світить отвір у формі хреста, нагадуючи про кредо фундатора твердині — захищати віру зі зброєю в руках.

Та й навіть без замку місто Гент вважалося одним з найбільш укріплених у світі. Оминути трясовину боліт, перепливти річки, здолати рови й мури, що оточували його, було вкрай важко. Однак Філіп Ельзаський зажадав збудувати ще й укріплення, щоб «приборкати гординю городян», які надокучали сюзеренові запеклою боротьбою за свої права. Тож фортеця часто правила і за в'язницю. Одним із найзнаменитіших її бранців був адмірал Гаспар Коліньї — вождь гугенотів, французьких протестантів, що обстоювали власне сповідання віри. Його ув'язнили в 1557 р., згодом звільнили, а в 1572 р. він загинув у Парижі у Варфоломіївську ніч.

У пізніші часи у Графенкастейлі розташовувалася судова палата Ради Фландрії.

Нині Графенкастейл — музей, де експонується чимала колекція середньовічних знарядь тортур.

Повість про Грааль було написано в Генті

Гадають, що в стінах нового замку відомий французький поет XII ст. Кретьєн де Труа написав рицарський роман у віршах «Персеваль, або Повість про Грааль». Перекази стверджують, що близько 950 р. абат Дунстан Гластонбурійський утік з Англії і знайшов притулок у Гентському замку. Тут він залишив кілька рукописів твору, де оповідається легенда про короля Артура і святий Грааль. Вважається, що рукописи абата Дунстана передав поетові граф Філіп. Вони й стали першоджерелом роману.

Замок графів Фландрських Графенкастейл

Мейдерслот

Один з найвідоміших замків Нідерландів, Мейдерслот, височіє неподалік Амстердама, у гирлі річки Фехт. Твердиню закладено в 1280 р. І хоча її оточували глибокий рів, високі башти і товсті мури, споруда ніколи не була справжнім військовим укріпленням. Від початку заснування форт був митницею на утрехтському торговельному шляху і, певно, ніколи не чув під своїми стінами брязкіт зброї.

З давніх часів вигляд замку майже не змінився. А от сама фортеця за століття існування бачила чимало господарів. За романтичним образом середньовічної твердині ховається безліч їхніх таємниць, серед яких страшна доля, що спіткала першого власника, графа Флоріса V. У роки міжусобиці з єпископом Утрехтським (1296) його підступно вбили власні слуги.

Справжній розквіт Мейдерслота припав на поч. XVII ст., коли замок належав поетові Пітеру Корнелісу Хоофту. Тоді фортеця стала осідком митців, тут часто ставили театральні п'єси, лунали музика та співи, а бали й бенкети заступили сіре повсякдення. Художнє товариство, яке збиралося в замку, увійшло в історію під назвою Мейдеркрінг.

Мури й башти замку Мейдерслот і нині зусібіч оточує глибокий фортечний рів.

З XVIII ст. долею фортеці не надто переймалися. Певний час твердиня правила за державну в'язницю, потім була геть занедбана, так що наприкінці століття її вирішили знести, щоб звільнити землю під забудову. На щастя, король Вільям I запобіг лихові.

Нині Мейдерслот — державний музей і популярна туристична принада. Усередині замку відтворено стародавні інтер'єри, облаштовані антикварними меблями, картинами, рицарськими обладунками та зброєю. Улітку тут можна помилуватися чудовими садами, що оточують маєток, відвідати садочок прянощів і ознайомитися зі старовинним мистецтвом соколиного полювання.

Замок Мейдерслот

Шильйон

За часів Середньовіччя дорога від Женевського озера до Сен-Бернарського перевалу в Альпах була чи не єдиним шляхом сполучення Північної та Південної Європи. Тому не дивно, що в IX ст. над ним постав могутній кам'яний страж.

Перша письмова згадка про Шильйонський замок належить до 1160 р. Припускають, що в давнину на скелі, де звели твердиню, розташовувалася стоянка римлян. Про це свідчать римські монети, знайдені під час розкопок 1896 року.

У сер. XII ст. замок обрали за резиденцію герцоги Савойські, які активно розбудовували свою вотчину аж до XV ст. За стінами твердині ховався потаємний хід із спальні до льоху, де містився арсенал військ Бернського кантону. Прісної води в замку ніколи не бракувало, а от харч на випадок облоги запасали у надзвичайно містких складах. Житлові приміщення твердині були доволі непоказними і тісними. Натомість у пишній Великій залі все було створене для відпочинку: різьблені дубові колони, величезний камін, герби славетних герцогів Савойських, чудові розписні стелі — лише частина інтер'єру, що збереглася донині.

Час від часу твердиня правила також за в'язницю.

І нині цей романтичний краєвид із суворим замком на обрії лишається улюбленим місцем відпочинку багатьох славетних діячів. У маєтку неподалік твердині мешкає Білл Гейтс, тут провів останні дні Фредді Мерк'юрі й записували свої шедеври гурти Led Zeppelin і Deep Purple.

Доля Франсуа Бонівара

За ті шість років, що довелося просидіти прикутим до стовпа, Бонівар устиг пережити чимало. Він бачив, як прибічники співпраці з Савоєю вбивали чи, ще гірше, ув'язнювали його соратників у Шильйоні. А потім закатованих героїв, мов лантухи, кидали в озеро через бійниці замку. Однак, стиснувши кулаки, Бонівар таки дочекався звільнення, і навіть більше — перемоги патріотичного табору в боротьбі за незалежність Женеви. Республіка не забула поневіряння Шильйонського в'язня і нагородила його званням почесного громадянина, а він, у свою чергу, уклав «Історію Женеви» й подарував громаді свою бібліотеку.

З появою шляху через перевал Сен-Готард стратегічна роль Шильйонського замку зменшилась, а от функції в'язниці лишилися. Свого часу Людовік Благочестивий тримав у його казематах абата Вала з Корвея. А в сер. XIV ст., коли спалахнула епідемія чуми, у підземеллях твердині мордували євреїв, звинувачених в отруєнні води. Арештанти жили в подвійній в'язниці: крім високих стін, від волі їх відгороджували глибокі води озера. Найскрутніше було тим, кого тримали в «кам'яних мішках» — камерах у підводних скелях.

Протягом 1530—1536 рр. за наказом ревного католика короля Карла III у Шильйоні відбував ув'язнення Франсуа Бонівар, швейцарський священик-протестант, патріот та історик, герой роману Дж. Байрона «Шильйонський в'язень». Свободу він побачив, лише коли твердиню взяли приступом військові загони поборників Реформації з міста Берн. У руках бернців Шильйон перебував до 1798 р., після чого відійшов у володіння швейцарського кантону Во.

До речі, не лише Байрон романтизував ці похмурі й могутні стіни. Про Шильйон писали Персі Біш Шеллі, Жан-Жак Руссо, Олександр Дюма та Віктор Гюго.

Останні два століття в замковому комплексі, що складається з 25 споруд, розташовано музей.

З дороги Шильйонська твердиня виглядає похмурим кам'яним велетом, але з вод Женевського озера видається неймовірно романтичною.

Експозиція начиння в інтер'єрах замку

Ліхтенштейн

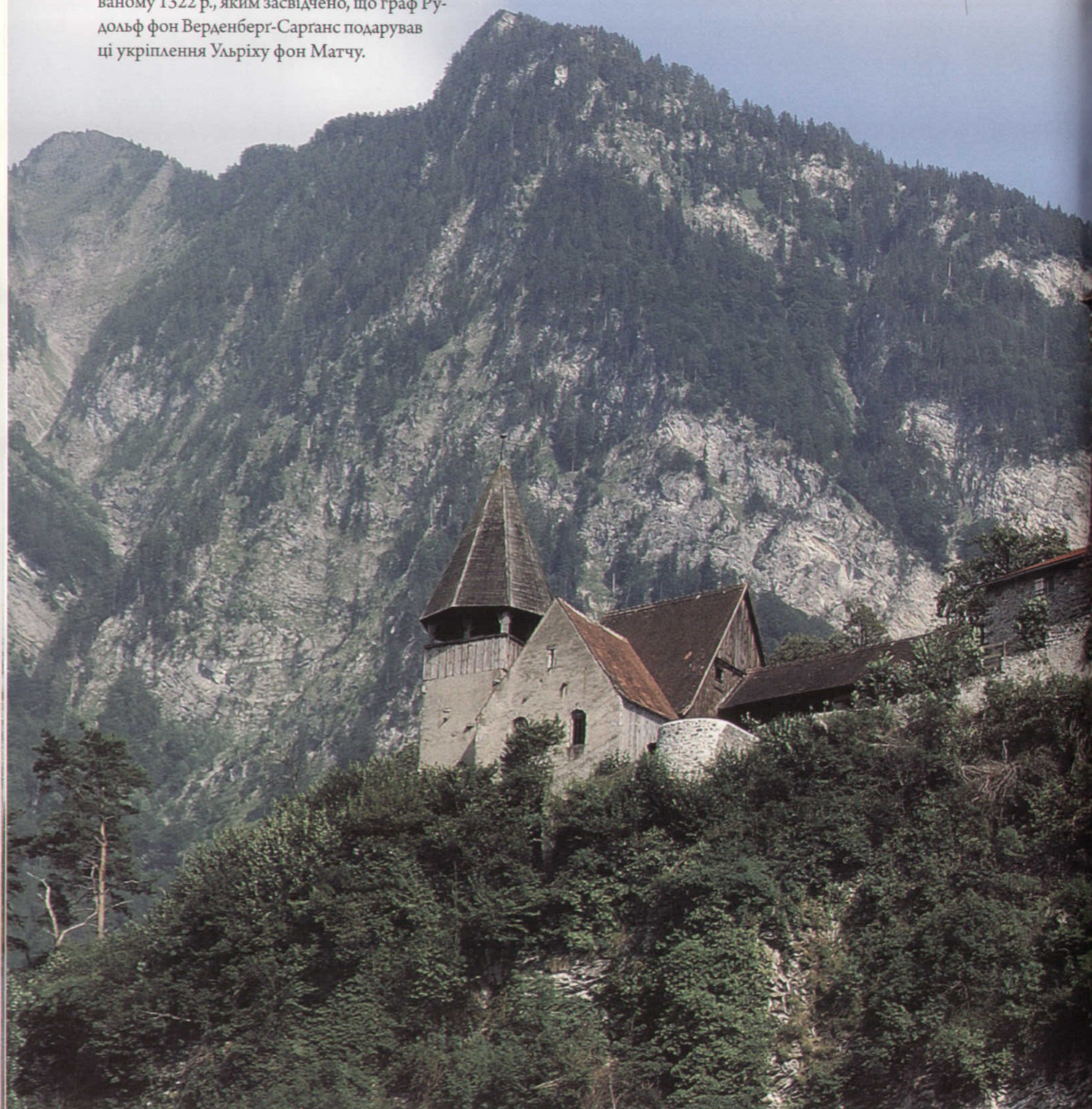
Вадуц

Головна архітектурна родзинка Вадуца, мініатюрної столиці крихітної держави Ліхтенштейн, — це замок на високій альпійській скелі на схід від міста. Перша згадка про твердиню зустрічається в документі, датованому 1322 р., яким засвідчено, що граф Рудольф фон Верденберг-Сарганс подарував ці укріплення Ульріху фон Матчу.

У середні віки фортеця вражала неабиякою міцністю: товщина її мурів сягає 4 м! Найдавнішою частиною комплексу є фундаменти укріплення (XII ст.), замкова каплиця Святої Анни з готичним вівтарем, а також будівлі східного боку фортеці.

Під час Швабської війни в 1499 р. фортецю підпалили швейцарці, вона дуже постраждала від вогню. У XVI—XVII ст. твердиню було укріплено і розширено: між 1529 і 1532 рр. зводиться Кругла башта, а за правління графа Каспара фон Хохенемса (1613—1640) розбудовують західну частину укріплень.

З 1712 р. Вадуц став власністю князівської родини Ліхтенштейн. Мешкали в ньому, щоправда, вряди-годи, і поступово твердиня перетворилася на руїну.

У 1905—1912 рр. замок було реставровано за наказом князя Йоганна II. Пізніше в його стінах мешкав князь Франц Йосип II. До наших часів тут збереглися елементи старовинної архітектури: міцні мури з амбразурами, дерев'яний перекидний міст, затишне подвір'я з вишуканими фонтанами та клумбами.

На відміну від більшості європейських твердинь, які гостинно розчиняють свої двері для туристів, у замок Вадуц потрапити вкрай складно: з 1938 р. тут мешкає князівська родина Ліхтенштейн.

Туристам відчиняють двері лише 15 серпня, у день національного свята Ліхтенштейну. Тоді у фортеці проходить народний фестиваль, що завершується чудовим феєрверком. Офіційних гостей князі приймають протягом року в древньому Сходовому залі.

Вадуц — родовий замок князів Ліхтенштейн

Замок Святого Ангела

В 136 р. римський імператор Адріан вирішив створити для себе й наступників гробницю, пишнота якої мала перевершити всі споруди його держави. Завершити будівництво випало спадкоємцеві володаря, який у 138 р. переніс прах Адріана до мавзолею. Гробниця являла собою круглу башту діаметром понад 60 м, що спиралася на величезний квадратний цоколь (довжина сторони — 80 м, висота — 15 м). Конічний дах башти був укритий шаром землі і засаджений кипарисами подібно до етруських могил-курганів.

У центрі даху здіймалася величезна мармурова статуя імператора Адріана в колісниці Геліоса, запряженій четвериком коней. Крізь отвір очей скакунів могла вільно пролізти доросла людина. Та час не пошкодував скульптури, і до наших днів уціліла лише голова статуї імператора, що зберігається у Ватиканському музеї.

У 400 р. імператор Гонорій склав новий план укріплення Рима, за яким усипальня приєднувалася до фортифікаційної системи як один з бастіонів міської стіни.

Невдовзі після цього, у 410 р., Рим зазнав нападу армії вестготського короля Аларіха I, і мавзолей уперше став у пригоді як форпост. Римляни, що тримали в ньому оборону, розбивали кам'яні прикраси і статуї, кидаючи уламки у ворога. На жаль, їхні зусилля й руйнація пам'ятки виявилися марними. Столицю Римської імперії було розграбовано, а з мавзолею імператора Адріана винесли всі коштовності.

Як і більшість середньовічних твердинь, замок Святого Ангела час від часу правив за в'язницю. Серед її страдників були архітектор Арістотель Фіораванті, учені Галілео Галілей і Джордано Бруно, художник і ювелір Бенвенуто Челліні, астролог граф Каліостро та ін. Згодом твердиня стала цитаделлю римських пап, які постійно її перебудовували. З Ватиканського палацу до замку провели таємний підземний хід завдовжки майже кілометр — скориставшись ним у разі небезпеки, можна було швидко потрапити з палацу до фортеці.

У замку було влаштовано папські покої, кімнату для зберігання скарбниці, подвір'я і господарчі приміщення, де зберігали продовольство на випадок тривалої облоги. У XIII ст. звели високу галерею, що також з'єднувала цитадель з Ватиканом.

Наприкінці XV ст. Папа Олександр VI Борджіа укріпив спорохнявілий мавзолей Адріана, звів довкола нього чотири восьмикутні бастіони, названі іменами євангелістів (Матвія, Марка, Іоанна, Луки). Так замок Святого Ангела перетворився на неприступну фортецю.

Нині у твердині влаштовано воєнно-історичний музей, експозицію якого присвячено різним віхам римської середньовічної історії. Серед найцікавіших надбань виставки — колекції мундирів гвардійців папської армії, зброї та обладунків звитяжних воїнів.

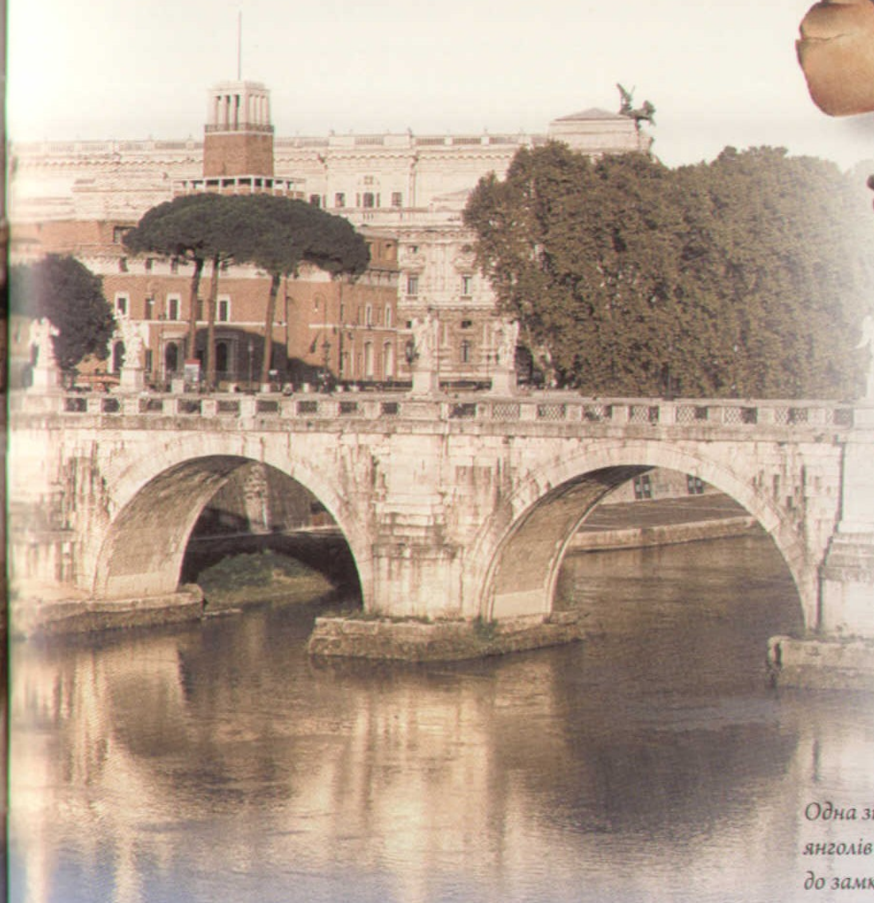

Легенда про святого ангела

У VI ст. сталася подія, завдяки якій башта Адріана згодом дістала назву замок Святого Ангела. Тоді в Римі лютувала морова виразка і місцеві жителі на чолі з Папою Римським Григорієм Великим рушили в хресний хід по місту, благаючи Божу Матір про допомогу. Тоді понтифік побачив у небі над гробницею імператора знак порятунку — архангела Михаїла, який укладав свого караючого меча в піхви. На диво, незабаром епідемія вщухла. Та лише в XVI ст. на згадку про небесного посланця на вершині замку встановили мармурову статую архангела Михаїла. Нині ж на її місці можна побачити бронзову статую, відлиту в XVII ст. З того часу за мавзолеєм Адріана остаточно утвердилася нова назва.

Замок Святого Ангела

Одна зі статуй янголів на мосту до замку

Кастель дель Монте

Замок на півдні Італії, в області Апулія, споруджений у XIII ст. за наказом імператора (з 1197 р. також короля Сицилії) Фрідріха II Швабського. Фортеця з цілковитою підставою може вважатися однією з найтаємничіших у середньовічній Європі. Збудована на підмурках старовинного монастиря Святої Марії, твердиня спочатку також називалася Каструм Санта Марія дель Монте. Однак згодом змінила назву на більш світську — Кастель дель Монте, що перекладається як «замок гори». Нині ж її часто називають кам'яною короною Апулії за подібність до монаршого вінця. Гадають, що ідея такої незвичної форми споруди належить самому імператорові Фрідріху. За однією з версій, коли в 1228—1229 рр. володар здійснив переможний хрестовий похід, здобув Єрусалим і посів престол Священної Римської імперії, то вирішив втілити свій тріумф у камінні і наказав спорудити твердиню у вигляді кам'яної корони.

Легенда ж свідчить, що замок було зведено не на гроші монарха, а… «власним коштом». Розповідають, що коли монастир занепав, серед його руїн лишилася бовваніти бронзова статуя з викарбуваним на ній написом: «Моя голова бронзова, але на світанку в травні стане золотою». Ніхто й гадки не мав, що означають ці слова. Аж якось травневим ранком сарацин заходився копати яму саме там, де голова статуї кидала тінь, і знайшов безліч золота. Згодом на цей скарб і було збудовано твердиню.

Однак фортеця унікальна не лише за архітектурою, але й за призначенням — донині достеменно невідомо, нащо її збудували. Кастель дель Монте навіть не можна назвати по-справжньому замком. У нього немає рову, валу і звідного мосту, зате є готичний портал, складений з вулканічної гірської породи коралового кольору. Відсутні також господарчі приміщення, стайні, кухня. Припускають, що твердиню використовували як резиденцію для соколиного полювання. Проте, як на мисливський палац, його внутрішні приміщення були занадто пишні й комфортні: чудово оздоблені кімнати з різьбленими кам'яними лавами обігрівалися величезними камінами, мали водопровід і вентиляційні шахти.

Шанувальники містики обстоюють думку про сакральне призначення споруди, зважаючи на її точне орієнтування за сторонами світу і дивне планування. Здається, що вся фортеця складена з восьмикутників. Білосніжний замок восьмикутний у плані (кожна зі сторін по 16,5 м завдовжки) і зовні подібний до старовинної корони німецьких імператорів з вісьмома зубцями. Кутові башти, внутрішній двір, мармуровий басейн посередині нього і навіть чорно-білі плити, якими вимощено підлогу внутрішніх приміщень (до речі, їх по вісім на кожному поверсі), теж восьмикутні.

Висувають версію, що фортеця є старовинною астрономічною обсерваторією. Бо в приміщення другого поверху пряме сонячне світло потрапляє двічі на добу протягом року, а в кімнати першого поверху — лише влітку. Таким чином, верхня частина споруди являє собою гігантський сонячний годинник. До того ж двічі на рік, під час літнього і зимового сонцестояння, світло рівномірно розливається по всіх приміщеннях першого поверху як просторово, так і за часом. Тож гадають, що цей ярус міг правити за календар, а весь будинок — за своєрідний астрономічний прилад.

Реставраційні роботи в замку розпочалися лише в 1876 р. після об'єднання Італії в єдину державу.

Дивна доля дивного замку

Імператор Фрідріх II, який приділив багато уваги будівництву, відвідав замок лише раз, у 1240 р. Потім споруда стояла пусткою, поки в 1265 р. не була перетворена на в'язницю. За іронією долі, у її казематах довелося посивіти онукам фундатора — Енріко, Фредеріко й Азоліно, укинутих за ґрати на 33 роки за наказом політичного супротивника. Надалі фортецю знову занедбали і лише в 1665 р. у її стінах рятувалися від епідемії чуми кілька знатних родин з навколишніх міст. Та щойно небезпека минула, вони покинули твердиню. І два століття потому колись розкішна імператорська резиденція давала притулок лише пастухам і розбійницьким ватагам.

Італійський костюм XIV ст.

Замок Кастель дель Монте збудовано з відшліфованого вапняку, а колони, обрамлення вікон і портали — з мармуру. У 1996 р. унікальну пам'ятку включено до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Хоенверфен

Ще в 1077 р. за наказом князя-архієпископа Герхарда Зальцбурзького на 155-метровій скелі над річкою Зальцах було споруджено величний форт, що мав охороняти єдиний в околиці перевал Люег в Альпах.

За правління архієпископа Конрада І (1106—1147) Хоенверфен розширили та зміцнили. Подальші перебудови мали місце в XV ст. Протягом наступного століття вигляд замку зазнав неабияких змін. Після селянської облоги в 1526 р. твердиню було захоплено та зруйновано. Фортифікації довелося відновлювати тим же селянам у покарання за підтримку бунтівних поводирів.

У 1535 р. на території фортеці звели нові башти й перебудували зовнішні мури. У 1560 р. постала могутня кругла башта Фалльтурм, а внутрішній двір замку набув сучасного вигляду. Через три роки за наказом князя-архієпископа Йохана Куен-Белазі навколо форпосту спорудили бастіони. Сам архієрей мешкав у двоповерховому палаці (XVI ст.), а молився в замковій каплиці Св. Сиґізмунда. Під час перебудови в 1565—1566 рр. ця романська споруда набула готичних рис. Донині в декорованому мармуром храмі зберігся старовинний вівтар (1650) з чудовою скульптурою Діви Марії (1480).

У 1608 р. замок укотре реконструюють. Тоді ж з'являється башта, де розміщувалась батарея гармат і цистерна для води. Тридцять років потому твердиня пережила останню перебудову. І з того часу до сьогодення вона не змінювала свого вигляду.

Зальцбурзькі архієпископи використовували фортецю не лише для відпочинку та оборони, а також як каземати. Тут відбували ув'язнення архієпископ Адальберт III (1198), граф Альберт фон Фрізах (1253), губернатор Штірії Зигмунд (1525) та архієпископ Вольф Дітріх фон Ратенау (1611). За легендою, останній накреслив у своїй камері слова: «Любов є початок страждання». Найдовше в'язнем Хоенверфену був завзятий селянин Йосиф Штайнвендер із села Ласаберг. Він провів 22 роки закутий у кайдани лишень за... підозру в лютеранстві. Арештант того обвинувачення не визнав, але, певно, й не зрікся, бо, щоб вийти на волю, схитрував, удавши з себе німого.

В епоху наполеонівських війн, коли князівство Зальцбурґ утратило свою незалежність, фортецю мало не зруйнували. На захист Хоенверфену став кайзер Франц II, який бажав перетворити укріплення на «замок мрії». Проте, умеблювання твердині було продано з аукціону в 1822 р., а наступного року розпочалися перші реставраційні роботи. Наприкінці XIX ст. фортеця кілька разів змінювала своїх господарів. Але 1938 р. Хоенверфен, відбудований після страшної пожежі семирічної давнини, знову перейшов у власність землі Зальцбург. Відтоді і до 1987 р. укріплення використовували як тренувальний табір для поліції, а згодом у його стінах облаштували низку музеїв.

Нині в замку Хоенверфен протягом квітня — листопада тривають народні святкування. Тут розташовано краєзнавчий і фольклорний музеї, перший в Австрії музей соколиного полювання, а в приміщенні арсеналу (1568) експонується багата колекція зброї.

Замок Хоенверфен

Вишеград

На північ від Будапешту, де Дунай зміїться між пагорбів, колись стояла велична Вишеградська твердиня. Історики стверджують, що це місце було фортифіковане ще римлянами. Але їхній військовий табір перетворився на замок значно пізніше: після того, як у XIII ст. Європу спустошили монголо-татарські війська. Тоді Русь упала під тиском східних кочівників, а в Угорщині, щоб запобігти лихові, за наказом короля Бели IV близько 1246 р. розпочалося будівництво мурованих укріплень. Одним з таких фортів був Вишеград.

У 1259 р. монарх повідомив папі римському, що зведено могутню фортецю, яка захистить християнську Європу від варварів зі Сходу, і це укріплення належить королеві Марії, адже зведене її коштом.

А вже в 1323 р. угорський король Карой Роберт (Карл-Роберт) Анжуйський переніс столицю з Буди до Вишеграду. Зважився на таке рішення монарх через незначну, на перший погляд, подію: королівська кавалерія так витоптала виноградники навколо Буди, що не лише селяни, а й шляхта виявляли обурення зухвалою поведінкою солдат. Остерігаючись, що на його життя скоять замах, Карой Роберт вирішив сховатися за мурами Вишеграду. У міцності замку він переконався на власному досвіді ще в 1317 р., тоді фортеця підкорилася йому лише після виснажливої облоги. Правитель хвилювався не дарма: замах на нього і справді було скоєно — але не в Буді, а в Вишеграді. Достеменно невідомо, чи то кравець короля підняв руку на свого сюзерена, чи то сокольничий вирішив вкоротити віку Карою Роберту. Але замах виявився невдалим.

Нині Соломонова башта — один з найпопулярніших екскурсійних об'єктів Угорщини.

Угорський король Карой Роберт

Історія дунайського укріплення налічує не одну легендарну сторінку. Кажуть, що тут відбував ув'язнення поневолений бунтівниками король Соломон. Відтоді одна з фортечних веж носить його ім'я.

Хоча правителі всіх рангів часто бували у Вишеграді, фортеця втратила столичний статус уже в 1347 р. і стала звичайною резиденцією володаря. Через сорок років король Сигізмунд І звів над Дунаєм палац і францисканський монастир Св. Адраша. Але в 1408 р. монарший двір теж переїхав до Буди, а в замку вирішили лише коронувати угорських правителів.

Фортеця правила монархові і за в'язницю. Розповідають, що бранцем Вишеграду став навіть майбутній імператор Священної Римської імперії Сигізмунд Люксембурзький. І начебто йому так сподобалося в Соломоновій башті, що він наказав зробити її ще комфортнішою, а згодом навіть добровільно оселився у вежі...

У 1685 р. Вишеград не витримав 16-денної облоги турецьких військ і обернувся на руїни. А впродовж наступного століття замість королів у напівзруйнованій фортеці мешкали біженці, які тікали до Угорщини з німецьких земель. У 1870 р. під час археологічних досліджень на території замку виявили поселення давніх римлян (І ст. н. е.) й артефакти бронзової доби. З 1934 р. відбудована фортеця має статус музею.

Граф Дракула — в'язень Вишеграду

Біля підошви замкової гори, на березі Дунаю, лежать руїни мармурового палацу короля Матьяша Корвіна. Ця оселя була більш до вподоби монархові, аніж сувора фортеця. Натомість у твердині він ув'язнив правителя сусідньої держави, валаського господаря Влада Цепеша. Легендарний граф Дракула опинився за тюремними мурами аж ніяк не за вампіризм, а за обвинуваченням у змові проти короля. Навряд чи Цепеш збирався посісти угорський трон, однак Матьяш Корвін вирішив не спокушати долю і на 12 років оселити конкурента за ґратами. Щоправда, ув'язнений жив зовсім не в темній тісній камері, а в багатих покоях башти Соломона. Ще б пак Дракула мешкав не комфортно: він був одружений із сестрою угорського короля, а отже, доводився родичем Матьяшу Корвіну.

Краєвид закруту Дунаю з вершини Замкової гори у Вишеграді

Замок Мальборк

Мальборк

На поч. XIII ст. польський князь Конрад Мазовецький запросив до своїх володінь рицарів Тевтонського ордену з метою приборкати і навернути на християнство сусідні поганські прусські племена. Задля цього хрестоносці побудували мережу фортець, що виконували релігійні й оборонні функції.

Близько 1276 р. на високому березі Вісли вони спорудили замок Марієнбурґ (замок Діви Марії). Спершу це була порівняно невелика, квадратна в плані будівля, оточена мурами з червоної цегли. На цокольному поверсі містилися господарчі приміщення. У північному крилі першого поверху розташовувався Зал капітула та спальні рицарів. По центру — капела Святої Марії, а східне крило займали склади і трапезна, де, крім залу, часто збиралися тевтонці.

У 1309 р. з Венеції до Марієнбурґа перенесли резиденцію керівництва тевтонців. Відповідно до нового статусу належало перебудувати й твердиню. У сер. XIV ст. оборонний комплекс складався вже з трьох частин.

Первісна споруда перетворилася на так званий Верхній замок, оточений ровом і подвійною лінією мурів. На його території звели величний собор — усипальню магістрів Тевтонського ордену. Другою частиною був Середній замок з палацом великих магістрів і трапезною для прийому поважних гостей.

Нижче по схилу розташовувався великий двір з господарчими будівлями, названий Нижнім замком. У цей час Марієнбурґ займав площу понад 20 га і був найбільшою у світі цегляною фортецею. Його складові частини відокремлювалися одна від одної надійними стінами, що могли забезпечити самостійний захист кожної з них. Комплекс був оснащений центральним опаленням, найдавнішим у Східній Європі. Незважаючи на таку розкіш, мешканці Марієнбурґа — рицарі-ченці — вели досить аскетичний спосіб життя. Молоденьким панянкам вхід сюди було заборонено, хоча тевтонці іноді обходили ці заборони. За переказом, якось замку знадобилася куховарка, і за дозволом прийняти жінку на роботу звернулися до папи римського. Понтифік пристав на це за умови, що дама буде віком не молодше 60 років. Поміркувавши, рицарі запросили до фортеці трьох дівчат, яким виповнилося по 20 років.

Історична реконструкція рицарів Тевтонського ордену

Замок був практично неприступний, але в ході тринадцятилітньої війни таки змінив власника. У 1457 р. поляки викупили форт у найманих військ хрестоносців. А назву укріплення було переінакшено на польський лад — Мальборк. У XVII ст. замок був однією з резиденцій польських королів, а з 1756 р. належав орденові єзуїтів. Двадцять років потому його зайняли прусські війська, повернувши назву Марієнбурґ. У твердині розташувався військовий гарнізон, а в палаці магістрів — прядильна фабрика і гуртожиток для ткачів.

На поч. XIX ст. німецькі культурні діячі почали бити на сполох через руйнування старовинної пам'ятки. Їхні виступи в пресі було почуто, і в 1816 р. у Марієнбурзі розпочалися реставраційні роботи.

Велику увагу замку приділяли ідеологи Третього Райху. Керівники нацистської партії часто збиралися в стінах Мальборку. А в 1940 р., після поділу Польщі, урочисто перевезли сюди прапор Тевтонського ордену, який поляки здобули в Грюнвальдській битві в 1410 р. і зберігали в замку Вавель у Кракові.

Навесні 1945 р. Марієнбурґ захопили радянські війська. У полум'ї запеклої битви 80 % будівель на території фортеці було зруйновано. По завершенні війни замок відійшов до Польщі і знову дістав назву Мальборк. З 1961 р. відбудований комплекс діє як музей.

Карлштейн

Історія фортеці Карлштейн невід'ємно пов'язана з постаттю чеського короля Карла IV, знаного під ім'ям імператора Священної Римської імперії Карла I. Передусім твердиня завдячує монархові своєю появою, оскільки саме він у 1348 р. наказав збудувати на околиці Праги укріплення. Певна річ, що замок Карлштейн, як і його сучасник Карлів університет (перший у Центральній Європі), був названий на честь вінценосного фундатора. Будівництво твердині завершилося в 1355 р. Споруда в стилі високої готики мала стати не лише монаршою резиденцією, а й сховищем священних реліквій країни та коштовностей для коронації.

Коли в XV ст. у Чехії спалахнули Гуситські війни, за мурами Карлштейну ховали скарби багатих монастирів. Облога твердині гуситами під орудою Жигмонта Корибутовича в 1422 р. стала першим і єдиним важким випробуванням для замкових стін та укріплень. Форт вистояв, хоча лихі язики стверджували, що оборонці задешево відкупилися від повстанців цінними предметами побуту і навіть не відчиняли скарбниці.

Серцем замку Карлштейн, як і всієї Чехії, вважається капела Св. Хреста, де зберігалися королівські регалії. Каплиця розташована на третьому поверсі башти-донжона. Її стіни і склепіння вкриті позолоченим тиньком, оздоблені напівкоштовним камінням і скляними бульками. Купол скидається на зоряний небосхил з місяцем і сонцем. Приміщення прикрашають130 картин станкового живопису знаменитого придворного художника епохи Карла IV майстра Теодорика.

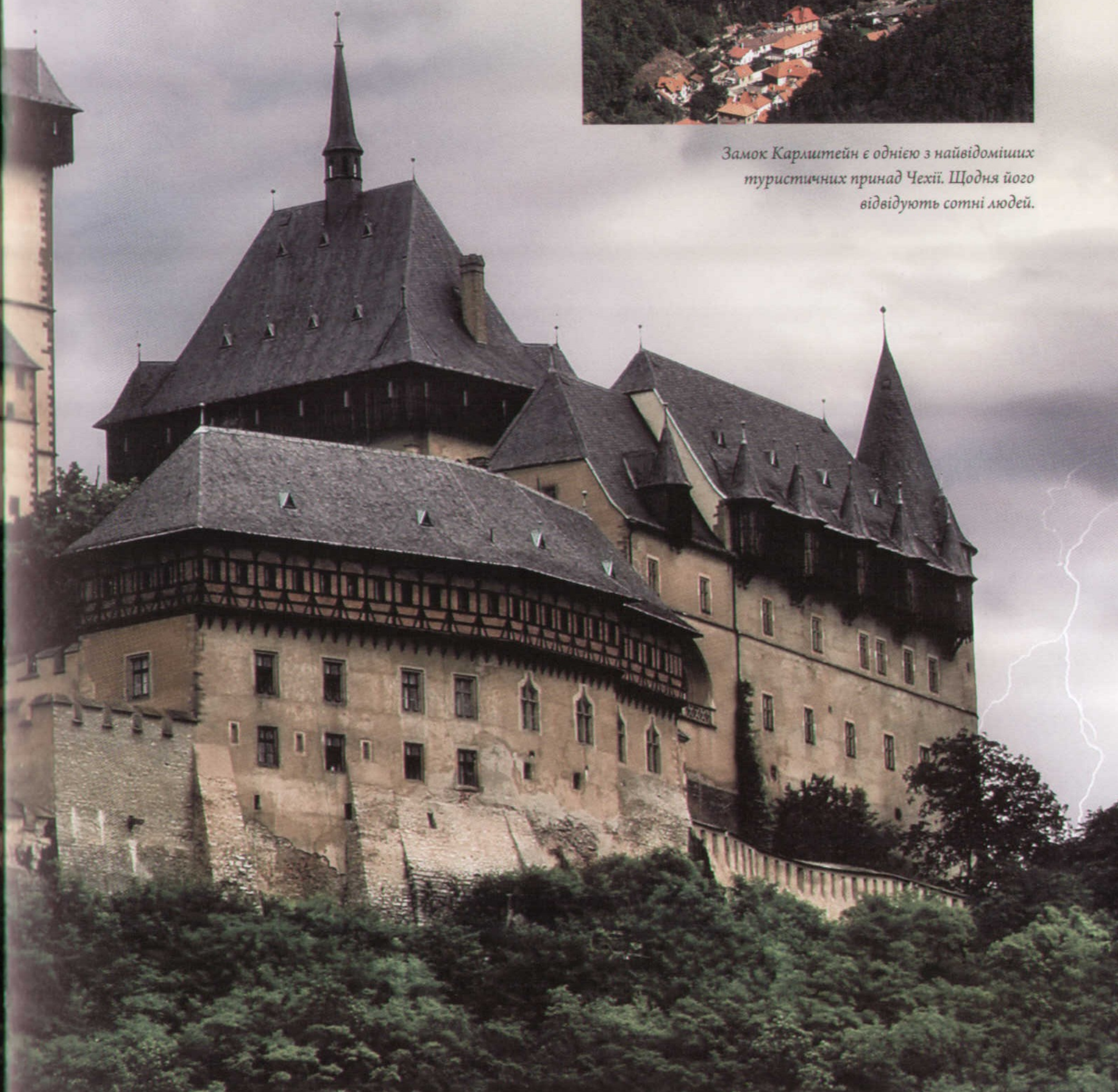

Донжон замку Карлштейн, де зберігалися королівські регалії

Замок Карлштейн

Раніше потрапити до капели Святого Хреста можна було лише з дозволу державного сейму, а вхід до неї ховався за чотирма дверима й дев'ятнадцятьма замками. Але нині унікальну готичну галерею відкрито для огляду загалу, як і копії королівських дорогоцінностей (оригінали зберігаються в Празі).

Замок славиться ще однією класичною туристичною принадою — потойбічними гостями. Саме тут дають про себе знати найбільше, порівняно з іншими твердинями Європи, привидів і химер. Серед завсідників древніх стін відзначають духа пастуха з бараном, аж дванадцять дам у білому, вогняні барила, що котяться прямо на переляканого відвідувача, і головного привида — рицаря на коні, певно самого Карла IV.

Замок Карлштейн є однією з найвідоміших туристичних принад Чехії. Щодня його відвідують сотні людей.

Орава

За часів Середньовіччя Орава лишалася бідним занедбаним регіоном, захованим серед лісів на північ від гірського хребта Мала-Фатра. Вважають, що тутешній замок постав у XIII ст. на місці давнього слов'янського городища. У цьому ж столітті з'являється і перша письмова згадка про твердиню, коли в 1267 р. власник на ім'я Балаша Зволен подарував її королю Белі IV.

Здавалося, неприступна фортеця на 112-метровій вапняковій скелі вічно охоронятиме торговельний шлях. Однак уже за деякий час вона обернулася на пустку, так що в сер. XVI ст. рід Турзо отримав у володіння напівзруйновану споруду. Щоб вдихнути нове життя в древні стіни, магнати доклали чимало зусиль: було реконструйовано Верхній замок, розширено Нижній і Середній. Тоді ж звели чудовий ренесансний палац, добудований до західної башти й посилений двома підковоподібними бастіонами.

У 1610—1611 рр. за наказом чергового володаря, протестанта за віросповіданням, на території фортеці будують каплицю. З тієї епохи збереглися кілька крипт, портретів власників твердині й викарбуваних епітафій.

У XVIII ст. каплицю переосвятили на католицький храм Архангела Михаїла, а в інтер'єр привнесли барокові елементи. Нині каплицю можна побачити відновленою після реконструкції 2006 р.

Після нищівної пожежі 1800 р. Оравський замок майже століття лежав у руїнах. Лише на зламі XIX і XX ст. рештки твердині перебудував у романтичному стилі граф Йосип Палффі. А в 1953 р. було розпочато реконструкцію комплексу. Нині на його території діє один з найстаріших словацьких музеїв (власне, низка музеїв: етнографічний, археологічний, природничий тощо), а замок лишається чи не найпопулярнішим у Словаччині — щороку мальовничу фортецю на високій скелі відвідують понад 200 тис. туристів. Передусім мандрівників приваблює експозиція історичного відділу, що досконало відтворює житло середньовічних володарів.

Саме в Оравському замку було знято першу кінострічку про графа Дракулу — «Носферату: симфонія жаху». Часом тут також влаштовують «Фестиваль привидів».

Башти Оравського граду

Фортеця на замковій горі Орава

В інтер'єрах можна оглянути меблі того часу, зразки зброї, а панянкам — помилуватися собою у старовинні люстерка. Однак екскурсоводи застерігають, що деякі з них є чарівними: одні надають вроди, а інші її забирають. І, звісно, персонами нон-грата в Ораві є мисливці за привидами. Бо один тут таки мешкає. Розповідають, що колись володарем твердині був жорстокий рицар Донк. Якось він так знущався над слугами, що навіть його дружина стала за них заступатися. Побачивши непокору, рицар спалахнув гнівом, вихопив меча і заподіяв жінці смерть. І хоч за мить він схаменувся, та скоєний злочин не міг виправити. Сумна постать жінки з докірливим поглядом переслідувала рицаря все життя, та й нині в ніч на Вербну неділю і День усіх святих з'являється в замку, щоб поскаржитися на навіженого чоловіка і свою недолю.

Старовинний герб Орави (словацьк. — Orava, угор. — Árva, нім. — Arwa), історичної області Словаччини, що раніше входила до складу Угорського королівства.

Зображення Оравського замку на старовинній гравюрі XVIII ст.

Бецков

Колись сучасний масив сірих мальовничих руїн на пагорбі Скаліца був королівською прикордонною фортецею між нижнім і середнім рукавами річки Ваг. Історія укріплення сповнена кривавих сторінок і славетних подій. Протягом XIII—XVI ст. замок витримав чимало перебудов, пізніше — турецьку облогу 1599 р. і занепав після пожежі 1729 р. (за іншими даними, 1727 р.).

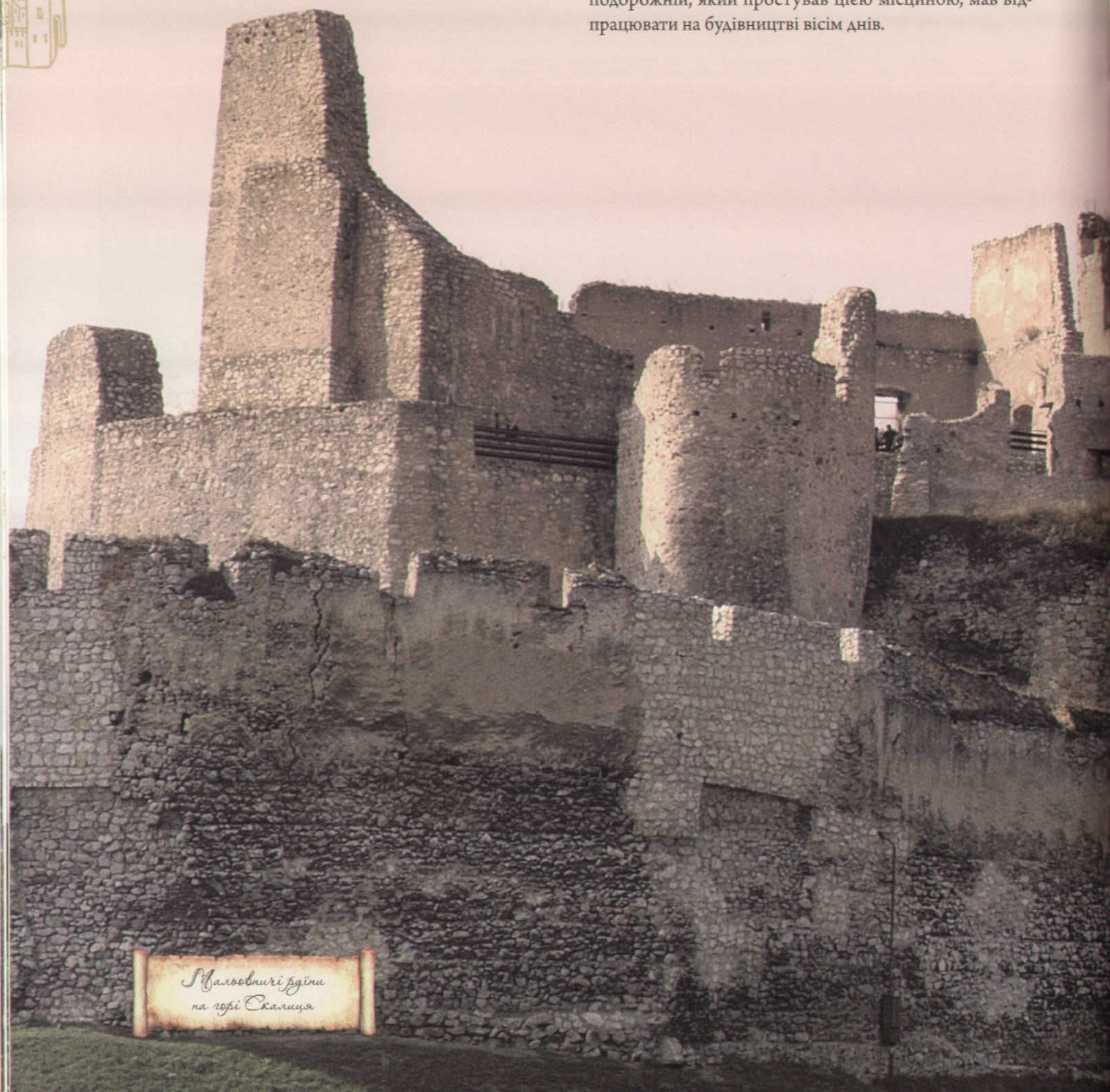
Можливо, саме через надто похмуру біографію твердині легенди про неї значно веселіші. Кажуть, форпост назвали ім'ям блазня вельможі Цтибора (Штибора) з Цтиборіць. Якось на полюванні блазень Бецко так потішив свого пана і гостей, що володар пообіцяв виконати будь-яке бажання дотепного слуги. Тоді Бецко вказав на гору Скаліца: «А постав-но там замок!» — зажадав він. «Для мене немає нічого неможливого!» — відповів багатій. І вже за рік на скелі виросла могутня фортеця. Не сама виросла: кожен подорожній, який проступав цією місциною, мав відпрацювати на будівництві вісім днів.

Угорці називали твердиню Болондоґ, чи Болондоц. Зберігся й угорський переказ з подібним сюжетом. Щоправда, там назву замку виводять від угорського слова «болонгоц» («блазень»).

Натомість історики певні думки, що легенді про Бецка не можна йняти віри. І хоч замок справді тривалий час належав впливовому угорському родові Цтиборів, його засновник, вельможа Цтибор, жив у XIV ст., коли твердиня давно існувала (перша згадка про неї датується XII ст.), а дістав її в подарунок від короля Зиґмунда Люксембурзького взагалі 1388 року. Спочатку ж фортеця називалася Блудинець: надто легко можна було заблукати в навколишніх заболочених лісах.

У 1996 р. руїни замку реконструювали й відкрили для відвідин туристів. Неподалік фортеці, у палаці Амбровець, облаштували музей історії Бецкова.

Мальовничі руїни на горі Скалиця

Дубровник

Історія створення фортеці Дубровник сягає корінням буремних подій слов'яно-аварського вторгнення на Балканський півострів у VI—VII ст., відбитих у творі василевса Константина Багрянородного «Про керування імперією». Тоді римські міста Салон (нині Солін) і Епідавр було зруйновано, і, рятуючись від войовничих зайд, частина жителів сховалася на неприступному скелястому острівці поблизу узбережжя Адріатичного моря. Невдовзі вони заснували місто Рагуза, назва якого перекладається як «скелястий берег».

Майже в цей час в іншій частині острова оселилися слов'яни. Їхня місцина була вкрита дібровами, тому й дістала назву Дубровник. Згодом обидва поселення злилися, утворивши нове місто. Але протягом тривалого періоду воно зберігало подвійну назву: у латинських джерелах — Рагуза, а в сербо-хорватських — Дубровник.

Стрімкі, майже неприступні скелі західного краю острівця незабаром укріпили кам'яними мурами. Тут було серце міста, а згодом княжа і єпископська резиденції. У VIII ст. звели ще одну стіну, у північній частині укріплену баштами. На похилому березі острова, відкритому болоту, розташовувалися так звані Болотні ворота, захищені надбрамною баштою. А дерев'яний міст, що починався від брами, сполучав острів з материком.

Дубровник швидко зростав і незабаром перетворився на місто-фортецю і значний торговий центр. Формально він належав Візантії, але зберігав певну самостійність і міг проводити незалежну політику.

У IX ст. місто було надзвичайно укріплене. Тож не дивно, що в 866—867 рр., чекаючи на флот візантійського полководця Микити Оріфа, замок витримав 14-місячну облогу могутнього арабського флоту.

Згодом Дубровник став процвітаючою торговою республікою, подібно до Венеціанської.

Фортифікаційні споруди міста постійно вдосконалювались. У XI ст. на стрімкій 37-метровій скелі виріс форт Святого Лаврентія — найдавніше з нині існуючих укріплень, що пильнувало місто із заходу. На його брамі збереглося горде кредо Дубровника, написане латиною: «Воля не може бути продана ні за які скарби».

Найбільш інтенсивна розбудова замку припадає на XIV—XV ст. І нині Дубровницька фортеця являє собою в плані неправильний багатокутник і є складною системою мурів, башт і фортів. Загальна довжина укріплень становить майже 2 км. Стіни сягають 22 м заввишки і 1,5—5,3 м завтовшки. По периметру фортечних мурів розташувалися 14 прямокутних і напівкруглих башт, а також 4 бастіони. А з боку материка, найуразливішої частини, фортецю захищають подвійні стіни.

Архітектурним символом Дубровника є башта Мінчета. Вона здіймається над містом у найвищій ділянці фортеці і є найбільшою серед веж твердині.

До комплексу фортечних укріплень входить також окремо розташований форт Ревелін, що оберігає підступи до східних стін і гавань. Ревелін сполучається зі старим Дубровником вузьким мостом, перекинутим через глибокий рів.

Краєвид фортеці Дубровник

Бран

Справжня румунська Мекка, замок Бран, розташований за 26 км від Брашова. Сюди приїздять полоскотати нерви казкою про найвідомішого вампіра у світі — графа Дракулу, героя роману Брема Стокера. Однак зі своїм реальним прототипом, волоським господарем Владом III Цепешом, він має небагато спільного.

Казкової краси замок починався як дерев'яна тевтонська фортеця Дітріхштайн. У 1242 р. її зруйнували монголо-татари. І ще понад століття укріплення на кордоні між Трансільванією і Валахією лежало пусткою.

У 1377 р. угорський король Сигізмунд наказав відновити фортецю на високому пагорбі. Замок у самою природою укріпленому місці не потребував фундаменту — у нього і зараз його немає. Будівництво тривало п'ять років коштом міщан Брашова — за це король надовго звільнив їх від сплати податків. Невдовзі поблизу замкових стін виникло поселення Бран. У 1622—1625 рр. над ним здійнялися дві нові башти. Загалом твердиня налічує 57 кімнат, кілька переходів та обов'язковий у такому місці таємний хід у вартову вежу. Популярне серед туристів місце — колодязь у внутрішньому дворі замку — начебто веде в підземелля Брана.

Замок графа Дракули

Волоський господар Влад III Цепеш (1431—1476), відомий як Дракула, справді бував у фортеці, хоча історики достеменно не знають, чи він тут споглядав, як горить підпалений за його наказом Брашов, чи відбував ув'язнення. У стольному місті Влада, Тирговіште, теж є руїни замку, та воно не може похвалитися рельєфом, тож Брем Стокер помістив маєток свого кровожерного героя серед гір Трансільванії.

У 1920 р. Бран стає літньою резиденцією королеви Марії, яка мешкала тут зі своїми доньками. Нині в замку експонується колекція творів мистецтва, старовинних меблів і зброї, яку збирала правителька Румунії.

У Трансільванії ніде сховатися від упирів з їхніми іклами. Вони нахабно клацають зубами з біг-бордів, от-от цапнуть за палець з вітрини сувенірної крамнички, відверто позують для рекламних буклетів готелів і кав'ярень.

«Друже мій, вітаю Вас у Карпатах. Я нетерпляче чекаю на Вас. Цю ніч спіть безтурботно. Завтра о третій вирушає диліжанс до Буковини; у ньому для Вас замовлено місце. На перевалі Борго на Вас чекатиме моя карета, якою дістанетеся замку. Не сумніваюся, що ви отримаєте задоволення від перебування у моїй чудовій країні. Дракула, Ваш приятель».
(Брем Стокер, «Дракула»)

Ось вам яскравий приклад ефективної піар-кампанії, розпочатої в книгарнях Дубліна 112 років тому. Бестселер 50-річного Брема Стокера, який жодного разу не приїздив до Трансільванії, став золотою жилою для румунських турфірм. Стійка асоціативна пара «Румунія — Дракула» працює ідеально. І нині щороку мільйони людей з усіх куточків світу приїздять у серце Карпат, щоб побачити моторошний замок вампіра.

Кілька років тому Бран відвоювали законні власники, родина Гогенцоллернів. Онук королеви Марії Домінік Габсбург зобов'язався залишити замок туристичним об'єктом найближчі три роки.

Корвінешть

Між заводів і труб індустріальної Хунедоари на високій скелі спинається в небо готичне диво — замок Корвінешть. Назва твердині нагадує про багату родину Корвінів (Корвінешть), яка збудувала фортецю над річкою Зласті в XIII ст. Зводилися укріплення на місці військового табору давніх римлян. Власник замку, Янош Хуняді Корвін, був чи не найбагатшою людиною в Трансільванії та Угорщині, а пізніше став угорським королем. Свої статки Корвін, за походженням дрібний шляхтич, набув під час Гуситських війн і хрестових походів. На згадку про угорський варіант прізвища її колишнього власника фортецю часом називають Хуняді.

У сер. XV ст. замок було перебудовано і модернізовано за наказом відомого борця з турецькою агресією Янку де Хунедоара, майбутнього князя Трансільванії і принца-регента Угорщини.

До наших днів у Корвінешті збереглися оздоблені кам'яними і дерев'яними орнаментами широкі галереї, замкова каплиця, 50 кімнат (стіни багатьох із них прикрашені фресками та розписом) і, звичайно ж, головна башта — неприступний донжон. Хоча й інші вежі твердині цікаві: це і Башта палиць, і колишній продуктовий склад Білий бастіон, і башта Капістрано, названа так на честь монаха, який мешкав при замковому дворі.

До цього часу неабияк вражають велика парадна Зала рицарів, а також Зала Дієт (так називався урядовий орган середньовічної Трансільванії, який існував протягом короткого часу), прикрашена медальйонами з портретами правителів Валахії й Молдови. У північному крилі замку збереглася лоджія Матея — один з найбільш ранніх зразків Ренесансу в Трансільванії. У цій дивовижно гарній готичній твердині можна знайти також риси пишного стилю бароко, які з'явилися під час пізніших перебудов.

Замок Корнівешть (Хуняді)

Нині замок Корвінешть відкритий для огляду туристів протягом цілого року. Фортецю вподобали кінематографісти не лише Румунії, а й інших країн. Приміром, наприкінці 1980-х років тут знімали російський фільм «Пригоди Квентіна Дорварда, стрільця королівської гвардії».

Влад Дракул в Корвінешті

Корвінешть також пов'язують з популярною в Румунії дракульською темою: у замку був ув'язнений батько Влада Цепеша, господар Валахії Влад Дракул. Так Корвіни покарали його за те, що не дотримав обіцянки допомогти їм у битві з турками.

Болгарія

Царевець

Уже самою назвою фортеця Царевець указує на свій столичний статус — і це правда: вона розташована в місті Велико Тирново, третій столиці Болгарії. У 1185 р., скинувши візантійське ярмо, Болгарія знову почала розвиватися як самостійна держава. Звільнити попередню столицю країни, Преслав, не вдалося. Тому за нову столицю царства обрали самою природою укріплене місто Тирново на перехресті торгових шляхів. На залісненій горі, що височіє над містом, збереглися пам'ятки фракійської та візантійської епох, фундаменти давніх поганських і перших християнських храмів.

Саме на горі Царевець було облаштовано резиденцію болгарського царя Петра IV. У XII ст. тут був епіцентр культурного, економічного, адміністративного і релігійного життя Болгарії, а в той час країна вважалася однією з наймогутніших у Східній Європі і займала майже весь Балканський півострів.

У болгарській державній традиції лев запозичений з візантійської геральдики. На старовинному гербі лев символізував владу й могутність. А на сучасному — потрійне зображення цієї тварини позначає три історичні області Болгарії: Мезію, Фракію та Македонію. І навіть грошова одиниця Болгарії також називається лев.

Коли в 1235 р. Вселенський Патріарх дав дозвіл відновити болгарську церкву, на горі Царевець з'явилася і резиденція патріарха цієї країни. Тоді ж Царевець почали називати «другим після Константинополя» православним центром. Резиденцію владики і нині можна побачити на найвищій терасі гори. Комплекс площею 1413 кв. м складається із захисних стін, собору та внутрішнього двору, забудованого трапезними, адміністративними і житловими будинками, бібліотекою та приміщенням для рукописів.

Коли в XIV ст. Болгарія підкорилася Туреччині, Царевець поволі занепав. Довершив руйнування землетрус на поч. XX ст. Повернули комплекс до життя археологи і реставратори. Їхніми зусиллями було відновлено численні брами, могутні стіни (до 3 м завтовшки) та бойові башти (до 12 м заввишки). З 1877 р. першу браму охороняє кам'яний лев — давній символ болгарської державності. А від підошви відновленого в 1970-х роках патріаршого собору відкриваються фантастичні краєвиди. Щовечора фортецю підсвічують вогні аудіовізуальної вистави «Світло і звук».

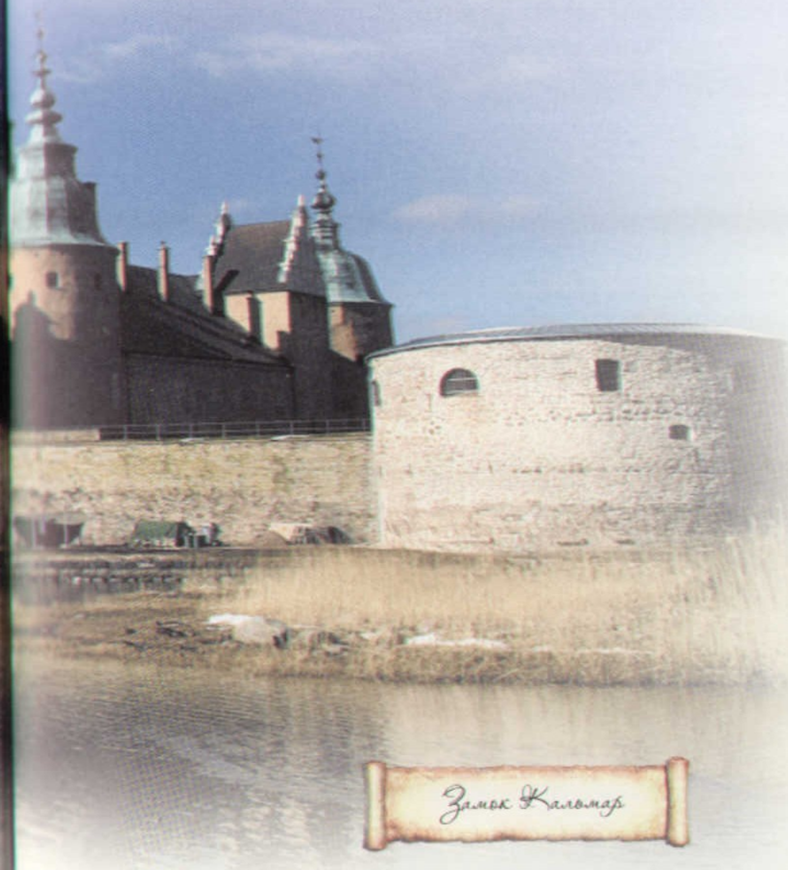
Резиденція болгарського патріарха на горі Царевець

Фортеця Царевець

Замок Кальмар

Кальмар

За часів Середньовіччя шведське місто Кальмар не лише мало смачну назву, а й було ласим шматком для піратів. Тож, уже в XII ст. його жителям довелося збудувати вартову вежу, яка б охороняла поселення від морських розбійників. А століття потому, у 1280-х рр., за наказом короля Магнуса Ладулуса башта почала обростати іншими прибудовами. Так виник замок Кальмар (від скандинавського слова «kalm» — річний острів).

Саме в Кальмарі 20 липня 1397 р. королева Маргарита зібрала цвіт скандинавської шляхти — з Данії, Швеції й Норвегії, щоб проголосити «Кальмарську унію». Відтоді всіма скандинавськими країнами належало управляти одному монарху. Певна річ, що першим королем «за новими правилами» обрали спадкоємця Маргарити, Еріка Померанського.

У XVI ст. правлячою династією Швеції стали Васи. Нові монархи вважали замок застарілим, тож приступили до його реконструкції — такої масштабної, що на неї навіть не вистачило грошей королівської скарбниці. У 1553 р. із заходу до нього прибудовуються бастіони і башти. У другій половині XVI ст. фортецю знову перебудовують, надаючи виразно ренесансних рис. Ще дві башти виросли на мурах замку в 1610 р.

А через рік між Швецією і Данією спалахнула війна, яка ввійшла в історію під назвою Кальмарської. За три роки військових дій споруда пережила не одну облогу. Урешті, шведський монарх Густав II Адольф повернув Кальмар у свої володіння. Протягом 1673—1692 рр. країною правив Карл XI. Він-то й був останнім з королів, які мешкали в замку. Магнати XVIII ст., призвичаєні до розкоші й комфорту, жити серед товстезних старомодних стін не бажали. Тож Кальмар вирішено було перетворити на в'язницю і зерносховище.

Коли 1852 р. у місті звели нову в'язницю, старий замок заходилися реставрувати й відновлювати історичні інтер'єри. Нині в його стінах діє музей. А замкова каплиця (1592) з вишуканим інтер'єром і прикрашеними монограмами лавами монархів є улюбленим місцем укладення шлюбних угод сучасних швейцарців.

Шведські інтриги XIV століття

У 1364 р. шведський престол захопив німецький герцог Альбрехт Мекленбурзький. Обурена такими діями частина дворянства запропонувала королеві Данії Маргариті повернути за їхньою допомогою шведський трон і носити його разом з малим сином Олафом. Королева пристала на цю пропозицію. А коли в 1387 р. втратила сина, була проголошена повноправною володаркою Швеції. Два роки потому узурпатора престолу Альбрехта Мекленбурзького скинули, а в Кальмарському замку підписали договір про створення союзу скандинавських країн.

Старовинні гармати, встановлені на бастіонах фортеці Кальмар у XVI ст.

Кронборг

Замок Кронборг розташований у місті Хельсінґер на березі протоки Ересунн, що з'єднує Балтійське й Північне моря. Тривалий час твердиня виконувала подвійну функцію: митного посту для кораблів і форту на кордоні зі Швецією. З іншого боку протоки було зведено його супротивника — шведське укріплення Хельсіґборґ, що виконувало аналогічні функції.

Однак старовинна легенда відбиває значно поетичнішу історію заснування Кронборґа. Колись при дворі імператора Карла Великого служив данський вождь Хельґере. Звитяжний воїн зажив неабиякої слави, адже не програв жодної битви. Але туга за батьківщиною змусила його покинути службу й повернутися в Данію. Багато днів він простував пішки не склепивши очей, урешті сів перепочити і, спершись на свого меча, заснув. Та, на диво, не прокинувся, а скам'янів. Люди ж вирішили, якщо є рицар, то бути й замку. Невдовзі на цьому місці заснували фортецю, а статую Хельґере перенесли до її підземелля. За переказом, богатир прокинеться, коли Данії загрожуватимуть вороги. Саме тому за часів Другої світової війни данське антифашистське підпілля обрало ім'я вождя за пароль.

Переказ про Хельґере належить до часів значно давніших, ніж будівництво замку. А перші укріплення на місці Кронборґа звели з ініціативи Ганзейського союзу — надзвичайно впливового в середні віки об'єднання торгових міст Німеччини.

Перший камінь замку заклав король Ерік VII Померанський у 1420 р. А в 1585 р. король Фредерік II перебудував твердиню і назвав її Кронборг. За плануванням і розмірами фортеця не мала на той час аналогів у Європі і вважалася неприступною. Щоб протистояти військовій загрозі з боку Швеції, на її бастіонах чатували вартові великого гарнізону, а на товстелезних мурах у бік протоки видивлялися десятки гармат. У 1629 р. твердиня дуже постраждала від пожежі, однак зусиллями знаменитого «короля-будівельника» Крістіана IV була відновлена. Суворої зими 1658 р. вода вузької протоки Ересунн замерзла, і по кризі 20-тисячна армія шведського короля Карла X легко підступила до стін замку. Після тритижневої облоги твердиня впала, а міф про її неприступність було розвінчано. Пізніше данці укріпили мури валами й повернули фортеці колишню славу.

Протистояння між Данією і Швецією поширилося навіть на дрібниці світського життя. Відомо, що близько 1580 р. шведський король Ерік XIV наказав виткати для палацу гобелени із зображенням 143 монархів своєї країни, рід яких виводив аж від біблійного Ноя. Тоді, бажаючи дошкулити конкурентові, данський король Фредерік II зажадав мати ще більше гобеленів із зображенням у лавах правителів навіть власного сина. Урешті, шведи створили чотири гобелени, а данці — сорок! Сім із них донині прикрашають Кронборзький палац.

У 1785 р. замок перебудували в стилі Ренесансу, й у такому вигляді він зберігся донині. У XIX ст. деякий час фортеця правила за в'язницю і митницю.

Нині Кронборг є не лише туристичним об'єктом, а й монаршою резиденцією. Королівське подружжя використовує його в представницьких цілях і для урочистих подій. На території замку розташовано також Музей судноплавства, що розповідає про історію данського кораблебудування. У його залах можна побачити знамениті човни, знайдені в курганах скандинавських конунгів.

Кронборг і Ельсінор

Найбільшої слави замок зажив не штурмами й облогами, а завдяки літературному твору — трагедії Шекспіра «Гамлет». Дія всесвітньовідомої п'єси розгортається саме у твердині Ельсінор (перекручена назва міста Хельсінґер, де розташований замок). Свідчень, що Шекспір коли-небудь бачив цей замок, не існує. Вочевидь, це був просто найзнаменитіший форт Скандинавії, а можливо, єдиний відомий драматургові. Незважаючи на це, мільйони туристів з усього світу прагнуть приїхати до Кронборга, щоб відвідати місце дії знаменитої трагедії, а інколи й побачити чергову постановку «Гамлета» в стінах замку.

Аренсбурґ

Замок Аренсбурґ, розташований на південному березі острова Сааремаа, охороняє протоку, що сполучає Балтійське море з Ризькою затокою. Першу, дерев'яну фортецю на острові збудували приблизно в X—XI ст. місцеві балтійські племена. У 1227 р. ці землі захопили рицарі Лівонського ордену, але за укладеним ще в 1204 р. договором вони відійшли до володінь єпископа Езель-Вікського (Езель — друга назва Сааремаа).

У ході воєнних дій укріплення було знищене пожежею (його звуглілі рештки виявили археологи), а на згарищі незабаром постав мурований замок — прямокутна будівля з наріжною баштою.

Центральну вартову вежу, що збереглася до наших днів, було зведено в 1261—1263 рр. Споруда налічує п'ять поверхів і сягає 29 м заввишки. Тож не дивно, що її було названо Довгий Герман. Єдиний вхід до башти розташовано на висоті 10 м від землі, на рівні другого поверху. Традиційно для середньовічних укріплень перший поверх вежі являє собою приміщення без вікон, до якого можна потрапити лише через отвір у високій (9 м) склепінчастій стелі. У стіні башти заховано шахту, як вважають, призначену для скидання нечистот. Проте в народі її називають Левина яма. За переказом, у давнину на дні шахти тримали голодних левів, яким на поживу кидали засуджених на смерть.

У XIV ст. форт був значно перебудований. До 30-х рр. XV ст. завершили спорудження нової могутньої стіни передзамкового укріплення (близько 600 м завдовжки) з півсотнями бійниць. Його посилювали мініатюрні фланкуючі башти, що складали в плані три чверті кола, а також великі напівкруглі і круглі башти.

У цей період протистояння між різними політичними угрупованнями в Прибалтиці загострилося, і в 1434 р. Аренсбурґ узяли приступом рицарі Тевтонського ордену. У XVI ст., коли орден утратив могутність, замок перейшов до данської корони. Наступного століття Аренсбурґ був знаний як шведська фортеця. Приблизно в 1600 р. її кам'яні мури оточили земляними укріпленнями, що складалися з куртин і бастіонів.

У 1711 р., під час Північної війни, Аренсбурґ захопили війська Петра I, приєднавши твердиню до Російської імперії. У ході воєнних дій форт зазнав великих руйнувань: будинок конвенту на внутрішньому дворі спалили, а бастіони висадили в повітря.

У першій половині XIX ст. у фортеці містилося зерносховище, а 1868 р. — богадільня. Упродовж наступного століття Аренсбурґ занехаяли, але згодом відновили. Нині на території замку розташовано Сааремааський краєзнавчий музей.

Легенда про замурованого рицаря

У 1785 р., під час відбудови замку, робітники знайшли на внутрішньому подвір'ї замурований льох. Посеред нього в кріслі за столом сидів... скелет. Як стверджують, у XVI ст. тут замордували папського посланця, який прибув до Прибалтики для боротьби з Реформацією. Місцеві феодали-протестанти вирішили випробувати побожність ворожого інквізитора, намовивши вродливу білявку спокусити його. Рицар-чернець випробування не витримав і порушив обітницю доброчесності. Після цього красуню ув'язнили в монастир, а інквізитора, який намагався викрасти кохану, живцем замурували в підвалі замку.

Замок Аренсбурґ

Таллінн

Історія Таллінна, столиці Естонії, бере початок з XI ст. Тоді в землі Рявала місцеві жителі, ести, звели перші дерев'яні оборонні споруди. Вапняковий пагорб Тоомпеа, де височіла маленька північна фортеця, вважався священним, бо саме в цьому кургані, як оповідається в епосі «Калевіпоег», спочиває легендарний король Калев.

Навіть у першій документальній згадці про місто, зробленій у 1154 р., увага звертається передусім на фортифікованість Таллінна: арабський географ Аль-Ідрісі пише, що «Маленьке місто радше схоже на фортецю». У ті роки Таллінн, який русичі знали як Коливань, підпорядковувався Великому Новгороду. Однак улітку 1219 р. місто відбив данський король Вальдемар II і його назву було змінено на Таллінн — «данське місто». Бо ж саме данці заповзялися енергійно перебудовувати старе городище. А вісім років потому ці землі підкорив орден Мечоносців. За наказом магістра ордену на вершині Тоомпеа звели мурований замок, відокремлений від міста сухим ровом. Натомість весь Таллінн оточили мурами і баштами. Місту це пішло на користь, а от рицарі, як виявилося, старалися не для себе: за наказом папи римського землі естів з 1238 р. повернули данцям, цього разу більш ніж на сто років.

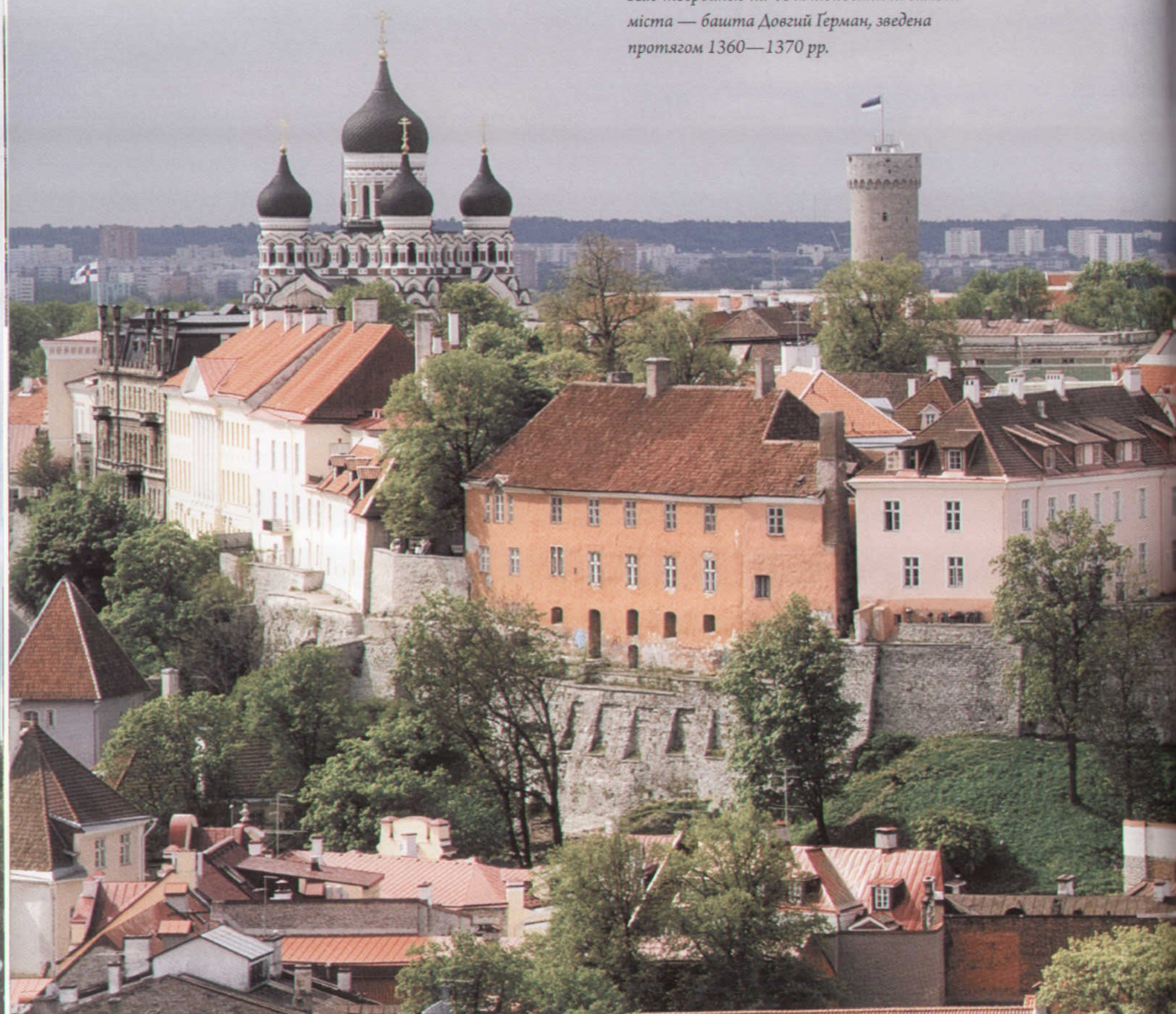
Однак згодом фортеця змінювала власників мало не щороку: 1346 р. у її стінах розташувався Тевтонський орден, 1347 р. — Лівонський... При цьому всі активно розбудовували твердиню.

Найдавніша частина естонської столиці, відома як Старий Таллінн, донині зберегла чимало середньовічних укріплень. Одна з частин Старого міста, Вишгород, розташувалася на вершині пагорба Тоомпеа. Тут у перебудованому замку Тоомпеа (XII—XIV ст.) працює сучасний парламент країни.

Нижнє місто оточують 18 башт і рештки мурів, які датуються XIII—XVI ст. Приземкувата башта Товста Маргарита на вулиці Пікк аж з XV ст. охороняє три старі будиночки. Здається, що вони притулилися один до одного, мов перелякані дівчатка, тому й дістали назву «Три сестри». Поблизу Товстої Маргарити розташувалася Велика морська брама, адже Таллінн — це ще й старовинне портове місто. Збереглася також Віруська в'їзна брама, прикрашена двома високими баштами. Від них починається вулиця Віру, що прямує до Ратушної площі Старого міста.

Інші башти теж мають цікаві назви: наприклад вежа Стюр ден Керл («Відбивай ворога») чи кругла башта Пільсьтікер («Гострильник стріл»).

Над твердинею на 48 м підноситься символ міста — башта Довгий Герман, зведена протягом 1360—1370 рр.

Вишгород Старого Таллінна

Нарва

Назва Нарва в багатьох асоціюється з боями Першої світової війни. Саме під стінами цього естонського міста зародилося свято 23 Лютого, День захисника Вітчизни в Росії. Проте історія Нарви значно давніша і налічує чимало битв. Замок у Нарві збудували наприкінці XIII ст. данці. У ті часи фортеця складалася з укріпленої баштою цитаделі та двох дворів-форбургів. На великому західному подвір'ї в разі нападу ховалися жителі міста, а менший, північний двір ставав однією з ліній оборони форпосту.

Башта-донжон Довгий Герман

З 1347 р. Нарва перетворюється на резиденцію нарвського фогта — магістра Лівонського ордену, котрому підкорялась у ті роки вся країна. Войовничі ченці перебудовують замок під свої потреби: головну будівлю облаштовують під конвентський будинок з внутрішнім двориком і двома баштами-данскерами. До північно-західного кута західного двору було прибудовано круглу башту-рондель. У XVII ст. на території західного двору з'явилися Велика мурована зала (резиденція шведської влади) та арсенал-цейхгауз. А у XVIII ст., коли місто оточили бастіонними укріпленнями, біля твердині виросли бастіони Спес і Фортуна.

Середньовічна романтична руїна цікавила поціновувачів старовини вже в XIX ст. Перші реставраційні роботи тут велися ще в 1846—1847 рр. під керівництвом інженера Модеста Резвого. У цей час і до 1941 р. у форті стояв гарнізон, а в його цитаделі зберігали боєприпаси та провізію. Нарвські укріплення були дуже поруйновані в часи Другої світової війни. У 1968 р. розпочалася реставрація Нарвського замку, а двадцять років потому на території комплексу відкрили музей.

Башта Довгий Герман

Найвищою в замку є башта Довгий Герман. Нині її висота сягає 50 м, а товщина стін — 4 м. У західному крилі споруди розташовувалися головні приміщення фортеці: спальня (дормиторій), житлові приміщення і трапезна (рефлекторій). У північному крилі містились кухня і кімнати фогта. Два інших крила використовувались як складські приміщення. На другому поверсі було облаштовано каплицю.

Понад сімсот років над річкою Нарвою підноситься монолітний середньовічний замок-красень, гордо дивиться на суперника на протилежному березі іншої країни — російський Івангород.

Замок Нарва

Нині Турайдський замок є одним із центрів культурного життя Латвії та найвідвідуванішим музеєм країни.

Турайда

Турайдський музей-заповідник ховається на правому березі мальовничої річки Гауї за 50 км на північний схід від Риги. Його охороні підлягають 37 історичних будівель, розташованих на території 41 га.

Панорама Турайдського замку з головної башти

У 1201 р. єпископ Альберт Буксхевден заснував у гирлі Даугави майбутню столицю Латвії — Ригу. А 13 років потому за його наказом Рацебурзький владика Філіп заклав перший камінь Турайдського замку. По завершенні будівництва твердиня дістала назву Friedensland, що можна перекласти як «Мирна земля». Німецька назва не прижилася, але донині збереглася назва Турайда (Торейда), що мовою древніх лівів означає «Божественний сад» («Tora» — «Бог», «aida» — «сад»).

Замок зберігав своє стратегічне значення багато століть поспіль, поки в 1776 р. не впав жертвою полум'я. Відновлювати вщент зруйновану фортецю наважилися лише за 200 років. Реставрацію розпочали в 1953 р., спершу відбудувавши головну башту пам'ятки 26 м заввишки (нині на ній облаштовано оглядовий майданчик для туристів). З верхнього поверху вежі відкривається неймовірний краєвид мальовничих околиць міста, які називають Латвійською Швейцарією.

Легенди про засновників Тракайського замку

Одна з легенд стверджує, що колись під час полювання князь Гедімінас вийшов до гарного нагорба і так уподобав цю місцину, що наказав звести тут свою резиденцію. Історики певні думки, що Гедімінас і справді переніс сюди свою столицю в 1321 році. За іншим переказом, син Гедімінаса, Кястутіс, зустрів у лісі юну красуню-весталку Біруте. І хоч дівчина дала обітницю чистоти, молодий князь силоміць привіз її до Тракая, де збудував фортецю і взяв дівчину за дружину. А пізніше Біруте народила князю сина Вітаутаса, найвідомішого з усіх литовських князів (українці знають його під ім'ям Вітовт).

Тракай

Углибінь озер Гельве та Лука ось уже протягом багатьох століть видивляється Тракай — головний форпост давньої столиці Великого князівства Литовського.

Твердиню було споруджено близько XIV ст. з червоної цегли і сірого каменю. А за часів правління князя Вітаутаса, коли кордони Литви сягали Балтійського і Чорного морів, замок було добудовано і розширено. Тракайське укріплення вважалося одним з наймогутніших у Східній Європі й жодного разу не відкрило брами перед ворогом. Ще б пак, адже будівництвом керував Радіке, найкращий зодчий хрестоносців, якого надіслав до Тракая сам магістр ордену.

Твердиня складалася з двох частин: триповерхового князівського палацу і призамкових будівель. Форпост облаштували системою повітряного опалення, геніальною і простою: гаряче повітря по трубах піднімалося вгору і таким чином нагрівало глиняну підлогу. Спальня князя сполучалася таємним ходом з казначейською палатою, звідки можна було непомітно вийти на двір.

У період розквіту Тракая (XV ст.) замок часто відвідували поважні гості: наприклад, щороку тут зупинявся зі своїм почтом польський король Ягайло, двоюрідний брат Вітовта. У прикрашеному фресками та вітражами головному залі відбувалися підписання договорів, тут грали в шахи і влаштовували учти.

Зі смертю Вітовта восени 1430 р. Тракай втрачає свій столичний статус, хоча певний час тут усе ще зберігали литовську державну скарбницю і метрику.

Поступово замок занепав, перетворившись на руїну. Під час війни з Московською державою (1655—1657) місто і твердиню було пограбовано і спалено. Відреставрувати комплекс намагалися вже наприкінці XIX ст., але вдалося це лише за радянських часів.

Нині Тракай щороку зустрічає тисячі туристів. Крім екскурсії замком, тут можна покататися на човнах і відвідати численні караїмські кав'ярні (караїмів запросив до Тракая ще князь Вітовт на поч. XV ст.).

Краєвид острова замку Тракай

Виборг

Будівництво Виборзького замку розпочалося в 1293 р. за наказом Торкеля Кнутсона, опікуна малолітнього шведського короля Біргерера Магнуссона. Фортецю звели на острівці Фінської затоки, порубіжних землях з Новгородським князівством, тож їй не раз доводилося бачити під своїми стінами войовничих сусідів.

У вересні 1495 р. до Виборга підступили полки великого князя Івана III. Облога замку тривала три місяці, а в останній день листопада нападники зважилися на приступ. Уперше застосувавши облогову артилерію, росіянам вдалося захопити стіну і дві башти укріплення. Не в змозі відбити атаку, комендант форту Кнут Поссе наказав висадити в повітря башту Андерса. Укріплення впало, поховавши під собою чимало ворогів, штурм було відбито, а облогу знято. Цей випадок в історії міста дістав назву «Виборзький грім», а Кнут Поссе зажив слави могутнього чаклуна, який вміє викликати землетруси, підпалюючи суміш із жаб і пороху.

Здобувши важку перемогу, шведи заходилися вдосконалювати фортифікаційну систему укріплення. Розвиток артилерії і винахід чавунних снарядів зумовили зміну конструкцій оборонних споруд. Відтоді почали мурувати товсті низькі замкові стіни і приземкуваті широкі башти. Відповідно до цих вимог розбудовували і Виборг. Місто, що виросло на півострові перед замком, оточили мурами з десятьма бойовими баштами. Згодом поряд квадратних у плані веж (Пожежної, Сторожової, Нової, Шевця) спорудили більш досконалу круглу башту, що дістала назву Райська.

Таким чином, поступово замок перетворюється на тилову позицію фортеці й перебудовується під застосування артилерії. У 1563 р. по кутах твердині виростають могутні бастіони. А наступного року в центрі острова надбудовують головну башту.

Сама назва донжона, що дістав ім'я на честь святого Олафа, славетного норвезького короля, указувала на непересічність споруди. Свого часу вона була найвищою в Скандинавії, а після перебудови не мала рівних серед донжонів усієї Європи. Верхня частина 70-метрової прямокутної башти набула восьмигранної форми, а в товстих стінах прорізали гарматні бійниці для кругового обстрілу ворога (у XIX ст. дах башти згорів, і в 1890 р. його заступив сучасний купол). Розповідають, що коли погожої днини видряпатися на вежу і добре примружитися, то видно береги Фінляндії.

Про походження назви Виборг

За однією з версій, назва «Viborg» перекладається як «фортеця біля затоки», за іншою — означає «свята фортеця». Відомий шведський середньовічний рицарський роман «Хроніка Еріка» так розповідає про заснування твердині: «...і збудували вони укріплення в тім краї, де кінчається християнська земля і починається земля поганська. Ця фортеця називається Виборгом і розташована на сході. У русів виявилося, таким чином, менше підвладної їм землі, і лихо спіткало їх коло самісіньких дверей...».

У 1970 р. після проведення архітектурно-археологічних робіт у замку Виборга працює краєзнавчий музей. Крім експозиції, що висвітлює історію твердині, тут розташовано відділ морської археології та зали, присвячені тваринному світу Балтики.

Зважаючи на такі вдосконалення, не дивно, що чергові спроби росіян захопити укріплення виявилися невдалими. Більше того, за умовами Столбовського миру (1617), Московська держава взагалі втратила вихід до Балтійського моря, і Виборзька фортеця майже на століття дістала перепочинок. Що поробляли в цей час шведи, видно неозброєним оком і понині, варто лише придивитися до мурів фортеці, пошрамованих давніми приступами і нашвидкуруч полатаних напередодні Великої північної війни.

З розв'язанням протистояння в 1706 р., росіяни розпочали нові спроби відвоювати неприступну твердиню. У березні 1710 р. з острова Котлін по кризі Фінської затоки до замку рушило 13-тисячне військо генерал-адмірала Ф. М. Апраксіна. А наприкінці квітня цар Петро I надіслав до Виборга 270 кораблів молодого Балтійського флоту. Певна річ, п'ять тисяч оборонців, на озброєнні яких була 151 гармата, не змогли протистояти такому сильному ворогу. І невдовзі шведський гарнізон мусив капітулювати.

На поч. XIX ст., після чергової перемоги над Швецією, Росія остаточно затвердилася в Балтиці й підпорядкувала собі Фінляндію. Відтоді Виборзький замок перетворили на казарми для гарнізону і в'язницю. Довершили руйнування пам'ятки дві страшні пожежі. І лише за кілька десятиліть Російське військове відомство, нарешті, виділило кошти на відбудову укріплення. Під час перепланування міста в 1860-ті рр. більшість бастіонів фортеці зрівняли із землею. Як історичну пам'ятку лишили тільки бастіон Панцерлакс («Щит затоки»).

Виборзький замок і башта Св. Олафа

Шліссельбург

Шліссельбург, Нотебург, Петрофортеця, Орєшек — це все назви однієї твердині. Остання якраз і є найдревнішою — належала острову, на якому спорудили перше укріплення. Знаменна подія сталася в 1323 р., коли онук Олександра Невського, князь Юрій Данилович, зажадав збудувати на теренах Новгородського князівства нову фортецю. Місце під форпост було обрано напрочуд вдало — острів розташовувався на важливому водному шляху від верхів'я Неви до Фінської затоки і заступав шлях у Ладозьке озеро. Тут розпочинався знаменитий торговий маршрут із варяг у греки. Тож, контролюючи острів, можна було збирати багате мито з купецьких кораблів. Вигідне стратегічне розташування обумовило й подальшу долю фортеці — вічного яблука незгоди між новгородцями і шведами.

Перші укріплення твердині були дерев'яні, але й існували недовго. У ході протистояння 1348—1349 рр. новгородці повернули захоплену ворогом фортецю, але спалену дощенту. Тому через три роки приступили до будівництва кам'яного укріплення, першої багатобаштової споруди на півночі Русі. На мурах твердині виросли три вежі, біля підніжжя яких, на замковому дворі, купчилися дерев'яні будиночки поселенців. Потрапити туди можна було лише через Ворітну башту.

Наприкінці XV ст. Новгородське князівство втратило незалежність і було приєднане до Московської держави. Тоді ж вирішили зміцнити прикордонну фортецю, пристосувавши її застарілі укріплення під ведення артилерійського обстрілу. Мури і башти відсунули до самої води, щоб завадити супротивникові пристати до берега, висадити війська і розташувати облогові машини. По периметру шестикутного в плані укріплення постали високі мури і сім круглих башт.

Кожен з чотирьох ярусів веж було оснащено бійницями і спеціальними отворами для підйому боєприпасів. У північно-східному кутку твердині під захистом ще трьох башт побудували цитадель — внутрішню фортецю. Через заповнений водою глибокий рів до неї можна було перебратися по звідному містку.

З 1965 р. фортеця Шліссельбург є філіалом Державного музею історії Санкт-Петербурга.

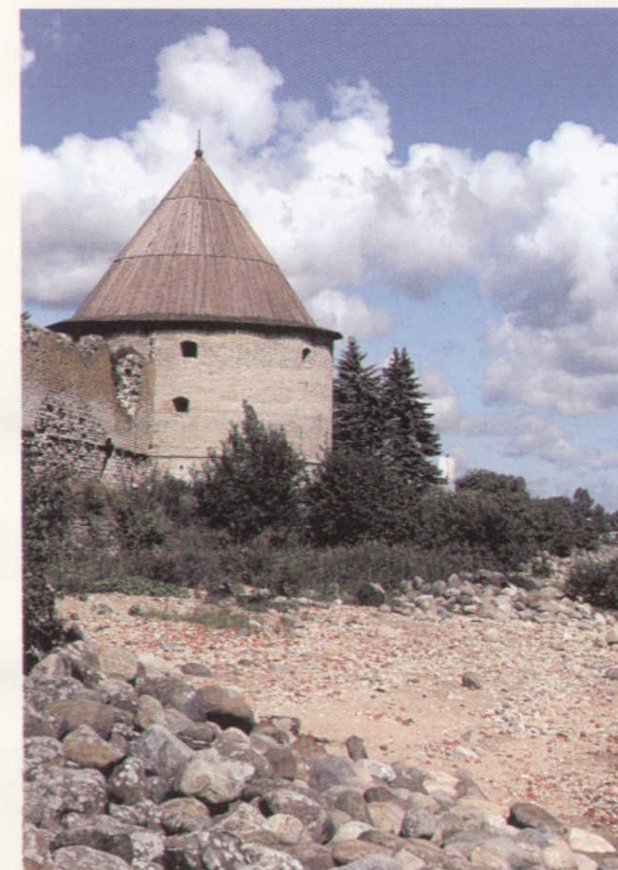
Ворітна і Государева башти Шліссельбурзької фортеці

Збудована за всіма канонами фортифікаційного мистецтва твердиня Орєшек була надто ласим шматком для ворогів, щоб лишати її в спокої. Починаючи з 1555 р. шведи неодноразово перевіряли її на міцність, та здужали захопити лише в 1612 р. Дев'ять місяців облоги були варті того, щоб володіти могутнім укріпленням упродовж наступних дев'яти десятків років, геть відрізавши на цей час Росію від Балтики.

На поч. XVIII ст. Нотебург (так назвали його нові власники) славився як невразливий, а шведський флот — наймогутніший у Європі. Тому шведи навіть не вважали за потрібне розбудовувати фортецю, лише час від часу її ремонтували. Однак зухвалець, що зважився б підступити до стін непереможної твердині, таки з'явився. Молодий цар Петро І не лише збудував флот, гідний протистояти шведському, але й пошив супротивників у дурні, коли перетягнув волоками кораблі в Неву і завдав спантеличеним ворогам удару з тилу. Зусилля не були марними, і 1702 р., після двотижневої облоги, шведський Нотебург став російським Шліссельбургом.

Наприкінці століття фортеця опинилася далеко від неспокійних кордонів Російської імперії і втратила стратегічне значення. А укріплення перекваліфікували на політичну в'язницю. Власне, перші арештанти з'явилися тут ще за Петра Великого. «Обживали» каземати його власні родичі — дружина Євдокія Лопухіна і сестра Марія Олексіївна. Протягом наступних двохсот років, подібно до Бастилії, тут мордуватимуть чимало мостивих людей. Та імена бранців тюремні стіни не знають — їх тримали в суворій таємниці. В'язнів окликали за номерами, та й то вкрай рідко — безталанні сини імперії сиділи в баштах і кам'яних мішках «Секретного будинку» на самотині й зазвичай ніколи не бачили сонячного світла. І хоч невільники, яким швидко вкорочували віку туберкульоз і сухоти, достроково «звільняли» камери для наступників, біля старої в'язниці («Секретного будинку») заходилися мурувати додаткову, Нову тюрму. Не дивно, що Шліссельбург дістав назву острова смертників — ув'язнення туди дорівнювало смертному вироку, а втекти з катівні жодній людині було несила.

Під час Лютневої революції 1917 р. арештантів було звільнено, а в'язницю підпалили. З 1928 р. розпочинається вже її музейна історія. До 1940 р. у сяк-так відновлених казематах містився музей Революції. Далі на черзі була руйнація 1944 р., коли укріплення витримало свою останню, 500-денну, облогу. Потому — чергова реконструкція і в 1965 р. статус філіалу Державного музею історії Санкт-Петербурга. Нині у Ворітній і Государевій баштах зберігаються колекції середньовічних предметів. Експозиції в «Секретному будинку» і Новій тюрмі висвітлюють найдраматичніші віхи історії в'язниці та життя її арештантів. А численні меморіальні таблички на стінах розповідають про затятих борців за свободу думки, які, однак, не витримали Шліссельбурзького пекла.

Ключ-місто Шліссельбурзька фортеця

З приводу захоплення фортеці Петро І писав: «Правда, что зело жесток сей орех был, однако же, слава Богу, счастливо разгрызен». За царським наказом на згадку про здобуття Нотебурга відлили медаль з написом: «Був у супротивника 90 років», а фортецю й місто на лівому березі Неви перейменували на Шліссельбург. У перекладі з німецької мови ця назва означає «Ключ-місто», бо відкривало шлях до Балтійського моря. На згадку про знаменну подію в стіну Государевої башти вмурували ключ від фортеці.

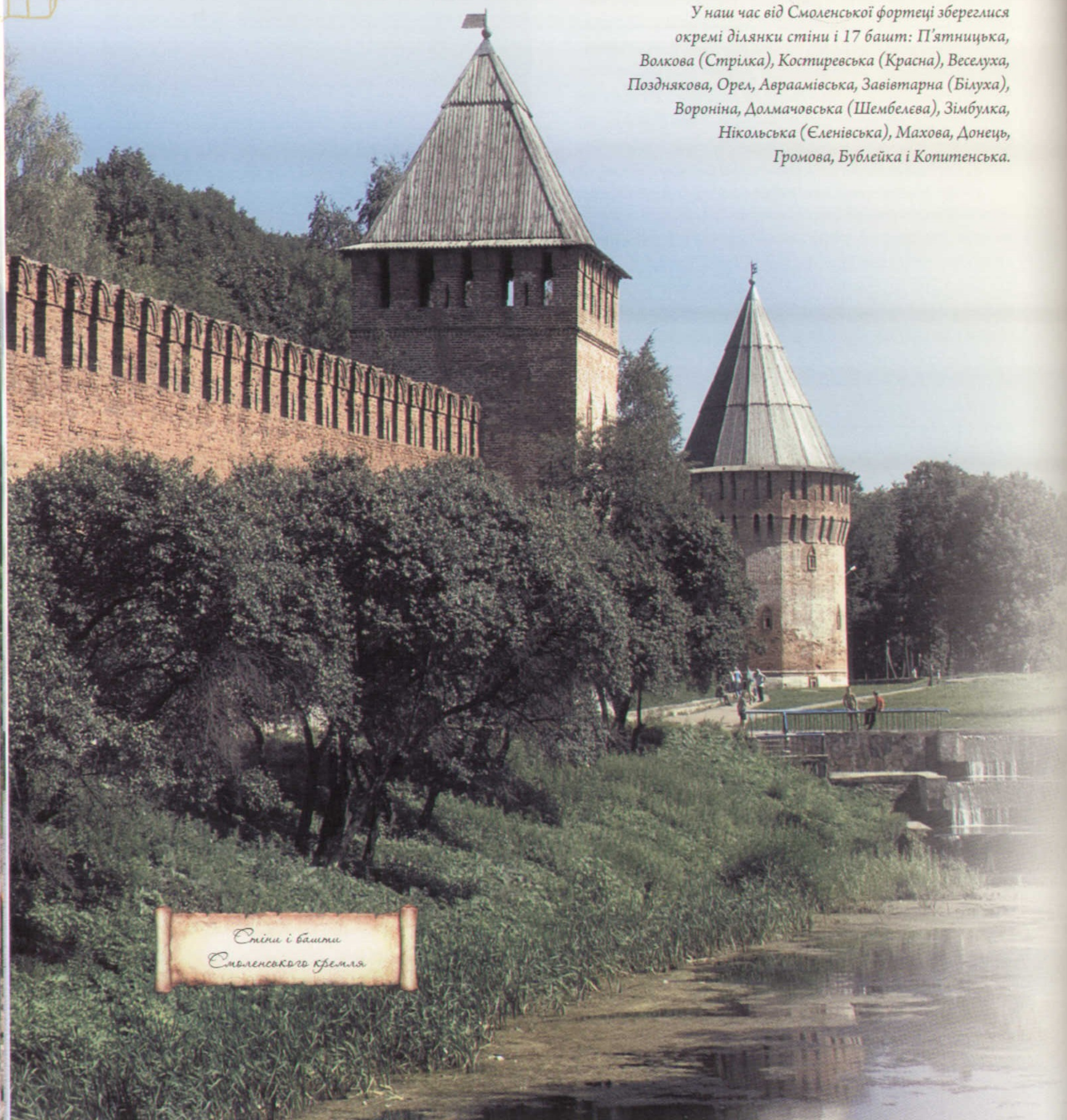
Смоленськ

Одне з найдавніших слов'янських міст було засноване у верхів'ях Дніпра, вочевидь, ще в IX ст. і тоді ж укріплене. За легендою, під час подальшої розбудови твердині в одну з її стін було замуровано череп коня святого Меркурія — воїна, який у 1238 р. урятував місто від татарської навали. І згодом, щойно вороги підступали до Смоленська, з цієї стіни чулося кінське іржання.

За часів пізнього середньовіччя місто набуває значення порубіжної фортеці між Московським і Великим Литовським князівствами — двома найбільшими державами Східної Європи і водночас запеклими супротивниками. У XV ст. Смоленськ належав литовцям. Але 1514 р. переходить під владу московських князів і стає важливим стратегічним пунктом на підступах до Москви із заходу. Старі укріплення вже не могли спинити ворогів, тому в 1595 р. було вирішено розгорнути в місті грандіозні фортифікаційні роботи.

У наш час від Смоленської фортеці збереглися окремі ділянки стіни і 17 башт: П'ятницька, Волкова (Стрілка), Костиревська (Красна), Веселуха, Позднякова, Орел, Авраамівська, Завіжтарна (Білуха), Вороніна, Долмачовська (Шембелєва), Зімбулка, Нікольська (Єленівська), Махова, Донець, Громова, Бублейка і Копитенська.

Стіни і башти Смоленського кремля

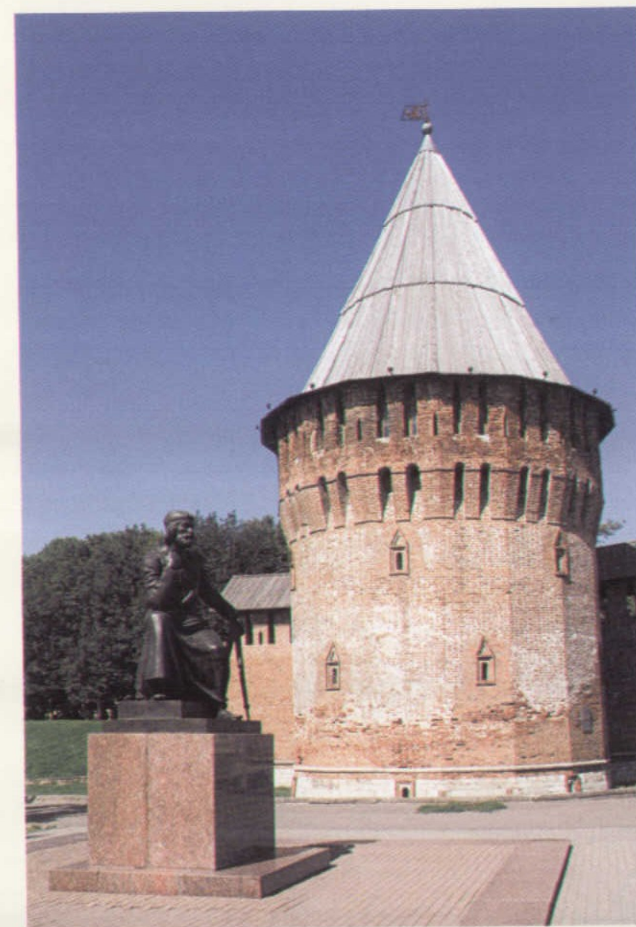
Захоплення Смоленська королем Сигізмундом

У 1609 р. до стін Смоленська підступили війська короля Сигізмунда III. Під час перших штурмів полякам кілька разів щастило прорватися за ворота. Однак фортеця була розрахована на триярусну оборону, і ворога щоразу вибивали назад. Тоді Сигізмунд розпочав облогу, що тривала 20 місяців. Смоленці не відчинили брами навіть після того, як у 1610 р. з Москви надійшов наказ здати фортецю. У червні 1611 р. відбувся останній, п'ятий штурм міста. Гармати обложників зробили пролам у східній стіні фортеці. Одночасно ворог увірвався через ворота з двох боків. Цим разом вибити нападників не вдалося, і захоплений Смоленськ відійшов до Речі Посполитої.

Лівий стрімчастий берег Дніпра ідеально підходив для будівництва нового укріплення. Саме тут під керівництвом знаменитого московського майстра Федора Коня почали зводити перші оборонні споруди. Оглянувши будівництво, Борис Годунов мовив: «Смоленська стіна стане тепер намистом усієї Русі православної на заздрість ворогам і на гордість Московській державі». Будівництво Смоленського кремля оголосили справою найбільшої державної ваги. Зберігся навіть указ, що забороняв споруджувати будь-яку іншу твердиню в Московії, поки триватиме будівництво Смоленської фортеці.

У 1602 р. спорудження кремля добігло кінця, і над Дніпром постали 38 башт, оточених мурами понад 6 км завдовжки. Товщина і висота стін не скрізь була однаковою, оскільки доводилося зважати на особливості рельєфу. На знак того, що будівництво фортеці завершено, Борис Годунов подарував місту ікону Богородиці Одигітрії. Образ повісили в ніші над головними воротами, а невдовзі в надбрамній вежі розташували храм. Але ні ікона Небесної Заступниці, ні могутні мури не допомогли вберегти твердиню від поляків, і за короткий час вона опинилася під владою Речі Посполитої.

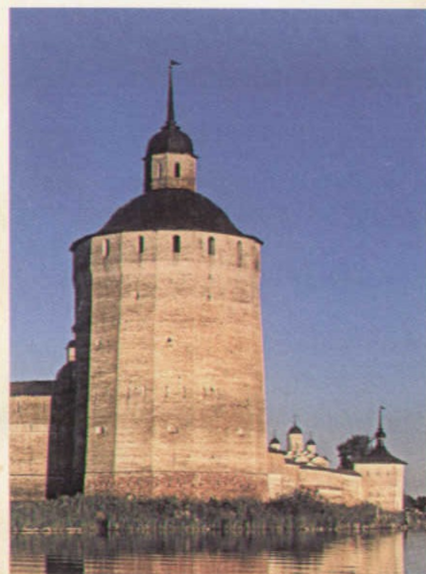

Одна зі збережених башт Смоленського кремля і пам'ятник його архітектору Федору Коню

Не полишаючи надії повернути форпост, росіяни кілька разів брали його в облогу, та лише 1654 р., після жорстокого штурму, відбили в супротивників. Перехід міста до Росії був закріплений Андрусівським миром 1667 р. На той час стан укріплення лишав бажати кращого, однак до його реставрації приступили аж через 25 років, при цьому роботи провадилися дуже повільно.

Під час Вітчизняної війни 1812 р. стіни Смоленська знову стали на захист міста. Твердиня дві доби тримала оборону перед загонами французів, поки російська армія відступила, а жителі встигли евакуюватися.

Від Смоленської фортеці вціліло близько половини мурів, однак і понині вона вражає своїми розмірами. Укріплення простягається майже на 2 км із заходу на схід і майже на 1,5 км з півночі на південь.

Монастир справляє незабутнє враження, якщо дивитися на нього з боку озера. Масивна споруда ніби сповнена величного спокою. Та й не дивно, адже древні стіни й могутні башти твердині віддзеркалюються в блискучій поверхні води от уже п'ять століть.

Кирило-Белозерський монастир

Чудовою пам'яткою військової архітектури пізнього середньовіччя є Кирило-Белозерський монастир, розташований у містечку Кирилово. За переказом, 1397 р. у курені на березі мальовничого Сіверського озера мешкав чернець Кирило Белозерський. Він-то й заснував обитель. А коли відійшов до Бога і прославився як святий, монастир назвали на його честь.

Наприкінці XV ст. на території комплексу з'являється храм Успіння Пресвятої Богородиці, зведений знаменитим зодчим Прохором Ростовським, а наступного століття ще кілька церков. Однак переважну частину монастирських споруд було збудовано аж ніяк не для тихого усамітненого життя побожних іноків.

Кирило-Белозерський монастир був грізною фортецею на неспокійному північно-західному кордоні молодої Московської держави. Головну частину обителі, так зване Старе місто, збудовано як справжню твердиню. Монастирські укріплення споруджувалися відповідно до останнього слова фортифікаційної науки того часу за типовим зразком російської північної архітектури. Зайвих прикрас тут немає. Споруда п'ятикутна в плані, з одноманітними, порізаними вузькими бійницями стінами (загалом у фортеці налічувалося 735 бійниць, розрахованих на важкі гармати і ручну зброю — пищалі). Зведені в XVI ст. мури твердині сягали 1000 м завдовжки і розмежовувалися трьома укріпленими брамами. Для захисту стін було збудовано вісім квадратних і багатогранних башт. За мурами такого укріплення оборонці здужали б дати гідну відсіч будь-якому нападникові і довели це в 1612—1613 рр., витримавши жорстоку облогу польсько-литовського війська. Аж до 1618 р. довкола обителі кружляли ворожі загони, але так і не здужали взяти монастир приступом.

У 1654 р. за річкою Свіягою розпочалося будівництво мурів Нового міста, завершене в 1680 р. Укріплення має три горизонтальних яруси. Над масивним першим ярусом розташована аркада, що, у свою чергу, підтримує дерев'яну галерею з квадратними пілонами. У стіни вбудовано масивні башти: Московську, Вологодську, Ковальську і Белозерську. Над воротами, що сполучають Старе і Нове місто, зведено надбрамну церкву Іоанна Ліствичника. У двоповерховому будинку неподалік брами колись містилися монастирська бібліотека, архів та арсенал (за описом XVII ст., він налічував вісім тисяч одиниць зброї!).

Стіни і башти Кирило-Белозерського монастиря

Коломенський кремль

Історія Коломенського кремля бере початок з XVI ст. — часу, коли московська держава потерпала від нескінченних татарських набігів й ще не оговталася від спустошливого нападу війська Мехмеда I Гірея (1521). Тоді, змушений ужити заходів проти войовничих зайд, Великий московський князь Василій III наказав зруйнувати застаріле дерев'яно-земляне укріплення Коломни й спорудити замість нього міцну фортецю.

Будівництво було розпочато в 1525 р. і провадилося неймовірно швидкими, як на ті часи, темпами. Так що вже через шість років на березі Москви-ріки постав могутній охоронець з каменю і цегли. За однією з версій, спорудженням твердині керували італійські архітектори Великий і Малий Алевізи, автори укріплень Московського кремля. Адже обидва комплекси подібні за площею (Коломенський — 24 га, Московський — 28 га), довжиною і товщиною стін, кількістю башт тощо.

За пам'ятником Дмитрію Донському під стінами Коломенського кремля підноситься башта Марини Мнішек.

За планом Коломенський кремль нагадував овал. Його мури простягалися майже на 2 км по периметру старих зовнішніх укріплень. У стінах фортеці (18—21 м заввишки, 3—4,5 м завтовшки) було влаштовано машикулі, характерні для італійських твердинь. Тогочасний комплекс налічував 17 башт, з яких до наших часів збереглися лише сім. Башти і ворота кремля сполучалися між собою ходами й галереями. Кожна з брам мала свою назву: головною вважалася двоярусна П'ятницька (29 м заввишки), від якої починався шлях на Володимир. На ній було встановлено так званий «всполошний» дзвін, у який били на сполох під час наближення ворогів.

Маринкіна башта

З-поміж усіх башт кремля, що збереглися донині, чи не найкращою вважається 31-метрова Коломенська вежа поблизу річки Коломенки. Укріплення налічує вісім поверхів і 27 бійниць. Верхню частину башти прикрашено фігурним білокам'яним поясом, що нагадує корону. Коломенську вежу часто називають Маринкіною, або Марини Мнішек. За переказами, 1611 р. тут ув'язнили дружину Лжедмитрія I, польську шляхтянку Марину Мнішек. Однак горда красуня звільнилася з полону, обернувшись на сороку.

Іванівська брама, що підносилася на 35 м заввишки, вважалася другою за значенням, однак разом з Косою, Водяною, Михайлівською і Георгіївською в XIX ст. була розібрана. З півночі та північного заходу кремль охороняли Коломенка і Москва-ріка, з інших боків — глибокий рів, вимощений білим каменем. Спеціалісти з фортифікації відносять коломенську твердиню до так званих полігональних фортець, тобто укріплень, розрахованих на оборону з усіх боків.

Кремль видався на славу, тож протягом XVI ст. вороги жодного разу не здолали його мурів. Навіть коли в жовтні 1606 р. місто захопили війська Івана Болотникова, форт затято тримав оборону.

У сер. XVII ст. кордони Московської держави розширюються, і Коломна поступово втрачає стратегічне значення. Кремль починає занепадати, а у XVIII ст. його частково розбирають на каміння для інших споруд. Лише наказ Миколи I в 1826 р. зупинив руйнацію пам'ятки, і за кілька десятиліть її дещо реставрували.

До нашого часу збереглися лише фрагменти коломенських фортифікацій, однак і ці рештки вражають своєю величчю. Певна річ, як і кожен поважний замок, кремль оповитий легендами. Одна з них стверджує, що в підмурках П'ятницької брами заховано скарб Марини Мнішек. Звісно, його ніхто ніколи не бачив. А от зухвалу московську царицю напевно споглядали старовинні божниці: один з найдавніших цегляних храмів Росії церква Ніколи Гостинного (1501), Свято-Воскресенський храм (XIV—XIX ст.), Брусенівський і Ново-Голутвинський монастирі (XVI—XIX ст.).

Під час міських свят на території Коломенського кремля проводяться рицарські турніри, змагання лучників та бійців, народні ярмарки.

Фрагмент стіни Коломенського кремля з галереєю і баштою

В'їзна брама Спаської башти, що сполучає Кремль з Червоною площею, у всі часи вважалася священною. У XVII ст. на вежі було встановлено годинник, наступного століття змінений на сучасні куранти.

Московський кремль

Історія Московського кремля тісно пов'язана з найважливішими подіями історії Російської держави. Першу дерев'яну фортецю на високому Боровицькому пагорбі спорудили в 1156 р. за наказом князя Юрія Долгорукого. Таке розташування укріплення обрали зі стратегічних міркувань: твердиня захищала гирла одразу двох судноплавних річок — Яузи і Всходні — та була форпостом на підступах до давньоруського града Володимира.

Під час ворожих набігів дерев'яний кремль часто перетворювався на згарище. Тому в 1366 р. князь Дмитрій Донський вирішив збудувати замість ненадійного форту кам'яне місто. Через два роки перебудова добігла кінця, і кремль став першим мурованим градом Московської держави. Однак тогочасні укріплення не збереглися до наших днів — найстаріші оборонні споруди, які можна побачити нині, з'явилися 1485 року.

За царя Івана III італійські зодчі здійснили кардинальну перебудову твердині. Було реконструйовано великокняжу резиденцію, а на грандіозних мурах виросли вісімнадцять башт, що відповідали вимогам європейського фортифікаційного мистецтва.

Кругову оборону фортеці забезпечували круглі башти — майже невразливі для гарматного обстрілу. Підступи до кремля на стратегічних шляхах охороняли шість в'їзних башт. Проминути їх було досить важко, адже укріплення розташовувалися на відстань пострілу й ворогові ніде було сховатися від куль. До того ж під час ворожої навали башти перетворювалися на самостійні фортеці: через бійниці у верхній частині вежі захисники безперервно зусібіч обстрілювали ворога, ледь встигаючи носити боєприпаси з глибоких льохів.

Якщо ж нападникам удавалося здолати й цю лінію оборони, на них чекали нові нездоланні перешкоди — звідні мости й замкнені ворота надбрамних веж.

Усі башти сполучалися з мурами, тому до будь-якої ділянки фортеці можна було дістатися не сходячи на землю, або ж узагалі скористатися безпечним ходом усередині стін. Натомість нападники опинялися без захисту перед 2,5 км мурів (5—19 м заввишки і 3,5—6,5 м завтовшки), увінчаних 1045 дворогими зубцями-мерлонами (2—2,5 м заввишки), що за формою нагадували ластівчин хвіст. Як правило, на звичайних планах Москви твердиню зображують п'ятикутником. Проте коли точно йти за всіма звивинами стін, то можна нарахувати до 25 кутів. Таке планування кремля теж додавало оборонцям ряд істотних переваг.

Не дивно, що цей витвір військової інженерії пережив і війни, і народні повстання, і численні перебудови. У наш час кремль — один з небагатьох середньовічних замків, у яких донині міститься резиденція уряду. У стінах твердині зберігаються всесвітньо відомі Цар-гармата і Цар-дзвін. А в серці замку, на Соборній площі, височіють визначні пам'ятки давньоруської архітектури: Успенський, Благовіщенський і Архангельський собори, дзвіниця Івана Великого, патріарша резиденція, церква Дванадцяти апостолів тощо. На території фортеці розташовано цілу низку унікальних музеїв, наприклад Збройну палату і Державний алмазний фонд, які щороку відвідують тисячі туристів з усього світу.

Панорама Московського кремля

Кам'янець-Подільський

Кам'янецька фортеця — одна з найбільш неприступних оборонних споруд України. Мурована твердиня розташована на скелястому острові над р. Смотрич. Археологи датують її появу XIII—XIV ст., але й раніше на цьому місці існували дерев'яні укріплення. А під деякими спорудами фортеці дослідники виявили кам'яні фундаменти будівель римських часів. Перша письмова згадка про Кам'янецький замок міститься в грамоті князя Юрія Корятовича під 1374 р., коли йому надається право збудувати твердиню у Кам'янці.

Перший відомий опис Кам'янецького замку належить до 1494 р. Тоді з боку міста в його мурах було влаштовано ворота з баштою, а в північній стіні — Підлогову браму. Протягом XIV—XV ст. з ужитку відходять каменеметальні механізми і все частіше застосовується вогнепальна зброя. Тому в XVI ст. на противагу дорогій «забавці короля» в Кам'янці постають нові башти. З'являються також військові казарми і ціла низка льохів для зберігання зброї, пороху і продовольства. На цей час замок являв собою комплекс з одинадцяти башт, об'єднаних між собою кам'яними мурами в єдину оборонну споруду, що згодом дістала назву Старий замок.

Незважаючи на досить сильні природні та штучні укріплення Кам'янця, які оберігали його протягом середніх віків, на зламі XVI—XVII ст. перед містом постала проблема радикальної модернізації фортифікаційної системи. У 1621 р., коли місто разом із замком входило до складу Речі Посполитої, навколо старого укріплення постав Новий замок, пристосований до оборони в умовах артилерійського обстрілу. Він складався з двох земляних напівбастіонів і куртини, перед якими простягався сухий рів. Таким укріпленням було байдуже до обстрілу з гармат, натомість ворог опинявся під пекельною зливою. Добре, що пороху в Кам'янці не бракувало — його виготовляли в порохових млинах у каньйоні Смотрича (для перевірки якості пороху в XVIII ст. у Старому місті було зведено казематну вежу, що дістала назву «Лабораторія»).

Неприступності замку злякався навіть великий хан Осман. Кажуть, що, побачивши в 1621 р. укріплення Кам'янця, він спитав: «Хто збудував таке могутнє місто?» «Сам Аллах», — була відповідь. «То нехай Аллах і здобуває його!» — і повернув військо від стін Кам'янця. Лише 1672 р. турки захопили оплот Поділля завдяки чисельній (більш ніж у 60 разів) перевазі.

Нині замкові підземелля та башти заселені фігурами, які зображують то Устима Кармалюка з товаришами по ув'язненню, то вояків абощо. Також на території фортеці можна зазирнути в безодню 40-метрового колодязя, пройтися галереєю замку, а коли-не-коли й помилуватися відтвореними рицарськими турнірами.

Нині ця чудово збережена пам'ятка середньовічної архітектури приваблює безліч туристів. Завдяки діяльності воєнно-історичних клубів у Кам'янець-Подільському замку регулярно влаштовують фестивалі, присвячені історії твердині. Найбільш масштабний з-поміж них — «Terra heroica» — присвячено подіям XVII ст.

Фрагмент оборонної стіни на Турецькому мосту й Папська башта фортеці

Панорама Кам'янецької фортеці

Хотин

На поч. XI ст. Київський князь Володимир Великий підкорив слов'янські племена уличів і тиверців. У такий спосіб величезна територія від Дніпра до Карпат опинилася під владою стольного града Києва. Щоб утвердитися на цих землях, було збудовано мережу укріплень, серед яких і Хотинська фортеця над Дністром.

За часів Володимира твердиня була дерев'яною. Перші кам'яні укріплення в Хотині збудували в сер. XIII ст. за наказом короля Данила Галицького. А могутні неприступні мури і башти, що збереглися донині, зведено в XV ст., коли ці землі перейшли у володіння молдавських князів. Особливу увагу розбудові фортеці приділяв молдавський господар Стефан III Великий, відомий тим, що здійснив військові реформи і здобув низку блискучих перемог у війнах з угорцями і турками.

Нині башти Хотинського укріплення спинаються в небо на висоту 30—35 м. Не набагато нижче його куртини. Від підошви скелі замок підноситься на 50 м. Мури твердині простягаються вздовж Дністра майже по прямій лінії, а протилежна фортечна стіна дугоподібно вигнута. Форт збудовано із сірувато-білого вапняку. Його характерною рисою є викладений із червоної цегли геометричний орнамент, що охоплює стіни й башти суцільним візерунком у вигляді восьми смуг. Подібні візерунки часто зустрічаються в українській народній вишивці.

Для Хотинської твердині, що опинилася на кордоні Османської імперії та Речі Посполитої, XVII ст. минуло під знаком запеклого протистояння між цими державами. У ході боротьби фортеця чимало разів змінювала власників, аж поки на поч. XVIII ст. остаточно лишилася в руках турків. Протягом 1712—1718 рр. французькі інженери перетворили укріплення на наймогутніший центр османської оборони на сході Європи. Кілька разів твердиню намагалися взяти приступом російські війська, та лише по завершенні російсько-турецької війни 1806—1812 рр. Хотин удалося приєднати до складу Росії як повітовий центр Бессарабської губернії. У спадок від російської доби на території фортеці лишилася гарнізонна церква Св. Олександра Невського (1832).

Нині Хотин — місто на Дністрі в Чернівецькій області, розташоване за 20 км від Кам'янця-Подільського, і вже відзначило свій 1000-літній ювілей.

Хотинська війна

Важливі події, що отримали назву Хотинська війна, сталися поблизу замку в 1621 р. Тоді поляки, не в силах стримати навалу турок, звернулися по допомогу до запорозьких козаків. Невдовзі до 57-тисячної польської армії приєдналося 40-тисячне військо гетьмана Петра Сагайдачного. Однак у лавах супротивника було значно більше вояків. Битва турецької і польсько-української армій під Хотином тривала п'ять тижнів. І вперше Османська імперія зазнала поразки на суходолі.

Панорама Хотинської фортеці

Замок Любарта

Місто Луцьк (у давніх літописах Лучеськ) засноване князем Володимиром Святим 1085 року. Тривалий час це було невелике поселення, обнесене дерев'яним частоколом. На поч. XIII ст. дитинець перетворюється на князівський двір, тут виростає перша мурована споруда міста — церква Іоанна Богослова, майбутня катедра луцьких єпископів (однак приблизно за три століття польське військо лишило від нього тільки фундамент).

У XIV ст. колишні землі Київської Русі відійшли до Литовського князівства. Син великого князя Литовського Гедиміна, Любарт, узяв за дружину Горпину, доньку слов'янського князя, який правив у Луцьку. Таким чином Любарт став спадкоємцем князя й поширив свою владу на всю Волинь. А на місці дерев'яного городища він наказав спорудити кам'яний форт, нині відомий як замок Любарта, або Верхній замок.

Першими збудували В'їзну, Стирову і Владичу башти не вищі за 22 м. У XV ст. їх надбудували (найвища сягала 30 м). По краю узвишшя звели муровані стіни з кутовими баштами. Із заходу в'їзд до замку проходив повз надбрамну вежу. На її головному фасаді видніють широка та вузька замуровані арки — це старий в'їзд і вхід (хвіртка) до твердині, колись оснащені підйомними мостами. У XVI ст. до трьох ярусів цієї башти додали ще два, а на поч. XVII ст. В'їзну вежу було увінчано аттиком.

Оборонні стіни фортеці в XV ст. модернізують під застосування вогнепальної зброї. На деяких ділянках висоту стін було збільшено. Отвори заступили подвійні й потрійні ряди бійниць, до яких діставалися дерев'яними критими галереями.

Замковий комплекс було складено з червоної цегли. У його архітектурі помітно, як готику змінив Ренесанс, бо ж завершили споруджувати твердиню аж у 1542 р. і вже значно модернізованою. 1706 р., у перебігу Великої північної війни, місто і замок захопили шведи. Через три роки Луцьк зайняли війська Петра І. Однак на той час укріплення замку втратили стратегічне значення.

На жаль, донині не зберігся княжий будинок, що прилягав до південної фортечної стіни. Тільки надщерблені часом камені фундаменту вказують місце, де був палац, у якому жили, правили, замислювали походи і битви луцькі князі. Більше пощастило Шляхетському будинку (1789) і палацові єпископа (1814). Також приймають у своїх залах гостей міста три вежі, три сестри, навіки зв'язані міцними обіймами стін: Владича, Любартова, Стирова. У Владичій розмістився арсенал, унікальна колекція дзвонів і діюча дзвіниця. У Любартовій — виставка будівельної кераміки.

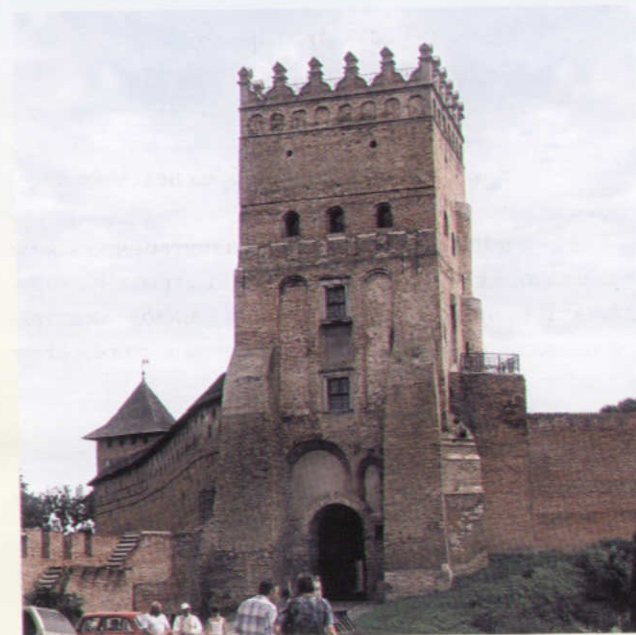

Владича башта Луцького замку

Середньовічний саміт в Луцькому замку

У січні 1429 р. протягом семи тижнів у Луцьку відбувався з'їзд 15 європейських монархів, які зібралися обговорити можливість створення міжнародної коаліції на противагу Османській Порті. Фактично саме тоді побачила світ ідея об'єднаної Європи. Імператор Священної Римської імперії Сигізмунд закликав правителів до взаємного порозуміння, об'єднання східної і західної церков, спільної боротьби проти турків і надання допомоги Візантії. Крім цього, володарі мали дати згоду на коронування князя Вітовта і зведення його на литовський престол. Однак польська делегація не пристала на жодну з пропозицій імператора.

Найвища 30-метрова Надбрамна башта Луцького замку

Крім Верхнього, у середньовічному Лучеську існував ще один, Окольний, замок. До наших днів від старого форту «дожила» єдина вежа Чарторийських, захована серед забудов приватного сектора.

На початку XV ст. Луцький замок став резиденцією великого князя литовського Вітовта, видатного державного діяча і полководця, серед заслуг якого — нищівна поразка Тевтонського рицарського ордену в Грюнвальдській битві.

Галич

Перші дерев'яно-земляні укріплення на території сучасного міста відомі вже з 1114 р. Тоді вони обороняли порт на Дністрі поблизу давньої княжої столиці — Галича (нині с. Крилос Галицького району). Невідомо, хто й коли знищив первісну фортецю, але відбудова Галицького замку розпочалася 1367 р. і тривала майже сторіччя. Імовірно, що в ті часи фортифікації все ще лишалися дерев'яно-земляними.

З кін. XIV до XV ст. оточена високими валами твердиня вважалася однією з найбільших і наймогутніших на Галичині. Замок був форпостом створеного в 1378 р. галицького староства.

У 1490 р. твердиню безуспішно штурмували селянські загони під проводом повстанця Мухи. 1621 р. турецько-татарські війська зруйнували замок, але через шість років форпост відбудували в камінні. За описами 1627 р. відомо, що з трьох боків його оточували земляні вали, п'ять башт і три брами. 1658 р. за проектом італійського інженера-фортифікатора Франсуа Корассіні було здійснено реконструкцію твердині. Перебудований замок мав трикутну форму й охоплював територію 1,7 га, де розташовувалися дві тераси, три муровані кутові вежі, дев'ять комор, архів, канцелярія, приміщення суду й каплиця Св. Катерини. У 1676 р. татари знову знищили фортецю, покинувши на Замковій горі руїни мурів. У 1772 р. Галицький замок перейшов до державних камеральних володінь Австрії і почав занепадати. Неначе цього замало, під твердинею обвалилася частина гори. 1796 р. місцевий губернатор наказав розібрати замок, а матеріал використати для будівництва міста біля пристані. Руїни давньої фортеці бовваніли над Галичем аж до кін. XX ст. У квітні 1858 р. упала східна частина вцілілих стін.

Нині на Замковій горі щербляться уламки старих мурів, а поряд жваво реконструюють башту і каплицю.

Відбудована вежа фортеці в Галичі

Нині Галицький замок підлягає охороні держави. Згідно з генеральним планом розвитку Національного заповідника «Давній Галич» на 2001—2015 рр. тут провадяться реставраційні роботи, у ході яких передбачено відновити вцілілі мури, південно-західну вежу і каплицю Святої Катерини з прилеглою оборонною стіною.

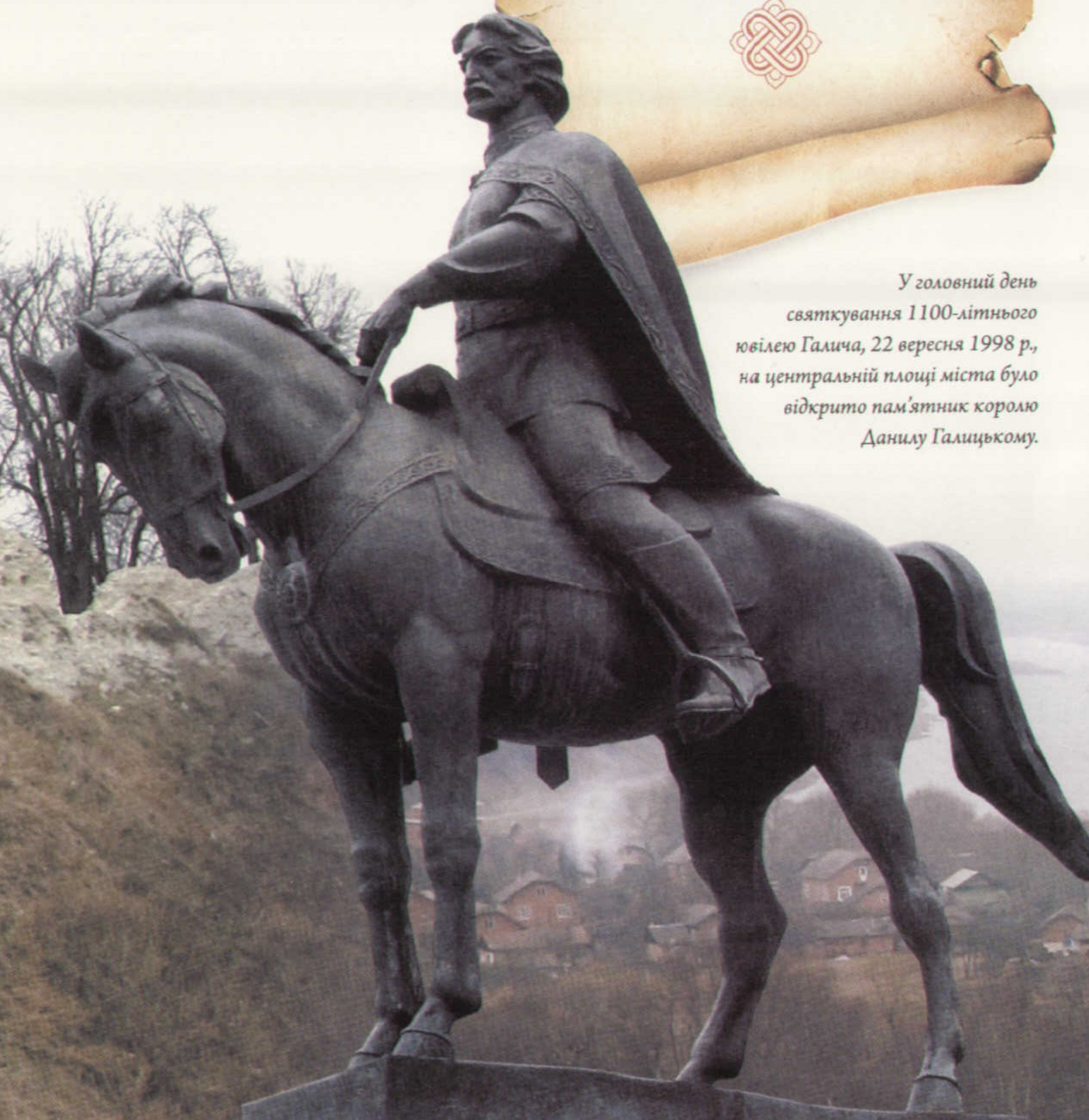
Дослідженню давнього Галича присвячено чимало праць. Так, А. Петрушевич вважав, що колись на Замковій горі стояв літописний град з палацом князя Володимирка (1104—1152) і Спасо-Преображенською церквою. Одні історичні джерела приписують будівництво дерев'яно-земляного замку Казимиру Великому, інші стверджують, що твердиню спорудив волинський воєвода Любарт у 1350—1352 рр.

Галицький курган

Михайло Грушевський вважав, що в кургані урочища Жаків спочиває засновник Галича король Данило Романович. Під час розкопок у 1991—1993 рр. тут у символічному похованні було виявлено рештки спаленого човна-довбанки, спорядження знатного воїна (кинджал, вістря дротика і стріл, три сокири, тесло, позолоту від щита) й інші знахідки, датовані X ст. З 1998 р. Галичина могила отримала статус музейного об'єкта.

У головний день святкування 1100-літнього ювілею Галича, 22 вересня 1998 р., на центральній площі міста було відкрито пам'ятник королю Данилу Галицькому.

За радянських часів замок Паланок був школою механізаторів, школою для голів колгоспів і навіть профтехучилищем. Нині тут розташовано історичний музей, а в колишніх казармах гарнізону — картинну галерею, художній салон і кав'ярні.

Паланок

За легендою, місто Мукачеве, де розташована твердиня, отримало свою назву завдяки замку, бо закарпатці в муках насипали пагорб на перетині торговельних і військових шляхів, на якому і виріс форпост. У IX—XI ст., коли тут з'явилися дерев'яні укріплення, місцеві жителі зазнали чимало мук від татар, які вдиралися через Верецький перевал до Центральної Європи. Та підкорити Мукачівську твердиню не вийшло ні в половецького хана Кутешка, який 1089 р. п'ятдесят днів тримав дерев'яну фортецю в облозі, ні в хана Батия, чия 60-тисячна орда двічі ламала зуби об укріплення в 1241 р. Коли в XIII ст. замість дубового частоколу-паланка, що позичив своє ім'я замку, виросли муровані стіни, мук не поменшало: щороку жителі мали вирубувати кожне проросле деревце чи кущ на пагорбі, щоб ворог не міг наблизитися до фортеці зненацька.

Нове життя в Мукачівський замок вдихнув подільський князь Федір Корятович. Він перебудував і зміцнив замок, перетворивши його на справжній форпост: завіз туди 60 діжок гарматного пороху і 164 гармати різних калібрів. Навколо Замкової гори, що підносилася над містом на 68 м, викопали рів і оточили його зсередини новим дубовим частоколом-паланком. За ним жили майстри, котрі обслуговували замок, а під час облоги брали участь у його обороні. У 1414 р. власником твердині став племінник спочилого князя, угорський король Жигмонт. Протягом наступних століть фортеця бачила чимало перебудов і володарів, поки стала найпотужнішою твердинею на сході Австрійської імперії.

З 1794 р., після падіння французької Бастилії, замок Паланок був загальноевропейською політичною в'язницею. Мешканцями її казематів були небезпечні, з погляду королів, особи, які надто вільно висловлювалися щодо монархії. За тюремними мурами замку відбував покарання патріот Греції Олександр Іпсиларій, угорський просвітитель і революціонер Ференц Козиниці, російський провідник анархістів Михаїл Бакунін, чеський композитор Іржі Ружичка, посол Франції Каміл Турно та ще багато видатних діячів того часу.

Кайдани і дерев'яне взуття в'язнів замку

За 110 років існування в'язниці тут було закатовано майже 2,5 тис. арештантів

Угорську корону ховали в замку Паланок

Доля угорської корони Святого Стефана не схожа на жодну іншу й виявилася сповненою перипетій. Вважалося, що той, кому вона належала, мав і владу. Тому право володіти короною виборювали шляхом політичних інтриг і військового протистояння. Монарший вінець викрадали, віддавали в заставу, продавали, губили і навіть закопували в землю. Один з епізодів її історії пов'язаний із замком Паланок. Саме тут протягом 88 днів (1805–1806) ховали корону від наполеонівських військ, про що нагадує мармурова плита на одній зі стін замку.

Замок Паланок на вершині згаслого вулкану

Аккерман

Білгород-Дністровський — одне з найдавніших міст світу, розташоване на перетині торговельних шляхів. За свою двотисячолітню історію воно встигло побути і Аккерманом, і Офиуссою, і Тірасом, і Ак-Лібо, і Четатя-Албе, і Фегерваром. Майже всіма мовами в назві міста так чи інакше фігурувало слово «білий».

Твердиню збудовано на високому скелястому березі Дністровського лиману на залишках античного міста Тіри. Будували укріплення протягом двохсот років різні народи. Приклали до цього руку і молдавани, і генуезці, і турки. Праця виявилася не даремною: фортеця стала надзвичайно міцним військово-технічним комплексом. У плані форпост — неправильний багатокутник. За площею (понад 9 га) він є найбільшим в Україні. Довжина оборонних стін — близько 2,5 км, висота башт і мурів — від 5 до 15 м, товщина — від 1,5 до 5 м.

З північного боку фортеця виходить на річку, а з інших боків оточена ровом (14 м завдовжки і 22 м завглибшки). Колись цей штучний канал заповнювався водою, і твердиня ставала майже неприступною.

Внутрішніми оборонними стінами комплекс розмежований на чотири двори. Найстаріший з них, цитадель (XIII ст.), є своєрідною фортецею у фортеці. Вважалося, що прямокутна в плані, з кутовими баштами споруда нездоланна для ворога. У цій частині замку мешкав комендант фортеці й містились військові штаби. Одна з башт цитаделі носить ім'я великого вигнанця античності — Овідія.

Стіни твердині було укріплено 34 баштами — круглими, циліндричними, восьмигранними, з глибокими пивницями і шатровими дахами. Кожна з башт мала своє призначення і відповідну назву: Темниця, Комендантська, Скарбниця тощо. Проте не всі вежі збереглися донині. Вхід до фортеці захищала міцна Кілійська брама з підйомним мостом і двома решітками-герсами.

Білгород-Дністровська фортеця

У серпні 1484 р. 300-тисячне військо султана Баязета II і 50-тисячні загони кримського хана Менглі-Гірея оточили замок з берега та лиману. Після 16-денної облоги турки здобули фортецю і на 328 років установили своє панування. Протягом XVI—XVII ст. козаки неодноразово здійснювали походи до стін Аккерманської твердині. Були тут Іван Сірко, Семен Палій і Григорій Лобода. Протягом XVIII ст. форт витримав три російсько-турецькі війни. У 1770, 1779 та 1806 рр. московські війська відвойовували місто в Османської Порти, але турки затято повертали собі укріплення. У 1812 р. південь Бессарабії з Аккерманом перейшли до складу Росії, та вже через двадцять років фортеця втратила стратегічне значення. У 1896 р. її оголосили історико-архітектурною пам'яткою.

Російський комендант Аккерманської фортеці

Під час російсько-турецького протистояння Аккерман кілька разів брали в облогу російські війська. Причому в ході воєнних дій 1789 р. при здобутті фортеці передовою кіннотою та частиною донських козаків командував генерал-майор М. І. Кутузов. У 1790 р. його призначають комендантом Аккерманської твердині із наказом організувати тут розвідку й спостереження за пересуванням турецьких військ і кораблів.

Екскурсоводи розповідають про скарби, залишені у фортеці турками, а також про перебування тут О. Пушкіна, Лесі Українки, К. Паустовського й А. Міцкевича.

Мангуп

Перша фортеця на Мангупі постала ще в VI ст. за наказом візантійського імператора Юстиніана. У той час тут розташовувалося поселення Дорі, де жили готи — союзники Візантії. Двісті років потому до Мангупа прийшли хозари. Відомо, що місцеві жителі на чолі з єпископом Іоанном Готським повстали проти завойовників, однак були жорстоко покарані. У XIV ст. плато перетворюється на столицю православного князівства Феодоро, де володарювала залежна від Константинополя місцева гото-візантійська династія. Населення Феодоро було напрочуд різноманітним. На території від Херсонесу на заході до Алушти на сході жили готи, алани, слов'яни, вірмени, греки, караїми. Від тогочасних укріплень добре збереглися цитадель і стіна башти-донжона. Верхні поверхи цитаделі правили за помешкання, на нижньому розташовувалася військова дружина князя, а в напівпідвальному приміщенні — арсенал і в'язниця. Палац останніх правителів Феодоро був двоповерховим, з прикрашеним вишуканою аркадою входом. У 1425 р. до північної стіни палацу прибудували башту, про що свідчить напис на плиті: «Цю башту звели разом з палацом у благословенній фортеці, котра височіє й понині, у дні Олексія, володаря міста Феодоро та Помор'я ... ». Поряд було викарбувано візантійського двоголового орла — герб мангупського царя.

Довга вузька скеля Тешклі-Бурун («Дірявий мис») на плато Мангуп з неприступними урвищами вже від початку була могутньою фортецею, створеною самою природою: людям лишалося тільки відмежувати її від решти плато оборонною стіною.

Стіна цитаделі й донжон Мангупського замку

Свого часу князівство Феодоро було впливовою політичною силою. Правляча на Мангупі династія зводила свій родовід до візантійських імператорів. І володарі найбільших держав світу вважали за честь поріднитися з правителями Феодоро. Так, донька князя Олексія, Марія, стала Трапезундською царівною, а донька його племінника — дружиною Стефана III, господаря Молдови і Волохії. Відомо, що в 1474—1475 рр. обговорювалася можливість одруження з мангупською князівною московського царевича, сина Іоанна III. Однак вторгнення до Криму турецьких військ у 1475 р. завадило шлюбній угоді. Тоді після чотиримісячної облоги військо Османської Порти спалило місто, а княжу родину й жителів поневолило. Мангуп став головною фортецею турок у Криму. Перебудовану цитадель обрав за резиденцію паша, а в палаці до XVIII ст. розташовувався турецький гарнізон. Останні жителі Мангупа, караїми, які заробляли на життя вичинюванням шкур, полишили Мангуп після приєднання його до Росії у XVIII ст.

Свого часу тут опинився командувач німецькою армією генерал Еріх фон Манштейн. У перебігу Другої світової війни, коли Севастополь було взято в облогу, він влаштував на Мангупі наглядовий пост. Згодом фельдмаршал згадував: «Перед нами постало незабутнє видовище. Це був єдиний випадок у сучасній війні, коли командувач армією споглядав усе поле битви, мов на долоні». Але за сотні років до Манштейна перевагу Мангупа оцінили візантійські воєначальники, що спостерігали з плато за пересуваннями варварських племен.

Археологічні дослідження на Мангупі розпочалися ще в XIX ст. Але місто донині зберігає безліч загадок, приваблюючи сотні експедицій і туристів.

Кам'яний різьблений портал мангупської цитаделі

Судак

Найвідоміша з кримських фортець, розташована в м. Судак на мальовничій конусоподібній горі Киз-Куле-Бурун, що мільйони років тому була кораловим рифом. З півдня узвишшя підноситься стрімким урвищем над морем, тож із цього боку укріплення було неприступним. З півдня та сходу ворог теж не здужав би наблизитися до твердині, бо шлях до неї перепиняв глибокий рів. І лише з півночі можна було чекати на небезпеку.

Перше укріплення на горі з'явилося на поч. III ст. Тоді воно являло собою невелике фортифіковане поселення з пристанню. У VI ст. візантійський імператор Юстиніан I збудував на його території замок Сидагіос. Твердиня існувала аж до 1217 р., поки не впала під навалою турків-сельджуків, давніх ворогів Візантії, і потрапила в підпорядкування Іконійському султанату.

А 1239 р. Судакську фортецю захопили монгольські війська.

У XIII—XIV ст. вигідні умови торгівлі на території Монгольської імперії стають причиною запеклої боротьби за володіння портами Чорноморського узбережжя між купцями з італійських міст Венеції, Генуї і Пізи. Спочатку в Судаку, чи, як його тоді називали, Сугдеї, оселилися венеціанці. Але в другій половині XIV ст. майже все Кримське узбережжя захопили генуезці. 19 липня 1365 р. їхній військовий загін зайняв Сугдею і встановив протекторат над містом.

Нові власники реконструювали спорохнявілу твердиню і об'єднали її споруди в єдину систему укріплень, нині відому як генуезька фортеця.

Нелегка посада генуезького консула в Сугдеї вважалася трампліном до вищих державних щаблів у самій Генуї. До обов'язків консула належала й розбудова довіреного йому укріплення — кожному правителю випадало спорудити башту або частину фортечного муру. Тому чи не всі вежі твердині прикрашені особистими гербами і названі іменами консулів-фундаторів: Якобо Торселло, Паскуале Джудіче, Лукіні де Фліско Лавані, Коррадо Чикало, Фредеріко Аставегра, Гварко Румбальдо, Джіованні Маріоне й Беріабо ді Пагано.

Останнім з консулів Сугдеї був Христофоро ді Негро, призначений на цю посаду в 1472 р., коли наступ Османської Порти на землі Криму значно посилився.

Півкругла башта — бастея, єдина вежа круглих обрисів у Судакській фортеці. Зведена в сер. XV ст.

Фрагмент стіни й башти Судакської фортеці

Донжон Консульського замку верхнього ярусу фортеці

Величний Судакська фортеця на узбережжі приваблює багатьох туристів. Щоліта тут влаштовують рицарський фестиваль «Генуезький шолом», під час якого можна побачити театралізовану виставу із середньовічного життя і рицарських турнірів, навчитися старовинних танців і прийомів фехтування.

Комендантом фортеці ді Негро судилося бути недовго — усього три роки, оскільки в 1475 р. його вбили турецькі завойовники. Під владою Османської імперії Судак поступово втрачає стратегічне значення і перетворюється на звичайне турецьке укріплення в Криму, а потім у пересічне мусульманське поселення.

Нині Судакська фортеця є заповідником, що підлягає охороні держави. На його території провадяться науково-дослідні й реставраційні роботи.

Сучасна твердиня має два яруси оборони: нижній являє собою масивну зовнішню стіну (6—8 м заввишки і 1,5—2 м завтовшки), укріплену 14 бойовими баштами (15 м заввишки) і комплексом Головних воріт.

До верхнього ярусу, або замку Святого Іллі, належать Консульський замок і сполучені з ним стіною башти, а також комплекс Вартової вежі на вершині гори. Консульський замок складається з головної башти-донжона, де розташовані житлові приміщення, і башти на північно-східному розі замку. Обидві вежі сполучені товстими мурами, між якими простягається внутрішній двір. Двоповерхова Вартова вежа в плані утворює неправильний чотирикутник. Від неї лишилися тільки три стіни. Поруч височіє Наріжна башта.

Простір між двома оборонними лініями складає 30 га. Нині він порожніє, але колись був щільно забудований житловими спорудами. Вхід у фортецю захищений двома баштами, барбаканом і ровом, через який був перекинутий звідний міст. За межами фортечних мурів розташована ще одна башта — Портова. У часи генуезців вона сполучалася стіною з Наріжною баштою фортеці і з баштою, що стояла на горі Палвані-оба. Ця оборонна лінія захищала територію старого порту.

Башта Паскуале Джудіче (1392)

Абат (абатиса) — настоятель (ігуменя) католицького монастиря. Походить від давньоєврейського слова «абба», що означає «батько».

Амбразура — отвір у стіні фортифікаційної споруди для спостереження і ведення вогню.

Анафема — церковне прокляття, відлучення від церкви. Як офіційне покарання запроваджене християнською церквою в 451 р. на Халкідонському соборі. Широко використовувалося архієреями для боротьби з політичними супротивниками.

Арбалет (самостріл) — середньовічна метальна зброя, що являє собою сталевий чи дерев'яний лук, установлений на дерев'яному верстаті (ложі). Тятива натягалася не вручну, а за допомогою спеціального коловорота, дозволяючи метати важчі стріли і на більшу відстань, ніж при використанні звичайного лука.

Базиліка — прямокутний у плані будинок, розділений усередині рядами колон на кілька частин (нефів). У середньовічній Європі такий тип споруджень використовувався в основному в церковній архітектурі.

Барбакан — окрема башта, що обороняє підступи до постів чи до зовнішніх входів фортечних мурів, причому від фортечних воріт до башти йде кам'яний коридор з бійницями в стінах. У XV ст. барбаканом стали називати окрему стінку, що прикриває куртину між двома баштами і має бійниці.

Бастіон — додаткова п'ятикутна оборонна споруда, що прилягає до кутів фортечного муру. Призначався для обстрілу місцевості і фланкування фортечних стін і ровів перед ними.

Васал — людина шляхетного походження (феодал), що отримала від сеньйора (великого феодала) земельне володіння (феод) і зобов'язана нести за це службу й надавати сеньйору всіляку допомогу.

Гільдія — у середньовічних містах об'єднання купців чи ремісників, створене для захисту їхніх політичних та економічних прав. Часто набувало форми релігійного товариства.

Граф — у ранньому середньовіччі вищий державний чиновник, якого призначав король; у період феодальної роздробленості великий феодал, пізніше спадкоємний дворянський титул.

Десятина — податок, який християни зобов'язані були вносити на користь церкви. Складав десяту частину врожаю чи інших доходів.

Дитинець (кремль) — внутрішнє укріплення в руських укріплених містах.

Донжон — головна сторожова башта середньовічного замку. Була останнім рубежем оборони.

Кардинал — вищий після папи римського чин католицької церкви ступінню вище єпископа.

Кондотьєр — найманий воїн, що служить за плату, іноді начальник загону найманців.

Контрфорс — вертикальний виступ стіни, що надає їй додаткової міцності.

Лорд — у середньовічній Англії — великий феодал. Пізніше спадкоємний титул англійського дворянства.

Мантилет — щит великих розмірів, що використовувався під час облог для прикриття нападаючих на ближніх підступах до замку.

Машикулі — навісні бійниці, що влаштовувалися на стінах замків, щоб мати можливість обстрілювати нападаючих біля самого підніжжя укріплень.

Міна (підкоп) — підземні роботи з метою руйнування фортифікаційних споруд противника.

Острог — невеликі укріплені пункти, що зводилися на Русі з XIII ст. для захисту місць другорядного значення, найчастіше на порубіжжі з народами, мало обізнаними з військовою справою.

Реконкіста — відвоювання християнами земель Іспанії та Португалії, захоплених мусульманами. Тривала протягом VIII—XV ст.

Сеньйор — вищий феодал щодо нижчого.

Требюше (трибок) — метальна машина, що приводилася в дію противагою.

Фашини — віхті хмизу, перев'язані в кількох місцях мотузкою. Застосовувалися для укріплення високих насипів, мостіння доріг, закидання фортечних ровів під час штурму.

Феод — спадкоємне володіння, яке сеньйор передавав васалу за умов несення служби.

Форбурґ — укріплена споруда перед головною будівлею фортеці.

Форт (від лат. fortis — «сильний») — окреме укріплення перед фортечним муром, що складається з кількох фортифікаційних споруд.

Цитадель (від фр. citadelle, італ. cita-della — маленьке місто) — найбільш укріплена центральна частина всередині міста, пристосована до самостійної оборони.

ББК 92
П 89

Серія заснована в 2010 році

Пустиннікова І. С.

П 89 Середньовічні замки Європи [Текст] / І. С. Пустиннікова, Н. Ю. Безпалова — Х. : Мікко-Сервіс, 2010. — 160 с. : іл. (Ілюстрована енциклопедія).

ISBN 978–966–2270–12–9 (серія)
ISBN 978–966–2270–08–2

Керуючись латинським прислів'ям: «Хочеш миру — готуйся до війни», володарі всього світу розбудовували свої оселі як могутні укріплення. Століттями в замках вирувало життя, плелися інтриги і відбувалися бучні бенкети, а за їхніми мурами було чути брязкіт зброї і гарматні постріли. У наш час фортеці живуть музейним життям, сповненим легенд і військових хронік. Але на сторінках цієї книги твердині пробуджуються з вікового сну, розповідаючи про славетні подвиги своїх власників і, звісно, про потойбічних гостей, які ніяк не хочуть полишати старі стіни.

Для широкого кола читачів.

ББК 92

Науково-популярне видання
Ілюстрована енциклопедія
Серія заснована в 2010 році

СЕРЕДНЬОВІЧНІ ЗАМКИ ЄВРОПИ

ПУСТИННІКОВА Ірина Сергіївна
БЕЗПАЛОВА Наталя Юріївна

Переклад з російської *В. М. Верховня*

Головний редактор *Нані Джавахідзе*
Випускаючий редактор *Юлія Єрьоменко*
Науковий редактор *Олександр Заремба*
Літературний редактор *Тетяна Матвієнко*
Редактор *Катерина Шаповалова*
Художній редактор, дизайн обкладинки *Едуард Новіков*
Технічний редактор *Віталій Мельник*
Ілюстрації *Лілія Бутенко*
Дизайн *Валерія Репіна*
Коректор *Ганна Тетельман*
Верстка *Ольга Савченко*

Підписано до друку 08.10.2009 р. Формат 60×84 $^{1}/_{8}$. Папір крейдований. Друк офсетний.
Гарнітура ArnoPro. Ум. друк. арк. 9,3. Наклад 4 000 пр. Зам. № 0019

Права на видання цієї книги належать видавництву ПП «Мікко-Сервіс» ТОВ.
Адреса: 61023, Україна, м. Харків, пр-т 50 років СРСР, 171-б.
Тел.: +38 (057) 716-17-44, e-mail: books@mikko.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції — серія ДК № 3381 від 03.02.2009 р.

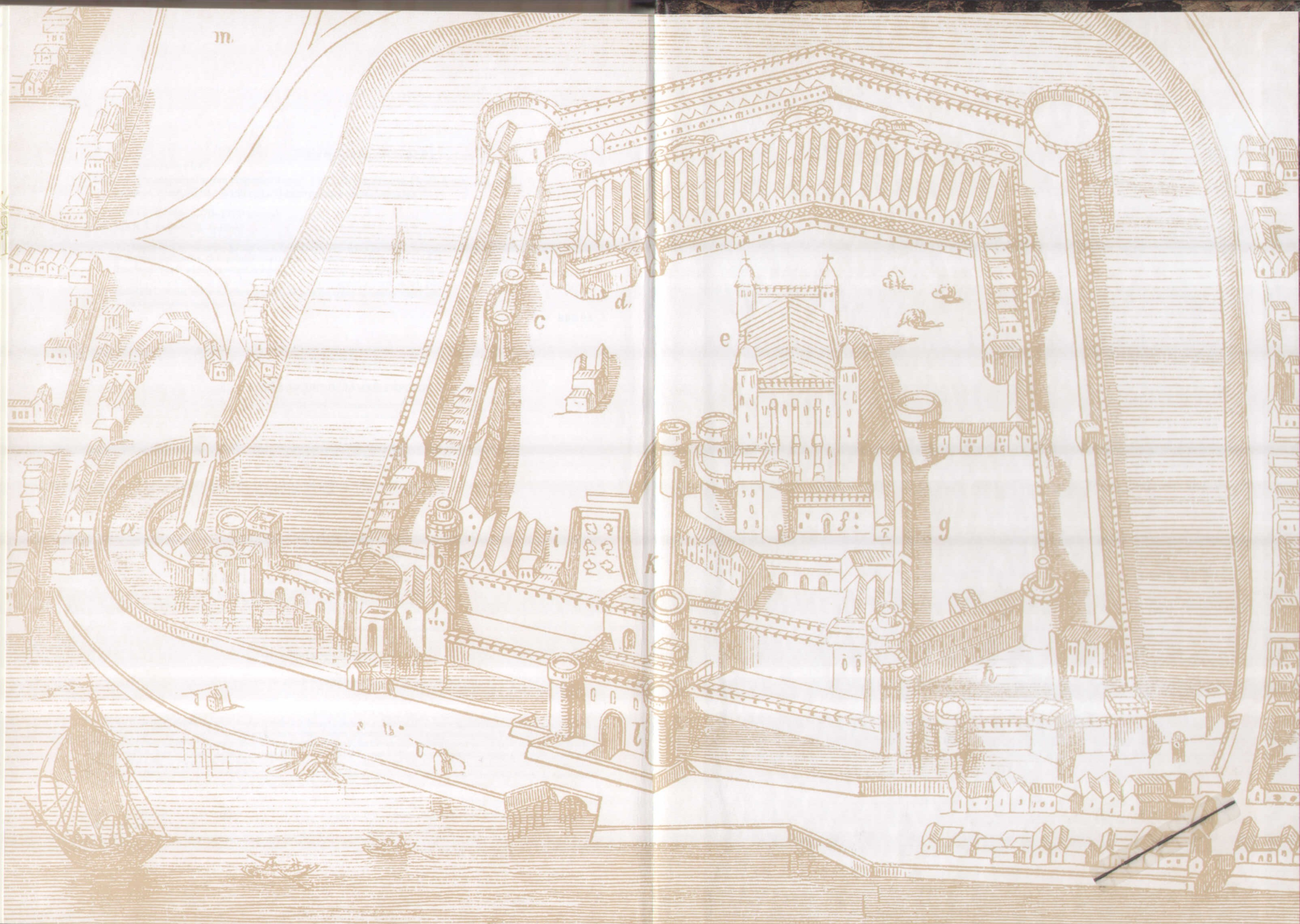
Кольороподіл і друк ПП «Прінт-Сервіс» ТОВ
тел. +38 (057) 716-18-19, 716-18-20

З питань оптової реалізації звертатися за тел. +38 (057) 754-36-10

АВТОРИ ФОТО:

Arbaev T., Aurelian Gogonea, Baggett A., Banton P., Boiteau D., Brosa A., Burmakin A., Busovicki B., Cantone V., Chase B., Chesser E., Chodorowski M., Creativehearts, Csaba Balasi, Dainis Derics, Damien Rousseau Valter, Dariusz Kopestynski, Darrell Evans, Diademimages, Dimitrova D., Dreamstime, Dyson G., Erik De Graaf, Glinsky R., Grzegorz Japol, Grzegorz Lepiarz, Hughes D., Ian Danbury, Istockphoto, Insuratelu G., Jobst P., Johnson G., Kmeto P., Kraus B., Laguillo R., Lane M., Lange P., Lavrenov M., Lazar B., Liane Matrisch, Matt Trommer, Mauro Marzo, Mortula L., Nguyen E., Nichols T., Nielsen I., Patenko V., Pawlowska E., Photowitch, Plechavičiūtė A., Prescott P., Regien Paassen, Reid P., Ribarov K., Scarlat M., Senai Aksoy, Silvano Audisio, Slusarczyk M., Smokon R., Steinbach M., Strizov A., Szycik J., Trefilov A., Uyttendaele P., Vaitkiene A., Vanmiddelem J., Wessel Cirkel, Wierink I., Yjacobzone, Yosef Er, Zaharov P., Zhulkov E., Дороніна І., Зарубін А., Зубарева І., Кашуба Ю., Новіков А., Пустиннікова І., Репіна В., Соколов І., Якушева О.

ISBN 978–966–2270–12–9 (серія)
ISBN 978–966–2270–08–2

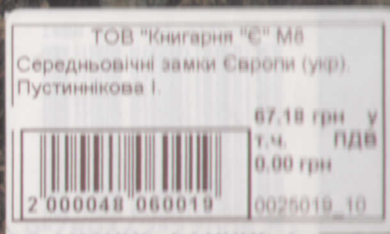

m.
d.
c
e
a
b
i
k
f
g
l

Візитівка міста, головна туристична принада — нині так називають ошатні замки-музеї. Однак у давнину твердині справді були мурованим серцем міста. Його руйнування означало загибель для всього поселення. Не дивно, що на розбудову кам'яних оборонців віддавали все: кошти вельмож, хист архітекторів, сили робітників. Здається, що вся історія фортець — низка протиріч. Задля миру винаходили зброю, споруджували башти, плели інтриги... Зі сторінок книги постає неприхована історія цих імпозантних споруд, що, без сумніву, не залишить байдужим жодного читача.

- *Історія пам'яток у контексті епохи Середньовіччя*
- *Дослідження розвитку фортифікацій*
- *Докладний опис середньовічного озброєння*
- *Старовинні легенди*
- *Найновіша інформація про сучасний стан твердинь*

І. С. Пустиннікова Н. Ю. Безпалова Середньовічні замки Європи Мікко

ІЛЮСТРОВАНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

І. С. Пустиннікова

Н. Ю. Безпалова

Середньовічні замки Європи

Mikko

Візитівка міста, головна туристична принада — нині так називають ошатні замки-музеї. Однак у давнину твердині справді були мурованим серцем міста. Його руйнування означало загибель для всього поселення. Не дивно, що на розбудову кам'яних оборонців віддавали все: кошти вельмож, хист архітекторів, сили робітників. Здається, що вся історія фортець — низка протиріч. Задля миру винаходили зброю, споруджували башти, плели інтриги... Зі сторінок книги постає неприхована історія цих імпозантних споруд, що, без сумніву, не залишить байдужим жодного читача.

- *Історія пам'яток у контексті епохи Середньовіччя*
- *Дослідження розвитку фортифікацій*
- *Докладний опис середньовічного озброєння*
- *Старовинні легенди*
- *Найновіша інформація про сучасний стан твердинь*

